

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**İSRAİL'İN GÜVENLİK ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE
YAHUDİ KOLEKTİF BİLİNÇDİŞİNİN ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

ÖZGE AY

İstanbul, 2021

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**İSRAİL'İN GÜVENLİK ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE
YAHUDİ KOLEKTİF BİLİNÇDİŞİNİN ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

ÖZGE AY

Danışman: DR.ÖĞR.ÜYESİ NURULLAH ÇAKMAKTAŞ

İstanbul, 2021

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyisim	: Özge Ay
Anabilim Dalı	: Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Nurullah Çakmaktaş
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- Haziran 2021
Anahtar Kelimeler	: Yahudilik, Arketip, Kolektif Bilinçdışı, İsrail,
Güvenlik	

ÖZET

İSRAİL'İN GÜVENLİK ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE YAHUDİ KOLEKTİF BİLİNÇDİŞİNİN ETKİSİ

Bu çalışma İsrail Devleti'nin güvenlik anlayışını disiplinlerarası bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, çalışmanın analiz çerçevesi olarak Carl Gustav Jung'un *kolektif bilinçdışı* kavramı kullanılmıştır. Jung, kolektif bilinçdışının arketiplerden beslendiğini ve açığa çıkabilmesi için arketipleri kullandığını söylemektedir. Bu bağlamda Yahudi kolektif bilinçdışının izini sürerken arketiplerden yararlanılmıştır. Yahudi kolektif bilinçdışının güvenlik kavramına yaklaşımını anlayabilmek adına güvenlik temelli beş arketip tespit edilmiştir: *Sınır*, *mekân*, *ölüm*, *sürgün* ve *düşman* arketipleri. Belirlenen güvenlik temelli arketipler Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta yer alan anlatılar üzerinden incelenmiştir. Üç somut durum çalışmanın örnekleme olarak seçilmiş; bu noktada devlet bir beden olarak ele alınmıştır. Zira bir devletin akıl, söylem ve eylemleri olgusal olarak devleti anlamada prototip oluşturmaya yardım edecektir. İsrail Devleti'nin akli olarak "Temel Yasa: İsrail Yahudilerin Ulus Devleti" yasası, söylem olarak "*Never Again*", "*Masada Shall not Fall Again*", eylem olarak da *Batı Şeria Duvarı* seçilmiştir. Seçilen örneklemlerde güvenlik arketipleri tespit edilmiştir. Bu tespitler ışığında hermenötik (yorumsamacı) yöntemle Yahudi kolektif bilinçdışının bugün İsrail Devleti'nde nasıl işlediği açıklanmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Özge Ay

Field :Sociology and Anthropology of the
Middle East

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Nurullah Çakmaktaş

Degree Awarded and Date : Master- June 2021

Keywords : Jewishness, Archetype, Collective Unconscious,
Israel, Security

ABSTRACT

THE IMPACT OF JEWISH COLLECTIVE UNCONSCIOUS IN SHAPING OF ISRAEL'S SECURITY PERCEPTION

In order to examine the State of Israel's understanding of security with an interdisciplinary approach, Carl Gustav Jung's concept of the collective unconscious has been chosen as the analysis framework. Jung says that the collective unconscious feeds on archetypes and uses archetypes to reveal itself. In this context, archetypes have been used while tracing the Jewish collective unconscious. To better understand the approach of the Jewish collective unconscious to the concept of security, five security-based archetypes have been identified. These archetypes are border, space, death, exile and enemy. These identified security-based archetypes have been examined through the narratives in the Jewish holy book Tanakh. The state has been considered as a body while choosing the three concrete cases as the sample of the study. A state's mind, discourse, and actions will help create a prototype to understand the state. The "Basic Law: Nation State of the Jews of Israel" law is chosen as the mind of the State of Israel, "*Never Again*" and "*Masada Shall not Fall Again*" as the discourse, and the West Bank Wall as the action. Security archetypes have been identified in the selected samples. In the light of

these findings, how the Jewish collective unconscious works in the State of Israel today has been explained by using the hermeneutic method.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Lisansüstü çalışmamda son aşamada tez danışmanım olarak atanmasına rağmen son ana kadar destek veren, emeğini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Nurullah Çakmaktaş'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmalarım sırasında değerli görüşleriyle, engin bilgi ve deneyimiyle bana yol gösteren, bir rehber olan değerli hocam Doç.Dr. Tuğçe Ersoy Ceylan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Her türlü desteğini benden esirgemeyen, bu süreçte birçok zorluğu benimle birlikte göğüsleyen canım aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVENİN SINIRLARINI ÇİZMEK: GÜVENLİK, KOLEKTİF BİLİNÇDİŞİ.....	4
1.1. Güvenliği Anlamlandırmak.....	4
1.2. Bilinçdışı ve Kolektif Bilinçdışı.....	6
1.2.1. Arketip: Geçmişin Anlamlandırılması.....	15
1.2.2. Carl Gustav Jung'un Açıkladığı Başlıca Arketipler	17
1.3. Toplumsal Bellek: Geçmişin Hatırlanması.....	21
1.3.1. Bellek.....	21
1.3.2. Toplumsal Bellek.....	22
1.3.3. Geçmişin Hatırlanması.....	24
2. GÜVENLİK TEMELLİ ARKETİPLERİN KEŞFİ.....	28
2.1 Güvenlik Anlayışını Etkileyen Arketipler: Sınır, Mekân, Ölüm, Sürgün, Düşman.....	28
2.1.1. Sınır Arketipi.....	30
2.1.2. Mekân Arketipi	35
2.1.3. Ölüm Arketipi	40
2.1.4. Sürgün Arketipi	42
2.1.5. Düşman Arketipi.....	45
3. İSRAİL DEVLETİ'NİN GÜVENLİK ANLAYIŞININ ARKETİPSEL İZLERİ: YASA-SÖYLEM-EYLEM ÜÇLÜBİRLİĞİ.....	49
3.1 İsrail'in Yahudi Devleti Olarak Kuruluşu.....	49
3.2 İsrail Güvenlik Anlayışını Disiplinlerarası Yaklaşımla İncelemek	57
3.3 “Temel Yasa: İsrail Yahudilerin Ulus Devleti” Yasasını Güvenlik Arketipleriyle Yeniden Okumak	61

3.4	“Never Again” ve “Masada Shall not Fall Again” Söylemlerinde Güvenlik Temelli Arketiplerin İzleri	64
3.5	Batı Şeria Duvarı’nın Arketipsel Temelleri.....	70
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	76

GİRİŞ

Bu çalışmada güvenlik olgusu psikoloji başta olmak üzere felsefe, yorumbilim, uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinlerden faydalanarak İsrail özelinde ele alınmıştır. Bu çerçevede güvenlik anlayışı, psikolojinin konusu olan ve Carl Gustav Jung tarafından kavramsallaştırılan kolektif bilinçdışı kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Kolektif bilinçdışının fotoğrafını çekmek için ise arketip adı verilen ilksel imgelerden yararlanılmıştır. Bu ilksel imgeler de bilincin yüzeyine çıkmamış ama kendini farklı biçimlerde gösteren sembollerdir.

Bu çalışmamız, İsrail Devleti'nin güvenlik olgusunda dile getirdiği söylemlerde, gerçekleştirdiği eylemlerde ve çıkardığı yasalarda kolektif bilinçdışından da beslendiğini iddia etmektedir. Bu çerçevede İsrail Devleti'nin güvenlik anlayışı kolektif bilinçdışı ışığında arketipler yardımıyla anlaşılmasına çalışılmıştır.

Bu bağlamda İsrail Devletinin güvenlik politikasına yön verdiği düşünülen beş arketip keşfedilmiştir. Bunlar *sınır*, *mekân*, *ölüm*, *sürgün* ve *düşman* arketipleridir. İsrail Devleti'nin düşünme şeklinin altında yatan sebepleri bulmak için bazı somut örneklemeler üzerinden giderek İsrail devletinin düşünme şeklinin altında yatan sebepler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Şöyle ki, devletlerin söylemlerinde, yasalarında ve eylemlerinde devleti kuran ve yönetenlerin düşünme biçimini görebilmek mümkündür. Bir başka ifade ile söylemlerin, yasaların ve eylemlerin altında yatan bilinçdışında yer alan arketipler mevcuttur. İsrail Devleti örneğinde ise soykırımın (Şoa) bir daha tekrarlanmaması için slogan olarak kullanılan “Never Again” ile devletin bekasına vurgu yapan “Masada Shall not Fall Again” *söylemlerinde*, 19 Temmuz 2018 yılında çıkarılan ve *temel yasa* olarak kabul edilen “Temel Yasa: İsrail Yahudilerin Ulus Devleti” içerisinde ve güvenlik amacıyla kurulan *eylemin* bir tezahürü olarak inşa edilen *Batı Şeria Duvarı*'nda güvenlik temelli arketipler bulunmaktadır. Yahudi kolektif bilinçdışı bu arketiplerle düşünmekte ve bu arketipler İsrail Devleti'nin hareket akslarında mevcut olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada örneklem olarak belirlenmiş olan bu üç somut olgu, İsrail Devleti'nin söylem, yasa ve eylemleri düşünülerek tespit edilmiştir. Devlet bir beden olarak

düşünüldüğünde, bedenin akli yasasıdır. Bu bağlamda da Yahudi ulus devlet yasası ele alınmıştır. Temel yasanın güvenliğe ilişkin maddeleri üzerinden belirlenen arketiplerin kolektif bilinçdışındaki yeri tespit edilmiştir. *Söylem* devletin sözüdür. Devlet tarihsel tecrübelerden yola çıkarak oluşan sloganları kullanmış ve böylece kolektif hafızayı canlı tutmaya çalışmıştır. Bu sloganlar bazen bir şairin şiiri, bazen yaşanan travmatik acının sözleri olarak sloganlaşmıştır. Örneklem olarak belirlenen bu sloganlar devletin güvenlik anlayışının söylemsel ifadeleridir. *Eylem* ise devletin görünürdeki işleridir. Devlet yasa koyarak kendini ve halkını koruduğu gibi eylemlerde de güvenliği inşa etmeye çalışır. Bu bağlamda eylem için seçilen örneklem Batı Şeria Duvarı olacaktır. Çünkü duvar eylemin somutlaşmış halidir.

Kültür, tarihsel bir çerçevede gelişir. Aktarımı sağlanırken bilinçli bir yol izlendiği kadar, bilinçdışı kanallardan da faydalanılmaktadır.¹ Kültürün aktarım sürecinde sözlü ve yazılı anlatım etkili olmaktadır. Bu bilginin ışığında Yahudi kültürünün aktarımında da hem sözlü hem yazılı aktarımın etkili olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, Yahudi kültürünün ortaya çıkışında dinin ve dini ritüellerin rolü önemlidir. Her düşünce kültürel bir artalana sahiptir. Bu bağlamda bugün İsrail devleti her ne kadar seküler bir akılla kurulmuş olsa da devletin politikalarında dinin rolü her daim önemini korumuştur.

Yahudi toplumunun tarihsel tecrübesinden kaynaklı kolektif bilinçdışının, günümüz politik pratiğinde kendini gösteren desenler içerdiği açıktır. Bu desenler kural koyucuların (policy makers) kararları üzerinde de egemenlik sürmektedir. Kolektif bilinçdışını anlayabilmek adına masallardan, edebi eserlerden, geleneklerden ve daha birçok kültürü içeren öğelerden yararlanmak mümkündür. Fakat biz bu çalışmada diğer öğeleri dışarıda tutarak Yahudi bilinçdışının şekillenmesinde çok önemli bir unsur olduğunu düşündüğümüz Yahudi dininin kutsal kitabı olan Tanah'ı (Tevrat'ın bir bölümü) temel referans kaynağı olarak aldık. Böylece söz konusu desenlerin tespitinde dini metinler, tarihteki gelişmelere verilen kolektif tepkiler ve milli /dini kahramanların etkileri incelenerek hareket aksları belirlenmiştir.

¹ Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, **Antropoloji Sözlüğü**, Birinci Basım, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s.522.

Bu çalışma Yahudi toplumunun sosyo-psikolojik yönünü dikkate alarak devletin güvenlik anlayışının kolektif bilinç dışında nasıl şekillendiğine ışık tutmasına yardım edecektir. Yahudi halkının toplumsal ve gündelik hayat pratiklerini şekillendiren Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta yer alan anlatılar içerisinde yola çıkılarak temellendirilecektir. Nitekim Yahudi Kitabı-ı Mukaddes'i Yahudi zihniyetinin izidir, hayali kökenlerinin ve atalarının imgesidir.² Bu açıdan çalışmanın bu bölümü tarihsel çerçeveden kopmadan bugünü anlamlandırmak için bir bakış açısı sunmaya çalışacaktır.

Bu çalışma, araştırılması hedeflenen konu hakkında bilgi ve veri içeren yazılı materyallerin toplanması, yorumlanması ve analizi anlamına gelen ve nitel tekniklerden biri olan dokümantasyon yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca temel referans kaynağımız dini bir metin olduğu için hermenötik yöneme de mümkün mertebe başvurulmuştur. Zira “yorumlama[nın], ‘kapalı’ olanı açığa çıkarabilir veya ‘kavranabilir’ hale getirebilir; onu temsil edebilir.”³ olması bu yöntemi seçmemizde etkili olmuştur. Kolektif bilinç dışının kapalı yapısı onun keşfini yapmayı gerekli kılmaktadır. Bu keşif için de yorum bilim disiplininin yararlanılmaya çalışılmıştır.

² Simon Schama, **Yahudilerin Tarihi**, Leyla Tonguç Basmacı (çev.), İstanbul: Alfa, 2019, s.23.

³ Osman Bilen, **Çağdaş Yorum Bilim Kuramları**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016, s.29.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVENİN SINIRLARINI ÇİZMEK: GÜVENLİK, KOLEKTİF BİLİNÇDİŞİ

1.1. Güvenliği Anlamlandırmak

Güvenlik uluslararası ilişkiler disiplinin konusu olarak görülmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini tarafından güvenliğe ilişkin pek çok farklı pencereden yaklaşımlar geliştirilmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplininde gelinen noktada araştırmacılar tarihsel sosyoloji, antropoloji, sosyal teori gibi birçok alandan faydalanarak sadece devlet ve askeri güç odaklı değil güvenliği farklı alanlardan anlamaya çalışmaktadırlar.⁴

Güvenlik devlet için önemli olduğu kadar birey için de önemli bir kavram olagelmıştır. Güvenliğin ihtiyaç haline gelmesi güvenden yoksun bir durumun oluşması durumunda gelişmiştir. Bu bağlamda güvenlik yoksunluğunun açıklanması gerekmektedir. Böylece güvenliğe neden ihtiyaç duyulduğunu anlamak ve anlamlandırmak kolay olacaktır. Abraham Maslow'un bireyin ihtiyaçları çerçevesinde geliştirmiş olduğu ihtiyaçlar piramidine göre insanın fiziksel ihtiyaçlarını karşılamasından sonra gelen güvenlik gereksiniminin önemi yadsınamaz ölçüdedir.⁵ Güvenliğin göz ardı edilebilirliği fiziksel ihtiyaçların karşılanamadığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Beril Dedeoğlu'nun ifade ettiği biçimiyle güvenlik kavramı varlığını koruma ve sürdürme amacı taşıyan her davranış biçiminde karşılan bir olgudur.⁶ Bu bağlamda güvenliğin varoluş ile ilişkisi yaşamsal faaliyetlerin sürdürülebilmesi için yaratılan tehdit içermeyen bölge olarak da adlandırılabilir.

Arnold Wolfers güvenlik kavramını kötülüğün yokluğundan başka bir şey olmadığını söylemektedir. Tabiri caizse negatif bir değer olarak görmektedir. Bu durumda güvenlik iyilikle kuşatılmış olmak ve kötülüğün oraya girememe durumudur.⁷

⁴ Tuğçe Ersoy Ceylan, **İsrail'de Çatışan Kimlikler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2020, s.41.

⁵ Şadi Evren Şeker, **Maslow'un İhtiyaçlar Piramiti**, YBS Ansiklopedisi, Cilt:1, Sayı:1, Eylül 2014, s: 35-37.

⁶ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik Ve Strateji**, İstanbul: Derin Yayınları, 2003, s. 9-10.

⁷ Arnold Wolfers, **Discord and Collaboration: Essays on International Politics**, Baltimore: JohnsHopkins Press, 1962, s. 153.

Bu bakış açısıyla ontolojik güvenliğin sağlanabilmesi için kötülükten arınmış cennet tasavvuruna ihtiyaç duyulmaktadır. Tüm insanlar temel bir kolektif kimlik duygusunu paylaşırlar.⁸ Bu paydaşlık insan olmanın, ölümlü olmanın farkındalığı ile oluşmaktadır. Ölümün varlığının bilinci ve tam olarak anlaşılabilir oluşu sebebiyle ontolojik güvenlik ihtiyacı açığa çıkmaktadır.

Bahar Rumelili'ye göre ontolojik güvenlik diğer güvenlik kavramlarının yarattığı dışsal korkuya bağlı olarak gelişmez. Aksine varlığının devamına ilişkin içsel kaygıları içerir.⁹ Kaygı ve korku arasındaki farkın bulunduğunu Soren Kierkegaard Kaygı Kavramı adlı eserinde açıklamaktadır. Kierkegaard kaygının nesnesinin hiçlik olduğunu ifade etmektedir.¹⁰ Bu bağlamda ontolojik güvenliğin kaygılardan oluştuğunu korkunun neden olduğu somut tehditleri kapsamadığı anlaşılmaktadır.

Bir kişinin güvenlik anlayışı şekillenirken kişinin kendini ne olarak tanımladığı önemlidir. Kişinin kendine biçtiği ya da toplum tarafından kişiye biçilen role göre güvenlik bağlamında hangi rolü önceleyeceği belirlenmektedir.¹¹ Cinsiyet, meslek, din, milliyet gibi bir kişinin kendini tanımladığı alanlarda oluşturduğu roller üzerinden güvenliği tehlikeye girebilir. Bu durumda tehdit kişinin kendini tanımladığı kimliği üzerinden gelebilir. Güvenliğe farklı pencerelerden bakabilmek için referans nesnesinin biricik sahibi devlet olarak var saymamak gerekmektedir. Güvenliğe ilişkin kurumları, bireyleri ve grupları da dâhil etmek gerekmektedir.¹² Bu açıdan bakıldığında kişinin varlığının güvenliğini yönetme istenci bilinçdışı olarak her bireyde mevcut bulunmaktadır.¹³

Güvenlik anlayışları toplumdan topluma, devletten devlete değişmektedir. Bu durum ise değerler sisteminin farklı olması ile ilişkilendirilmektedir. Toplumlar veya devletler tarafında kutsiyet atfedilen değerler çerçevesinde güvenlik anlayışı inşa

⁸ McSweeney, **Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations**, s.157.

⁹ Bahar Rumelili ve Umut Can Adısönmez, “Uluslararası İlişkilerde Kimlik-Güvenlik İlişkisine Dair Yeni bir Paradigma: Ontolojik Güvenlik Teorisi”, Uluslararası İlişkiler, Cilt:17, Sayı: 66, 2020, s.26.

¹⁰ Soren Kierkegaard, **Kaygı Kavramı**, Türker Armaner(çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 36.

¹¹ Beril Dedeoğlu, s. 11.

¹² Tuğçe Ersoy Ceylan, **İsrail’de Çatışan Kimlikler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2020, s.41

¹³ Bill McSweeney, **Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s.154.

edilmektedir.¹⁴ Bu açıdan çalışmanın öznesi olan İsrail güvenlik anlayışının tespiti söz konusu olduğu için Yahudi toplumunun dini ve siyasi geçmişini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Çalışmanın öznesi konumunda olan Yahudiler için güvenlik ihtiyacını ve tehdit algısını belirleyen unsur soykırımın yaşanmış olmasıdır. Bu açıdan Ersoy'un ifadesiyle "Yahudiler açısından güvenlik kutsaldır."¹⁵

İsrail Devleti için nüfus dengesini korumanın da güvenlik kapsamına girmekte olduğunu ifade eden Tuğçe Ersoy Yahudiler için demografik tehdidin bugünkü konjonktürde en somut tehdit olarak görülen Hamas'a kıyasla daha derin varoluşsal bir tehdit niteliği taşıdığını söylemektedir.¹⁶ Tehdit algısı oluşurken sahip olunan bilgidен bağımsız hareket etmemektedir. Bir şeyin tehdit olarak algılanması esnasında siyasi söylemlerin ve medyanın da etkisiyle tehdidin varlığı daha görünür hale gelmektedir.¹⁷

Güvenliğe ilişkin kavramsal açıklamalar çalışmanın üçüncü bölümünde yer alan örneklemeler üzerinden İsrail'in güvenlik anlayışını anlamaya yardım edecektir.

1.2. Bilinçdışı ve Kolektif Bilinçdışı

Ortaya atıldığı günden beri tartışılan bilinçdışı hem karmaşık hem de anlam yitimine maruz kalan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilinçdışını anlatmanın zorluğu yalnızca bu kavram kargaşasından ibaret değildir. Ontolojisi gereği zaten çok zor bir konu olan bilinçdışı sınırların çizilemediği bir alandır. Bu sebeple bilinçdışının nereden kaynaklanıp nerede sonladığını bilmek imkânsızdır. Hakkında uçsuz bucaksız yorumların türediği, tanımlamaların çoğu kez birbirini çeldiği bilinçdışının taşıdığı bu anlamsal yoğunluk, böylesi geniş bir yelpazeden öze ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu sınırsızlık tanım yaparken kişiyi birtakım güçlüklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Hatta bu tanımlamalar içinde bilinçdışının en doğru tanımı aranırken bazen aslında bilinçdışının ne olmadığını bulmak ya da neyi ifade etmediğini bulmak kavramı tanımlamayı

¹⁴ Dedeoğlu, s.33.

¹⁵ Ersoy Ceylan, **İsrail'de Çatışan Kimlikler**, s.220.

¹⁶ Ersoy Ceylan, **İsrail'de Çatışan Kimlikler**, s.221-222

¹⁷ Ersoy Ceylan, **İsrail'de Çatışan Kimlikler**, s.42.

kolaylaştırabilmektedir. Bu noktada kavramı bilincin dışı şeklinde parçalayarak tanımlamanın ve anlamının mümkün olacağı öne sürülebilir. Bilinçdışının anlaşılabilmesi için bilincin tanımının yapılması zaruridir.

Ömer Demir ve Mustafa Acar tarafından hazırlanan Sosyal Bilimler Sözlüğü'nde bilinç tanımı "Bireyin her türlü bilgi, düşünce ve davranışlarını organize eden zihin durumu"¹⁸ şeklinde yapılmaktadır. Bu tanımlamaya göre bilinç bireyin karşılaştığı durumların rehberi niteliğindedir. Böylesi rehber işlevi üstelenen bilinç bireyin tutumlarının şekillendiği potansiyel bir hazırda olma mekanizması olarak da görülebilir.

Engin Geçtan'ın ifadesine göre, bilinç kişinin kendi zihinsel süreçlerinin farkında olma ve ayırıcına varma halidir ve zihnin bir parçasıdır.¹⁹ Yani bilme, kendinde olma, 'an'da olma halidir. Bu hal bireyin vâkıf olduğu ve etkide bulunma potansiyelini diri tuttuğu zihin boşluğundaki en üst kısmı doldurur. Bilinç, yüzeydekini, yani bireyin gözetimi altında olanı ifade eder. Bilincin tanımı keskin ve net ifadelerle yapılabilirken bilinçdışının tanımları birden çoktur ve bu çokluk nedeniyle de çeşitlidir. Tek bir anlam ile doğrudan ifade edilemeyen bir kavramdır.

Temelini felsefî bir motivasyonda bulan bilinç kavramını "Ben" ile entegre bir yapı olarak ele almak mümkündür. Varoluşsal bir forma sahip olan bilincin oluşu benliğin sürekliliği ile mümkündür. Alexandre Kojève, Descartes'a atıfla insanın "düşünen; yani, varlığı, *logosla*, bir anlamı olan sözcüklerden oluşan söylemle açığa vuran bir varlık"²⁰ olmadığını öne sürmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere bilinç, insanı dış dünya ile bağlantılı kılsa da, bu eşiğin de öncesinde insanın *dış dünyada var olduğu* bilgisi yer almaktadır. Bilinç, öznenin kendiliğinin farkında olmasıdır. Kojève'in ifade ettiği gibi "İnsan, kendisine ilişkin bilinci -ilk olarak- 'ben' dediği an edinir. Demek ki, 'kökenini' kavrayarak insanı anlamak, sözle açığa vurulmuş benin kökenini kavramak demektir."²¹ Dolayısıyla bilinç, öznedede oluşacak olan kendilik algısının nihai sonucudur.

¹⁸Ömer Demir ve Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Konya; Vadi Yayınları, 1997.

¹⁹ Engin Geçtan, **Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997,s.172.

²⁰ Alexandre Kojève, **Hegel Felsefesine Giriş**, Selahaddin Hilav (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001,s.39.

²¹ Kojève, s.79.

Son tahlilde bilincin fonksiyonlarına bakıldığında bilinçdışını anlamlandırmak kolaylaşmaktadır. Bu noktada bilinçdışına yönelik yapılan tanımları irdeleyerek bilinçdışının da hangi fonksiyonlara sahip olduğunu görmek mümkün olacaktır.

Carl Gustav Jung, “bilinç ile bilinçdışının birbirine mutlaka karşıt olması gerekmediği gibi, tersine birbirlerini tamamlayarak bir bütün yani kendiliği oluşturmaları da mümkündür”²² demiştir. Böylece birbirinden ayrı düşünülerek anlamlandırılmaya çalışılsa da, bu iki kavramın benlik oluşumu üzerinde ortak bir etkisi olduğunu düşünmek de mümkündür. İçerikleri birbirini kapsayan ya da birbirini besleyen bilinç ve bilinçdışı kavramları arasındaki bu etkileşim gelişen nitelikleri açısından elbette ki ayrışacaktır; fakat birbirleri üzerindeki belirleyici roller de göz ardı edilmemelidir.

Bilgin Saydam’a göre “bilinçdışının yansımaları çok zengin, zengin olduğu ölçüde de çok anlamlıdır.”²³ Bilinçdışı tek bir tanımı sahiplenemeyecek bir kavram olmasıyla birlikte kendi pencerelerinden görünen şekliyle belli başlı ekoller tarafından farklı şekillerde de ele alındığı için bu kavram düşünülürken ciddi bir özen gerektirmektedir. Bir ifadenin hangi enstrümanla seslendirildiği, yani hangi bakış açısının yorumlaması olduğu, onun perspektifini tanımlamada bir anahtardır. Bilinçdışı kavramı da türediği alanın ana isimleri arasında, her ismin kendi özelinde, farklı yollardan geçerek esasında aynı bütüne işaret etmektedir. Sigmund Freud “bilinçdışı kısaca kolektiftir, insanlığın genel mülkiyetinde bulunur”²⁴ şeklinde bir bilinçdışı tanımı yapar. Öte yandan -bilinçdışı kavramı her ne kadar Freud ile anılmaya başlanmış olsa da- Freud’un yanı sıra Pierre Janet de “bilincin insan kişiliğinin sadece en yüzeysel bölümü”²⁵ olduğunu düşünmüştür. Bu bağlamda da bilinçdışının bilincin ötesini işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Freud “benden önce şairler ve filozoflar zaten bilinçdışını keşfetmişti, ben yalnızca bilinçdışının incelenmesini sağlayacak bilimsel yöntemi keşfettim”²⁶ diyerek

²² Carl Gustav Jung, **Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme**, İsmail Hakkı Yılmaz (çev.), İstanbul: Pinhan Yayıncılık,2016, s.201.

²³ M.Bilgin Saydam, Deli Dumrul’un Bilinci-Türk İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikoloji Denemesi, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2013,s.14.

²⁴ Sigmund Freud, Hz. Musa ve Tektanricılık, Kamuran Şipal (çev.), İstanbul: Cem Yayınevi, 2012, s.177.

²⁵ Aktaran Saffet Murat Tura, Freud’dan Lacan’a Psikanaliz, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi,1989,s.28.

²⁶ Adam Phillips, Hep Vaat Hep Vaat-Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine Denemeler, Ferit Burak Aydar (çev.), İstanbul: Metis Yayıncılık, 2007, s.28.

kavramın evveline de vurgu yapmaktadır. Kavramın asıl geliştiricileri olarak gördüğü sanatçılardan ve düşünürlerden farklı olarak kendine ait bir metodolojiden bahseden Freud, ortaya koyduğu bilinçdışının diğer düşünsel tabanlar ile temelden farklılıklara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Tanım yapmak ne kadar zor olsa da, böyle bir zorluk ancak kökene radikal bir dönüşle aşılabılır. Bu radikal dönüş de Freud'un psikanaliz kuramına tarihsel bir bakışla mümkün olacaktır.

Psikoterapi²⁷ alıştırımlarına hipnoz tekniği²⁸ ile başlayan Freud semptom-travma arasında bir ilişki olduğunu iddia etmiş; bu ilişkiden doğacak olan sonuçları açıklamak üzere *bilinçdışı* kavramını geliştirmiştir. Kavramı açıklarken bireyin gizlediği ve bastırıldığı dürtüler üzerinden düşünmeye çalışılır. Bu ilerleyiş onun çalışmalarında hipnoz tekniği yerine serbest çağrışım tekniğine²⁹ yönelmesine neden olmuştur.³⁰ Serbest çağrışım tekniği ile yola çıkan Freud daha sonra psikanaliz kuramı³¹ içerisinde her biri ayrı birer başlık niteliğinde çözümleyici rol oynayacak direnç, bastırma, aktarma vb. olguları ortaya koymuştur. Terapi sürecinde kullandığı serbest çağrışım tekniği ile karşılaştığı durumları adlandırarak vardığı en önemli inceleme alanı rüya analizleri olmuştur. Daha sonra *Düşlerin Yorumu* (1899) adıyla yayınladığı eserinde rüya analizlerinde bilinçdışı kavramının önemini detaylıca göstermiş ve uygulamalarından faydalanarak kendi ifadesiyle bilinçdışı dediğinde ne anlaşılması gerektiği konusunda önemli bir kaynak bırakmıştır.

Freud, psikanalitik kuram çerçevesinde ruhu derinlemesine incelemiş ve bunu geriye dönük bir nevi kazı çalışması niteliğinde yapmıştır. Bireyin bilinç katmanları arasında kalmış bulgulara odaklanarak yapının bütününe anlamlandırmaya yönelik bir

²⁷ Psikoterapi kavramı ruhsal bozuklukların psikolojik yollarla giderilmesi sürecine verilen isimdir. Çok sayıda tedavi edici yaklaşımlar, teorik yaklaşımlar ve teknikleri kapsamaktadır. David Matsumoto (Ed.), **The Cambridge Dictionary of Psychology**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s.413.

²⁸ Hipnoz herhangi bir kişide telkine karşı yatkınlık durumunu içeren süreçtir. Kişinin deneyimi, belleği ve davranışının normal durumlara göre daha çok tavsiyeden etkilenmesidir. Hipnoterapi ise hipnoz kullanılan her türlü psikoterapi tekniklerinin bütünüdür. David Matsumoto (Ed.), **The Cambridge Dictionary of Psychology**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s.240.

²⁹ Serbest çağrışım beyinden çıkan her şeyin sansüzsüz ve bilinçsiz sözelleştirme sürecine verilen isimdir. Psikanalitik terapide zihnin dışındaki kalıpları keşfetmek için kullanılır. David Matsumoto (Ed.), **The Cambridge Dictionary Of Psychology**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s.211.

³⁰ Tura, s.29.

³¹ Psikanaliz kuram Sigmund Freud'un teorileri üzerine kurulmuş bir psikoterapi yöntemidir. Terapist bilinçdışı unsurlarını kullanarak, serbest çağrışım yöntemiyle danışanın bilinçdışı unsurlarını açığa çıkarmaya çalışır. David Matsumoto (Ed.), **The Cambridge Dictionary Of Psychology**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s.408-409.

yöntem geliştirmiştir. Freud bu yöntemiyle kişiliğin gizil kalmış yönleri arasındaki bağlantılardan yola çıkarak çağrışımlar üzerine düşünmeye sevk etmiş ve bütünün ilk bakışta görünmeyen çevrelerini görünür kılmaya çalışmıştır.³² Ruhsal yapı büyük bir parça olarak düşünöldüğünde Freud bu noktada buzdağı benzetmesini kullanır. Bu, parçanın sadece belli bir kısmı ya da buzdağının suyun üzerinde kalan küçük kısmı bilinci temsil ederken, bu kısmın dışında kalan parçanın her bölgesi, suyun altındaki kısım, bilinçdışına aittir.³³ Yani bilinçdışı bilinçten hem bağımsızdır hem de birbiri ile bir nevi alışveriş halinde bulunan iki kavramdan biridir. Bilinçte dur(a)mayan lakin gün yüzüne çıkarılacak bir sonraki ana kadar depolanan geniş bir bilinçdışı alanı mevcuttur. Freud'a göre genel kanının aksine bilinçdışı esas gerçek değildir, sadece *beni* şekillendirmenin ana araçlarından biridir.³⁴

Özetle mutlaka bilinçten geçerek bilinçdışı alanına ulaşmış olan her düşünce, bilinç alanında bulundurulmak istenmeyen, yani buzdağının görünen kısmında bulunmayan ve bu nedenle doğrudan görünmeyen, gizli bölmeli bilinçdışı alanına aktarılmaktadır. Bu düşünceler Freud'un psikanalitik kuram çerçevesinde geliştirdiği diğer dinamiklerle de içli dışlı bir durumdadır. Savunma mekanizmaları ile bir evrimsel düzeneğe yerleştirilen bu düşünceler bireyin ruhsal bir mücadelesinin bir nevi son durağıdır. Freud'un psikanalitik yöntemi ile okunduğunda ise bu son durak esasında hikâyenin çözümlenmesi açısından bir başlangıçtır.

Freud bilinçdışının içeriklerini açıklarken çocukluk evresinde toplumun ahlak çerçevesinde *bastırılan* birtakım içeriklere odaklanmaktadır ve hatta bilinçdışını buraya indirgemektedir. Bastırma çocukluk evresinde babanın yasasının kabulöyle başlamakta ve tüm yaşam boyunca devam etmektedir. Freud bastırılan dürtüleri bilincin yüzeyine çıkarmak için analiz edilmesi gerektiğini söylemektedir.³⁵ Freud'a göre bilinçdışı arzular ve tüm işlevi arzulamaktan ibarettir.³⁶ Öte yandan Lacan Freud'un bilinçdışını söylemde veya yazıda meydana gelen hata ya da kusurlarda aradığını ifade eder.³⁷ Bu bakış açısı

³² Jean Paul Charrier, **Bilinçdışı ve İnsan**, Hüseyin Portakal (çev.). İstanbul: Cem Yayınevi, 2012,s.118.

³³ Geçtan, **Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar**, s.56.

³⁴ Charrier, s.117.

³⁵ Jung, **Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme**, s.149.

³⁶ Jung, **Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme**, s.154.

³⁷ Jacques Lacan, **Psikanalizin Dört Temel Kavramı**, Nilüfer Erdem (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2017,s.31.

öznele yanlılıkla meydana geldiği düşünölen aksaklıkların ardında bilinçdışı faktörlerin yer aldığını düşöndürür.

Başlangıçta belirtildiği gibi bilinçdışı kavramını ele alan birçok eköl vardır. Zizek bilinçdışını “ontolojik olarak düşünce statüsüne sahip olmayan düşünce biçimi” şeklinde tanımlamaktadır.³⁸ Bir diğör önemli isim Jacques Lacan’dır. Freud’un psikanaliz çalışmalarının ardından kurama farklı yaklaşımlar getiren Lacan kendi bakış açısını doğrudan dil ve bilinçdışı üzerine geliştirmiştir. Lacan’a göre psikanaliz, bilinçdışının bilimidir. Lacancı yaklaşımda dilin, dolayısıyla dilbilimin etkisi görölmektedir. Lacan, “Bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır”³⁹ diyerek teorisinin temelinde bilinçdışı ve dilin aynı zeminde çalıştığını göstermiştir. Dilin önemi her çağda ve her alanda kendisini hissettirmektedir. Kişilerarası iletişimden kültürler arası etkileşime kadar dil kuvvetli bir aktarıcı rol üstlenmektedir. Lacan’ın dil ve bilinçdışıyla ilgili çalışmalarından anlaşıldığı üzere dilin rolü kişiler ve toplumlar arasındaki etkileşimden önce ilk etapta öznenin benliğini kurgulamasında aktif rol oynar. Bilinçdışı, ego’nun, yani benin kurulduğu bir mekândır ve insanın ontolojisi üzerinde faal bir yapıya sahiptir.⁴⁰ Edibe Sözen’in ifade ettiğö gibi Lacan bilinçdışı kavramını psikanalitik kuram çerçevesinde bir dil düzeneğine benzetmekte, dilin insanın kendi gerçekliğini çözümlenebilmek için bir kılavuz niteliğinde olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bir söylem ifadesi olan benlik, bilinçdışı ile ortaya çıkar.⁴¹ Tura’nın ifadesiyle Lacancı bilinçdışı tüm arzuların bütünü ve canlı birlikteliğini ifade eder. Diğör bir deyişle bilinçdışı sadece bastırılan arzuların var olduğu bir yer değildir.⁴² Lacan, gerçekliği sadece dilin varlığı ile mümkün olabileceğini eğer dil olmasaydı bilinçdışından bahsedilemeyeceğini söyler. Lacan’a göre bilinçdışı, anlamlar ile değil sözcükler ile şekillenmektedir; dolayısıyla dil, bilinçdışına kendi biçimini vermektedir.⁴³ Lacan’a göre bilinçdışını dilsel yapılanma ile düşünmek dilbiliminin oluşum sürecini önemli kılmaktadır.⁴⁴

³⁸ Slavoj Zizek, **İdeolojinin Yüce Nesnesi**, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015,s.34.

³⁹ Lacan, **Psikanalizin Dört Temel Kavramı**, s.26.

⁴⁰ Barış Çoban, “Lacan”, Nurdoğan Rigel (Ed.), **Kadife Karanlık** içinde (293-308), İstanbul: Su Yayınları,2003, s.295.

⁴¹ Edibe Sözen, **Söylem**, İstanbul: Profil Kitap, 2017, s.47.

⁴² Tura, **Freud’dan Lacan’a Psikanaliz**, s.40.

⁴³ Jacques Lacan, **Benim Öğrettiklerim**, Murat Erşen (çev.), İstanbul: Monokl Yayınları, 2012,s.46-47.

⁴⁴ Lacan, **Psikanalizin Dört Temel Kavramı**, s.27.

Buraya kadar bilinçdışı kavramını anlamlandırmaya ve tanımlamaya yönelik bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın kapsamı açısından bir sonraki başlıkta bilinçdışının toplumsala sirayet ettiği şekli olarak tanımlanabilecek olan *kolektif bilinçdışı* kavramı ele alınacaktır.

Kolektif bilinçdışı kavramı Carl Gustav Jung'un kavramsallaştırdığı ve üzerine uzun mesai harcadığı bir konudur. Jung, 1900'lü yılların sonunda Zürih Üniversitesi'nde tıp eğitimini tamamlamış; ardından Zürih Üniversitesi'nde asistan olarak çalışmaya başlamıştır. Bu üniversitede yaptığı bilimsel çalışmalarla da psikoloji alanında adını duyurmaya başlamıştır.⁴⁵ Her ne kadar ilk dönemler Freud'un profesyonel çalışmalarından etkilenmiş olsa da, Jung bir süre sonra Freud'un temel varsayımlarını indirgemeci bularak ondan uzaklaşmıştır.⁴⁶ Freud ile fikirleri çatışmaya başlayınca aralarında fikir ayrılığı hâsıl olmuş ve Jung düşüncelerinin Freud ile çarpıştığı sayısız yazı yazmıştır. Freud ile birlikte çalışmalarını sürdüren ve bazı fikir anlaşmazlıklarının ardından çalışmalarına kendi özgün yaklaşımıyla devam eden Jung zamanla kendi kavramlarını (kolektif bilinçdışı, arketip) üretmeye başlamıştır. Son tahlilde Jung ile Freud arasında ciddi bir kutuplaşma oluşmuştur.

Ender Gürol'a göre Freud sahip olduğu analitik bakış açısı ile şimdiki geçmişe taşımaktadır. Freud'a göre geçmiş, üzerinde araştırma yapılabilecek olan bir zaman aralığıdır. Jung ise şimdi ile geleceğe gitmektedir. Şu anın izleri ile geleceği konumlandırma bir gelecek yorumu değil, ancak bir gelecek kurgusudur. Kalıntıları şimdikiye ait olan geleceğe yönelik bir kazı planlaması üzerine düşünülmektedir.⁴⁷ Bu temel görüşlerden türeyerek gelişen fikir ayrılıkları ilerleyen zamanlarda bu ikilinin psikanalitik kuramı ele alışlarını tam anlamıyla ve başlı başına değiştirmiştir.

Jung bilinçdışını ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki *kişisel bilinçdışı*dir. Burada unutulmuş, bastırılmış ve bilinçdışı yolla aktarılan her türlü detayı bulmak mümkündür. Diğeri ise *kolektif bilinçdışı*dir.⁴⁸ Kolektif bilinçdışı süreci ise bireysel deneyimler ve gündelik yaşamın ötesinde bir durumdur. Kolektif bilinçdışı bireyin iç çatışmalarının

⁴⁵ Anthony Stevens, *Jung*, Nursu Örgü (çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 2014, s.30-33.

⁴⁶ Stevens, s.39.

⁴⁷ Ender Gürol, *Analitik Psikoloji ve C.G.Jung*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991, s.60.

⁴⁸ Gürol, s.40.

oluşum sürecinde yer alan, her zaman var olmuş ve var olacak tarihin devinimiyle aktarılan bilinçdışının toplumsal yanını ifade etmektedir.⁴⁹

Ortak bilinçdışının öğeleri insana ondan bağımsızmış hissi verir. İnsan bu öğeleri kendisinde görmez fakat başkasında okuyabilir.⁵⁰ Öte yandan ortak olmasının ruhuna sığınılarak kalıplaşan bu içerikler ortaklığı yaratan tüm parçalara aynı anda dokunduğunda büyük bir uyanış yaratır.⁵¹ Kolektif bilinçdışının bu özelliği bir nevi kelebek etkisidir. Çoğulun gücünü ortaya koyan kolektif bilinçdışı çoğulu üzerinde tutan en sağlam zemin olabilmektedir. Toplumun zayıf anlarında, toplumsal olarak karşılaşılan badirelerde kalabalık bir etkiye ihtiyaç duyulduğunda gerekli olan içerik bu itki ile uyanmaktadır. Bilincin dışında olma durumu kolektif zeminde son derece dinamik ve süregelen bir form teşkil etmektedir. Christopher Bollas'a göre "bilinçdışımız *sonsuz* düşünce yollarını birlikte ören ve bir araya getiren ve gelişen dinamik bir fabrikadır."⁵²

Kolektif bilinçdışı bireysel deneyimlerimizin dışındadır. O tüm insanlığın edindiği deneyim ve bilgilerin ışığında ortaya çıkar. Aslında başlangıcı evrenin, tarihin oluşumu kadar eskidir. Bu bağlamda kolektif bilinçdışının her insanlığın içinde var olan bir bilgi olduğunu söylemek mümkündür. Bu, bilginin varlığından, yani bilinç düzeyindeki konumundan çok ötede bir yerlerde durmaktadır. Kolektif bilinçdışı bireysel bilinçdışından farklı olarak topluluğun bilinçdışına gelenekler ve mitler gibi unsurların ışığında yön veren normlardır.⁵³ Kolektif bilinçdışı kişisel öğelerin dışında kökleri atalarımıza dayanan ve ilkel semboller ile toplumsal hafızamızın oluştuğu alandır. Bu somut ya da kalıtsal bir dayanağa göre belirlenmez. Bu durumun sağlaması yapılamaz fakat tespit edilecek olan bilgi zihnin yöneldiği ve doğuştan beri var olan bilgilerdir.⁵⁴

Son tahlilde kolektif bilinçdışı yaşamın içinde bulunan, yaşamla özdeş hale gelmiş imgeler düzeninde zaman zaman rüyalar, anlatılar yoluyla karşımıza çıkar. Bireyselden ziyade daha çok topluluğun yaşadığı olayların hafızaya yansımalarıdır. Bu

⁴⁹ Jung, **Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme**, s.203.

⁵⁰ Carl Gustav Jung, **Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri**, Kâmuran Şipal (çev.), İstanbul: Cem Yayınevi, 1998,s.60.

⁵¹ Jung, **Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri**, s.61.

⁵² Christopher Bollas, **Freudyen An**, Ali Algın Köşkdere, Zeynep Özlem Tuncay, Suzi Mizrahi, Nesrin Koçal (çev.). İstanbul: Bağlam, 2012, s:38.

⁵³ Gürol, **Analitik Psikoloji ve C.G.Jung**, s.41.

⁵⁴ Carl Gustav Jung, **Kişisel Bilinçdışı Ve Ortak Bilinçdışı**, Afşar Timuçin, Mehmet Sert (çev.), İstanbul: Felsefe Dergisi, Kavram Yayınları, (Ekim-Kasım-Aralık 1977), s.31.

yansımalar bir toplumun zihnini mekân edinerek daha sonra kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu aktarım, -her dönem kolektif bilinçdışını meydana getiren olaylar yaşanmasa bile- kişiyi tarihsel süreçte karşılaşılan benzer olaylara karşı vereceği tepkilere hazırlıklı kılar. Nesnel dünyanın somut belleği soyutlanarak kolektif bilinçdışı meydana gelir. Bu oluşumun ana araçları mekân, duygular, kültürler arası etkileşim gibi olgulara bağlıdır. Bu olgular kolektif hafızada gerçeği sembolleştirir ve henüz gerçekleşmemiş durumlara karşı toplumun düşünsel önlemi niteliğindedir. Jung'a göre "Ortak bilinçdışı, her bireyin beyin yapısında yeniden doğan evrenin tüm ruhsal kalıtımını içerir."⁵⁵ Kolektif bilinçdışı tikel tecrübelerin, edimlerin belleğidir ve oluşumu geniş bir zaman dilimi gerektirir.⁵⁶ Tecrübelerin artması ve parçaların birbirini etkileyerek birleşip yeni çıkarımlar yapılmasını sağlaması yoğun bir bilgi yığını ile mümkündür. İlk insan ile başlayan ilk bilgi üzerine zamanla katlanarak eklenen bilgi kumbarası niteliğindeki kolektif bilinçdışı şu andan en eski ana kadar uzanan anılar dizgesidir. Bu anılar bir nevi yazısız kurallara dönüşerek zihinlerden silinmeyen, tecrübeler dayalı zaruri uygulamalardır. Irkların değişmeye başlamasıyla kolektif ruh da değişmeye başlamaktadır.⁵⁷ Yaptığı bir çalışmasından yola çıkarak insan beyni üzerinden de konuya bir açıklık getirmeye çalışan Jung, bir çocukta beynin kusursuz bir yapıyla çalışmaya başladığını belirtir. Bu kusursuzluk çocuğun içinde bulunduğu zaman ile beynin uyumlu bir şekilde işlemesine atıftır. Beden yeryüzünde yüzyıllardan beri dışsal etkenler ile nasıl değişebiliyor ve aktarılan niteliklere dönüşüyorsa, bu değişim beyinde de aynı şekilde zamansal etkileri kanıksamaktadır. Beynin bu işlevi ortak bilinçdışının bir paydasıdır.⁵⁸

Neticede bilinçdışını ikiye bölen bu *bireysellik* ve *kolektiflik* ayrımı nitelik ve yöntem açısından temel farklar içermektedir. Bu iki kavram üzerine düşünürken bilinçdışının işaret ettiği özne üzerinde özellikle durmak gerekmektedir. Jung'a göre kişisel olanın belleğimizde yer etme şekli çocukluğun ilk evrelerinde edinilen deneyimlerin ve bastırığımız ilkel duygularımızın ekseninde oluşur. Kolektif olansa tarihin akışında *edinilen* ve *aktarılan* işaret eder. Tarih bir ırmak olarak düşünülürse kolektif bilinçdışı akışın meydana getirdiği tortulardır. Tarihsel süreçte meydana gelen

⁵⁵ Gürol, *Analitik Psikoloji ve C.G.Jung*, s.43.

⁵⁶ Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, s.114.

⁵⁷ Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, s.175.

⁵⁸ Jung, *Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri*, s.55.

her olay toplumsal zihinde bir iz bırakır. Bu izler de kolektif bilinçdışını bir araya getiren parçalardır.

Bireysel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışının oluştuğu ve depolandığı yerler zihin yapımızda farklı alanları işgal etmektedir.⁵⁹ Jung kolektif bilinçdışı kavramını açıklarken toplumsal hafızada kodlanmış olguların her birini kendi içinde özel tanımlamalar ile sınıflandırmaktadır. Simgesel düzende *arketip* olarak adlandırdığı ilk imgeleri bazı sembolik ifadelerle açıklar. Bu açıdan Arketip kavramı kolektif bilinçdışını anlamak açısından elzemdir.

1.2.1. Arketip: Geçmişin Anlamlandırılması

Jung bilinçdışını imgeler dünyasında yer alan bir mekân olarak görmektedir. Ona göre bu imgeler dünyası kolektif ruhun etkisiyle şekillenmektedir. *Arketip* adını verdiği bu ilk imgeler belirli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Arketipler insanlığın var oluşundan beri gelişir; varlığın soyut dünyasından çıkarak kolektif bilinçdışında kendine yer bulur. Jung'a göre bilinçdışı, insanlığın ortak ilksel imgelerinin uykuda beklediği yerdir. Jung insanlığın bu daha derin tabakasından bulunan dışavurumlarla ilgilenmemiz gerektiğini söylemektedir. Jung, bilinçdışında olan bu imge ya da motiflere *arketip* adını vermiştir.⁶⁰ Böylece Jung bilinçdışı ile arketiplerin barındığı bölgeyi işaret etmektedir. Arketiplerin bilinçdışında aranması gerektiğini vurgulamıştır.

Jung *kolektif bilinçdışını* her yerde ve her bireyde az çok bulunan davranış şekilleri olarak tanımlamıştır. Jung'un teorisine göre tüm insanlar kolektif bilinçdışına ve bunun içindeki binlerce arketipe sahiptir. Arketiplerin evrensel olduğu kabul edilirse kolektif bilinçdışı bireyin arketipik sembollerle temsil edilip tanınması durumunda etkili bir hafıza aracı olmaktadır.⁶¹

Arketipler yaşanmışlığın kökünde yer alır ve onların evreni bilinçdışıdır. Bu ilk imgeleri anlamlandırmak için bilinç alanına yükseltmek gerekmektedir.⁶² Arketipin

⁵⁹ Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, s.95.

⁶⁰ Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, s.83.

⁶¹ Jeffrey M. Brown, Terence P. Hannigan, *An Empirical Test of Carl Jung's Collective Unconscious (Archetypal) Memory*, Journal of Border Educational Research, Volume 5, Fall 2006, s.115.

⁶² Gürol, *Analitik Psikoloji ve C.G.Jung*, s.52.

özgün yapısını çözümleyebilmek için bireyin ait olduğu inanç sistemine ve dâhil olduğu topluluğa ait bilgilere ulaşmak gerekir. Bu sayede kolektif bilinçdışının imgeleri olan arketipler anlamlandırılabilir. Böylece sorunun kaynağına inilmiş olur ve kolektif olan arketipin doğası çözümlenir. Tüm insan topluluklarında görülen karakteristik bir olgu bulduğunda bu onun kolektif bilinçdışına ait bir arketip olduğunu gösterir.⁶³ Yani örneğin bir toplumda arketipleşmiş bir figür pozitif anlam çağırırsa da bir başka toplumda o toplumun kolektif geçmişinin niteliğine bağlı olarak bu anlam dönüşerek negatif anlam barındırabilir. Bu da arketiplerin figür olarak paylaşımlı ama mana olarak değişken olduğunu gösterir.

Ortak bilinçdışının katmanları arasından bilinçli alana geçerek belli çerçeveler sınırında anlamlandırılan olgular arketiplerin birer dışavurumudur. Dolayısıyla arketipler toplumsal örüntüyü çözümleyebilecek, geçmişten itibaren temellendirilmiş sembolik ifadelerdir. Temsil ettiği ya da vurguladığı hikâyeye, ortak bilinçdışının hikâyesine atıfta bulunarak 'şimdi'yi yeniden üretir. Şimdiki hikâyeye geçmişten gelen bir tecrübenin dürtüsüyle yeniden okunur ve bunda arketipin üzerinde taşıdığı anlam yaygındır. Böylece arketiplerin ortak bilinçdışından yüzeye çıkarıldığı bilinçli etkileşim alanı ortak bir somut aklın soyut temsilleridir. Bu simgesel işaretleme topluma özgü tüm alanlarda kendisine yer bulmaktadır. Belirli olaylara verilen belirli tepkiler aracılığıyla şekillenen arketip figürleri tarihsel süreçte kendisini tekrarlayan benzer olaylarda belli çözümler yaratabilir. Yalnız çok eskiden beri sürekli kendisini tekrarlayan tecrübeler değil, aynı zamanda aynı tecrübelere yol açacak araçlar niteliğine de dönüşebilirler.⁶⁴

Arketiplerde yaşanan olayların etkisini görmek mümkündür. Kolektif bilinçdışını imleyen arketipler toplumsal deneyimlerin birer sembolüdür ve doğrudan bir olayı ifade etmektense toplumsal bir duyguyu ya da bir öğretiyi anlamlandırma yolunda ortak bilinçdışından koparak gündelik yaşamda kendisini yeniden anlamlandırır. Daha doğrusu deneyimlere dayanan anlam dağarcığını yeni deneyimler ile pekiştirerek toplumsal hafızadaki yerini gelecek kuşağa aktarmak için ya da gelecek deneyimler için kendi evreni sınırları dâhilinde saklı tutar, depolar. Böylece yaşanan olayları, olaylara

⁶³ Stevens, Jung, s.82.

⁶⁴ Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, s.87.

verilen tepkileri anlamlandırmaya ve de henüz deneyimlenmemiş olaylara karşı takınılacak durumları tahmin etmeye yardımcı olan arketipler kültürel analiz için bir kılavuz görevi görür. Stevens'in ifade ettiği şekliyle "arketipler uygun durumlarda, sınıf, inanç, ırk, coğrafya ya da tarihsel dönem fark etmeksizin insanlarda benzer düşüncelerin, imgelerin, mitolojik motiflerin, duyguların ve düşüncelerin belirmesine neden olur. Tek bir bireyin tüm arketipik donanımı kolektif bilinçdışını oluşturur."⁶⁵

Arketip, bir olgunun tüm insanlık için ne anlam ifade ettiğinden ziyade bir toplum özelinde o olgunun geleneksel, tarihsel, sosyolojik bağlamda neye karşılık geldiğini anlayabilmek için kapsamlı bir netice elde etmeye yarar. "Arketipler, içgüdülerin kendi eseri olan *özben* portreleridir, imgelere dönüşmüş ruhsal süreçlerdir, ya da insan davranışının ilksel kalıplarıdır."⁶⁶ Arketipler neticede yaşanan olayların bir rehberi, hafızası olarak tanımlanmalarının yanı sıra bu olayların sebebi olarak da yorumlanabilir. Yani arketipler her biri için ayrı ayrı düşünüldüğünde bünyesinde hem nedeni hem sonucu barındıran ve yekpare bir kaynaktan farklı renklerde anlamlar türeten bir mekanizmadır.⁶⁷ Arketipler toplumsal hafızada tekrarlayan durumlarda kendini gösterir. Arketipler bir nevi evrensel bir düşünme biçimi olarak tarihin yineleyen yapısı içinde var olagelmiştir. "Arketipler bir anlamda evrensel ve bireysel, eşsiz ve genel olanın bileşiminden meydana gelir; öyle ki, tüm insanlığa özgüdürler fakat yine de her insanda farklı bir biçimde açığa çıkarlar."⁶⁸

1.2.2. Carl Gustav Jung'un Açıkladığı Başlıca Arketipler

Jung arketipleri kendi içlerinde ifade ettikleri anlamlara göre farklı başlıklara ayırarak sınıflandırmıştır. Lakin bu ayrımlar dışında topluma özel farklı arketipler keşfetmek de mümkündür. Jung'un tanımladığı başlıca arketipler *anima-animus*, *persona*, *gölge*, *yaşlı adam*, *kahraman* arketipleridir. Fakat arketipler bu kadarla sınırlı

⁶⁵ Stevens, Jung, s.72.

⁶⁶ Gürol, Analitik Psikoloji ve C.G.Jung, s.49.

⁶⁷ Jung, Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme, s.115.

⁶⁸ Stevens, Jung, s.74.

değildir. Her toplum kendi gelişim sürecinde bu temel arketipleri çeşitlendirerek yenilerini eklemiştir.

Anima-Animus arketipleri Jung'a göre dişil ve eril yönleri anlatmaktadır. Erkeğin içinde var olan kadına *anima*, kadının içinde var olan erkeğe *animus* denir.⁶⁹ Buna göre "Bilinçdışının, insanın ulaşabileceği bir bütünlüğe asla dâhil edilemeyecek olan unsurunun temsilcisi *animadır* ve hep öyle kalacaktır."⁷⁰ Bu her insanın bilinçdışında var olan etken ve edilgen rollerin varlığını anlatır. Burada vurgulanmak istenen somutluğun içerisindeki soyut dürtülerdir. Cinsiyetler üstü bir düşünce ile tanımlanan *anima* ve *animus* beden somutluğunun ötesinde düşünce ile vücut bulmaktadır. Erkek ve kadında cinsiyetlerinin karşıtı olarak barınan yönler bilinçdışında karşıt bir birleşmeyi oluşturmaktadır. Bu bileşim cinsiyetler arası etkileşimde de rol oynamaktadır. Öte yandan Jung, *anima* ve *animusun* ben ve bilinçdışı arasında bir bağlantı görevi üstlendiğini ve bu görevin özenin dış dünya ile uyum sağlamasını kolaylaştırdığını gözlemlemiştir.⁷¹

Jung'un arketip olarak ele aldığı figürlerden biri de annedir. Buna göre ise *anne* arketipinin özellikleri annelik ile ilgilidir⁷² Çoğunlukla dişil özellikleri çağrıştıran *anne* arketipi bu kapsamı dolayısıyla edilgen bir yapıdır, yaratılış ve beden üzerine kurgulanır. Çoğunlukla kutsal bir imge olarak hafızada yer alan annelik yapıcı rol oynayan, yeniden doğuşu meydana getiren ve oluşun her aşamasında olumlayıcı konumda bulunan bir alt metine sahiptir. Annenin nitelikleri üzerinden kurgulanmış olan bu arketip doğuran, kendi içinden çıkaran, besleyen gibi özellikleri temsil etmektedir.⁷³

Persona öznenin kendi kendini gizlemesidir. Bu gizleme var olan bir şeyi saklamanın ötesinde gizlemenin farkında olmadan zamanla doğallaşarak gerçek ile gerçek olmayanın karışmasıdır. Bazen dayatılmış bazen ise bizzat tercih edilmiş bir görüntünün benimsenmesi, içselleştirilmesidir. Bu şekilde gerçekleşen değişim herkesçe kabul olurken aynı zamanda kendiliğin içeriği de değiştirilmiş olur. Jung, *persona* arketipini "insanın gerçekte olduğu şey değil, başkalarının ve kendisinin olduğunu

⁶⁹ Gürol, Analitik Psikoloji ve C.G.Jung, s.75.

⁷⁰ Carl Gustav Jung, Dört Arketip, Zehra Aksu Yılmaz (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2017, s.109.

⁷¹ Stevens, Jung, s.100-101.

⁷² Jung, Dört Arketip, s.22.

⁷³ Carl Gustav Jung, İnsan Ruhuna Yöneliş, Engin Büyükin (çev.), İstanbul: Say Yayınları, 2001, s.198.

düşündüğü şey” şeklinde açıklamıştır.⁷⁴ *Persona* arketipi için sosyal ya da uydumculuk adlandırmaları da kullanılmaktadır.⁷⁵ Bu ekstra isimlendirmelerden de anlaşılacağı üzere *persona* özün dışında yapay bir oluşa işaret etmektedir. Gürol’un ifadesiyle Jung’a göre *persona*, bireyin iç dünyası ile dış dünya arasındaki ilişkisinde kendisini gösterdiği bir tutum şeklidir.⁷⁶ *Persona* doğrudan bireyle ilgili değildir. Dolayısıyla bireye özgü de değildir.

Persona bireye bir görünüm verir. Bu görünüm dış dünyaya dair bir malzeme ile sağlanır ve kişinin kendisinde olmayan dışında bir nitelik barındırır. *Persona* kişinin olmak istediği ya da öldürmek istediği bir algılanma isteğine yönelik yapay bir görünümdür. Bu görünüm dışarıya karşı onu kabul edilebilir kılmak adına düzenlenmiş bir kamufle aracı da olabilir.⁷⁷ Herkesçe kabul gören, toplumsal yargılar çerçevesinde alınan şekil birey için varılmış bir orta yoldur. Tekil bireyin kalabalıklar içerisinde kendisini sunacağı görünüm toplumun bir yansımasıdır. Bu yansıma *personadır*. Çoğulun görünmez tahakkümünden bireye yansıyan ve bireyde vücut bulan bu toplumsal yargılar herkesçe kabul edildiği için vardır. Ama tek başına bireyi ifade etmemektedir. Bireyin belli bir kalıp içine girerek kendisini stilize etmesi kendi gayesi değildir. Burada bireyin bu yöndeki girişimi toplum ile uzlaşma halinde kalabilmeyi sağlamak içindir. *Persona* bireye istediği şekilde olmasa bile istenildiği şekilde var olma imkânı sağlamaktadır. Bu imkân neyin öngörüldüğüne bağlı olarak filtrelenir. Birey ona sunulan kriterler ile bir kendilik yaratır. Bu yaratımın gerçekliği birincil değildir.⁷⁸ Takınılmış olan bu maskeler yani insanın *personası* biricik değildir. Toplumsal yaşam içinde ne kadar rolü ve temsili varsa o kadar çoktur. Her *persona* birbiriyle uyum içinde olmak zorunda da değildir. Örneğin otorite gerektiren bir işte çalışan bir kişi hayatının her alanında otoriter bir figür olarak yer almaz. Tüm *personalarını* çıkardığında geriye kalan ise *özbendir*.

Yaşlı adam, yaşlı bilge arketipi arketiplerin öz niteliği olan geçmişe atfın en temel örneklerinden biridir. *Yaşlı bilge* figürü doğruluğu, güveni temsil eden etkili bir arketiptir. *Yaşlı bilge* geçmişten gelen ve geleceğe dair yardımda bulunacak olan bilgelik

⁷⁴ Jung, *Dört Arketip*, s.55.

⁷⁵ Stevens, *Jung*, s.91.

⁷⁶ Gürol, *Analitik Psikoloji ve C.G.Jung*, s.38.

⁷⁷ Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, s.198-199.

⁷⁸ Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, s.181.

temasıyla yüklü bir kılavuzdur. Bilincin etkisinin henüz kurulamadığı anlarda bilinçdışının hazırladığı ahlaki ve fiziksel olumluların sağlayıcısı, sembolüdür.⁷⁹ Yaşlılık sıfatı ile zamanın büyüklüğüne vurgu yapılmaktadır. Zaman en kapsamlı ansiklopedidir. Zamanın çokluğu bilgeliğin sıfatını beslemektedir. Zaman ile çoğalan bilgeliği özünde taşıyan figür olan *yaşlı adam* geçmişten gelen deneyimlerin vücut bulmuş halinin tahayyülünü mümkün kılmaktadır. Bilinçdışının bir konaklayıcısı olarak tasviri yapılması mümkün olan arketipler bilinçdışının bağımsız birer içeriği olmaları dolayısıyla *yaşlı adam*, bir tip üzerinden okunur. Rüyalarda, masallarda ya da karşılaşılan vakalarda akla gelen tek tip bir ata sembolüdür.⁸⁰

Gölge arketipi bireyleşme sürecinin ilk aşaması olarak karşımıza çıkar. *Gölge* kavramı ile bireyin bilinçdışı kişiliğine işaret edilir. Yani *gölge* içimizde taşıdığımız veya peşimizden sürüklenen kişiliğimizin bir parçasıdır. Derinlerde henüz ortaya çıkmayan ve bilincin yüzeyine taşınmamış *öteki beni* ifade etmek için kullanılan bir arketiptir. Fakat kişiliğin bütünü değildir. Bireyleşme süreci içinde bu ötekinin keşfiyle varlığın parçaları tamamlanır.⁸¹ *Gölgenin* oluşması için bir ışık gerekeceğinden semiyotik açıdan tasvir edildiğinde bu ışık bilincin aydınlık yanını oluşturur. *Gölge* ise kişiliğin negatif yüzüdür.⁸² Bir anlamda kişiliğin bu eksi kutbu gündelik, sıradan bir olayda değil sınır durumlarda ve bilinçdışı düşüncelerde ortaya çıkar.

Sonuç olarak bilincin ötesinde sınırları belirsiz ve sürekli bir devinim halinde bulunan düşüncelerin, duyguların barındığı yer olan bilinçdışı uzun bir hikâyenin karakterlerine ev sahipliği yapmaktadır. An içinde düşünülmeyen, bilinçten bağımsız ama bir o kadar da içeriklerinin oluşumu elbette ki bilince muhtaç olan bilinçdışı toplumsala sirayet ettiğinde aynı ölçüde genişlemekte ve kişisel bilinçdışından ayrılmaktadır. Toplumsal hafızanın hikâyesinin parçalarını bir arada tutan ve bilinçdışı denilse bile çoğul bilincin göz önünde olmayan köklü bağlarını koruma işlevini yerine getiren kolektif bilinçdışı şimdiki anlamaya yardımcı olur. Sabit bir başlangıcı bulunmayan kolektif hafıza ürünleri düşünülebilen en eski tarihten itibaren aktarılır. Bu nedendir ki

⁷⁹ Jung, *Dört Arketip*, s.88.

⁸⁰ Jung, *Dört Arketip*, s.91.

⁸¹ Gürol, *Analitik Psikoloji ve C.G.Jung*, s.72.

⁸² Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, s.83.

başlangıçta tüm insanlık ortak bir bilinçdışı havuzu kullanmış olsa da zamanın rolü ile toplumsallık, topluma özgülük durumu sınırları belirsiz bilinçdışına aidiyeti yerleştirebilecek öğeler katmıştır. Bu aidiyetler ise arketipler ile toplumsal nitelikleri belirginleştirmektedir. Böylelikle bir toplum için geleneğin, örfün belirlenim kıstaslarının arketipsel bir kökenden türediği sonucuna varmak mümkündür

1.3. Toplumsal Bellek: Geçmişin Hatırlanması

Bu aşamaya kadar çalışmanın temel direği olan kolektif bilinçdışı kavramını anlayabilmek için bilinç ve bilinçdışının tanımlarına değinilmiştir. Ayrıca kavramların doğası gereği psikoloji biliminde yansıttıkları anlamlar irdelenmiştir. Çalışmanın ana konusu olan Yahudi kolektif bilinçdışını çözümleyebilmek için Carl Gustav Jung'un arketip adı verdiği sembolleştirmelerin içeriği açıklanmıştır. Bu bağlamda tanımlanan çeşitli arketipleri ele alıp kolektif bilinçdışında nasıl konumlandıkları tartışılmıştır. Bu noktada kolektif bilinçdışını ve arketipleri onların rol aldığı geniş bir düşünme sahası olan toplumsal belleğin bağlamına oturtmak önem arz etmektedir. Bu yüzden toplumsal belleğin oluşum serüveni ele alınacaktır. Toplumsal bellek ile arketiplerin iş birliği var mıdır, varsa bu birliğin toplumsal hatırlamaya katkısı nelerdir? soruları tartışılacaktır.

1.3.1. Bellek

Bellek, sonlanmış fiili olayların soyut düşüncede sürekliliğinin devam etmesine imkân sağlayan geniş çeperli bir aktarım aracıdır. Bellek genel çerçevede bir depolama yeridir. Felsefe Sözlüğü'nde bellek kavramı için "Geçmişteki deneyimleri, tecrübe ve yaşantıları anımsayabilme yetisi"⁸³ şeklinde bir tanım yapılmıştır. Eskiye ait olanın biriktiği ve eski zamanın ruhunu bizzat içinde barındıran bir içeriğe sahip kavramsallaştırmadır. "Bellek, zihinlerin hep bir arada, toplumla beraber nasıl işlediği ve bu işleyişin toplumsal düzenlemelerle birlikte nasıl şekillendiğiyle ilgilidir."⁸⁴ Bellek çağlar boyunca kayda değer tüm olayların ve bu olaylara dair bilgilerin çoğalarak ileriki

⁸³ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, s.111.

⁸⁴ Jeffrey K. Olick, "**Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür**", Meral Güneşdoğmuş (çev.), Moment Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, Cilt: 1, Sayı:2 (2014): 175-211, s.178.

zamanlara aktarılmasına yardımcı olur. Söz konusu aktarım belleğin işlevselliğine atıf yapar.

Geniş bir bilgi deposu olarak da betimlenebilecek olan bellek evrensel olmadığı için içerisinde özgülük taşımaktadır. Yani denilebilir ki bellekteki bilgiler toplumlara özgüdür ve yekpare bir bellekten söz etmek mümkün değildir.⁸⁵ Bu noktada önemli olan, birden fazla belleğin varlığı değil, bir kolektif belleğin toplumsal tarihin ilerleyişinde önemli rol oynamasıdır. Halbwachs, belleğin oluşmasında çevrenin önemli bir faktör olduğunu düşünmektedir. Sosyal çevreye yaptığı vurgusunda bireyin tek başına bir belleğe sahip olamayacağı anlaşılırken belleğin çevre ile etkileşimi neticesinde işlev kazanabileceği sonucunu elde etmektedir.⁸⁶ Dolayısıyla bireyin kendi belleği, onun ait olduğu toplum tarafından belirlenmektedir. Çevre etkileşimi ile yapılanması sonucu bireysel belleklerin geniş çapta düşünüldüğünde toplumsal bir bellek yaratımının birer parçası olduğunu görmek de mümkündür.

1.3.2. Toplumsal Bellek

Toplumsal bellek, “bellek” kavramının çoğul bir yapı tarafından kullanılmasını ifade eder. Bir başka deyişle tek bir bilgi kümesinin bir tümeli kapsamıdır. Bu tümel yapı ortak bir bilgi haznesini hem besler hem de bu haznedeki beslenir. “Toplumsal bellek, onu taşıyanlarla birlikte vardır ve gelişigüzel devredilemez.”⁸⁷ Anlık olayların üzerinden geçen zaman ile genişleyen bu hazne, tarihsel sürecin ilerleyişiyle paralellik kazanır. Yani bir diğer deyişle tarih ilerledikçe toplumsal bellek genişler. Toplumsal bellek, etki alanı daha büyük bir düzendir. Fakat bu etki alanı tarihsel sürece eşdeğer değildir. Toplumsal belleğin işlevini açıklarken bellek ile tarih arasında anlam karmaşası doğmaktadır.

Toplumsal bellek, tarih demek değildir. Toplumsal bellek tarihte yaşanmış olaylar değil, bu olayların belleklerde bıraktığı izdir. Aksi halde toplumsal bellek tarihten ayrıştırılmazsa tarihi kayıtların belleğin kendisi gibi algılanabilir. Tarih gündelik yaşamda birincil bir bağın kalmadığı bir geçmiş iken, toplumsal bellek gündelik bireyi

⁸⁵Maurice Halbwachs, **Kolektif Bellek**, Zuhâl Karagöz (çev.), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018, s.103.

⁸⁶ Halbwachs, M. Das Gedächtnis und seine sozialen Bedingungen, Frankfurt (französisches Original: Les cadres sociaux de la mémoire, Paris 1925),1985, s.121 Aktaran: Jan Assmann, **Kültürel Bellek**, Ayşe Tekin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s.44.

⁸⁷ Assmann, s.48.

şekillendiren etkin bir geçmiştir. Başka bir deyişle tarih edilgen bir role sahipken, toplumsal bellek şimdi de devinmeye devam ederek etkin bir rol oynar. Zira tarih, bitmiş olayların yer aldığı durağan bir alandır. Bunun aksine toplumsal bellek dinamik bir yapıyla hafızayı sürekli besleyen bir kaynaktır.⁸⁸ Pierre Nora'nın da ifade ettiği gibi tarih ve hafıza birbirine eşdeğer manalara sahip değildir. Hafıza hayatın içindedir, fakat tarih her zaman eksik ve problemlidir. Hafıza süreklidir ve gerçek bir olgudur.⁸⁹

Toplumun belleği bireysel bellekten beslenen ama topluma sirayet eden bir yeniden yapılanmadır. Toplumsal bellek niteliğini ve erkini grubun bütününden almış olsa bile, hatırlayanlar toplumun üyesi olan bireylerdir.⁹⁰ Toplumsal belleği tarihten ve bireyselden ayırt edip onun biricikliğinde bir tanımlama yapılması gerekmektedir. Bu tanımlama yapılırken dikkat edilecek nokta bireysel belleğin de toplumsal belleğin içinde yer aldığı bilgisidir. Halbwachs bu noktada şöyle söyler; “bireysel bellek, bireyin kendisinin icat etmediği ama parçası olduğu ortamdan ödünç aldığı kelimeler ve fikirler gibi araçlar olmadan işleyemez.”⁹¹ Dolayısıyla toplumsal belleğe ait olabilecek bilgilerin bireysel bellekte izinin olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal belleğin beslendiği noktalar ise mitler, sözlü anlatılar, bireysel üretimlerdir.⁹² Bu bilgiler ışığında toplumsal belleğin kapsayıcı, geniş ve etkin bir içeriğe sahip olduğunu görmek mümkündür. Toplumsal bellek, tarihsel süreçten etkilenmiş, geniş bir kitleye hitap eden ve o geniş kitleye ait temsil edici unsurlar barındıran bir yapıdır. Bu nitelikteki bir bellek yapısından söz etmek en genelde bir topluma özgü çıkarımlar yapabilmeyi ve toplumun düşünce ve fikri yapısının nasıl şekillendiğini anlamlandırabilmeyi kolaylaştırmaktadır. Çünkü bellek meydana gelen olayları tutar ve her yeni anda tecrübe haline getirmede rol oynar; “kendi yaşamımızın tarihi genel tarihin de bir parçasıdır.”⁹³ Dolayısıyla kitlelerin toplumsal belleklerine kazınmış olayları irdelemek onların potansiyel reflekslerini ölçmek için etkin bir yoldur.

⁸⁸ Olick, s.180.

⁸⁹ Pierre Nora, **Between Memory and History**: Les Lieux de Mémoire, Representations, No. 26, (Spring, 1989), s.8.

⁹⁰ Halbwachs, s.60.

⁹¹ Halbwachs, s.64.

⁹² Olick, s.180.

⁹³ Halbwachs, s.65.

1.3.3. Geçmişin Hatırlanması

Bir konu hakkında yorum yapabilmek için bilmek gereklidir. Düşünce ile bağdaştığında bilme edimi yeni çıkarımlar ortaya koymayı sağlar. Dolayısıyla insan aklının bilme yetisi ve düşünce gücü şimdinin anahtarıdır. “Düşünce ne kadar soyut bir eylem ise, hatırlama o kadar somuttur.”⁹⁴ Şimdinin bilgisi sıfırdan elde edilmiş bir çıkarım değildir. Her bilgi bir önceki bilginin olumsuzlandığı ya da eklenerek arttığı kümülatif bir yapılanmadır. Dolayısıyla eldeki her bilginin geçmiş bir bilgi yığını üzerinden ‘şimdi’de yeniden anlam bulduğu söylenebilir.

Yeryüzünde binlerce bilginin birbirinden ayrıştırılmasını ve çokluğun içinde sadeleştirilerek ifadelerinin korunmasını sağlamak güçtür. Bu güçlüğü öznel aklın filtrelemesiyle aşmak mümkündür. Burada bahsedilen filtreleme benzetmesi ile bilgiye atfedilen önemin değişkenliği vurgulanmaktadır. Bu değişkenlik bir diğer deyişle öznel aklın sınırları dâhilinde bilginin süzülüp bene göre şekillenmesini ifade eder. Bilgi evrenseldir fakat en küçük bir bilgi tanesinin evrenselde anlam bulabilmesini sağlayan ise bu süreçte geçtiği aşamalarıdır. Bu eşik yeryüzünde toplumlar, toplumlar içinde bireyler tarafından sahiplenilir. Özünde bireyden yola çıkarak toplumsal anlamda sahip olunan bilgiler kaynağını geçmiş zamanlardan alır. Bugün geçmişten söz etmek, geçmiş hakkında konuşmak, yorum yapabilmek için bilgi sahibi olmak gereklidir. Dolayısıyla geçmiş zamana olan hâkimiyet bugünü yeniden şekillendirir ve yeniden üretir. Bu hâkimiyeti sürekli kılmanın anahtarı ise eşik bekçisi olan toplumların etkin bilgi aracı olan *hatırlamadır*. Hatırlamak eşanlamıyla anımsamak geçmişin düşünülmesidir. Geçmişe yönelik bir bellek yoklamasıdır. Bugün yaşanan her durumun çağrıştırdığı birincil ana geri dönüş hatırlamayla mümkündür. “Sınırları zaman içindeki deneyimlerimize göre çizilen kavrama dünyası, anımsamaya dayanan bir beklentiler kümesinden oluşur.”⁹⁵

Hatırlamayı mevcut kılan, unutmaya ihtimalidir. Bu diyalektikten bahsedebilmek için unutmaya olgusunu açıklamak gerekmektedir. *Unutma* psikanalitik bağlamda bastırma yollu bir eylemdir. “Bastırma bir imge ya da duygulanımın bilinçli benin dışında

⁹⁴ Assmann, **Kültürel Bellek**, s.46.

⁹⁵Paul Connerton, **Toplumlar Nasıl Anımsar?**, Alâeddin Şenel (çev.), İstanbul: Ayrıntı,2014, s.16.

tutulması ya da bilinçli benden atılmasıdır.”⁹⁶ Dolayısıyla unutma, bilinçte tutulması istenmeyen öznel aklın filtresinden geçememiş bilgilerin arka planda tutulmasıdır. Unutma bilinç yüzeyinden çıkarılan bilginin bilinçdışına itilmesidir. Bireyler belleklerinde her bilgiye eşit seviyede yer ayırmazlar. Unutmak daha değerli olduğu düşünülen bilgilere yer açmayı başka bir ifadeyle gözde olan bilgilerin bulunduğu bir bilinç düzeyi yaratmayı sağlamaktadır. Bu anlamda bastırılarak bilinçten koparılmış bilgiler bilinçte yer alan bilgilerden unutma yoluyla ayrıştırılır. Bilinç düzeyinde bırakılmış bilgiler ise hatırlama yolu ile dinamik bir zeminde tutulur. “Anımsama, hiçbir biçimde geçmiş olayları birbirleriyle bağlantılı olmaksızın, tek tek anımsamak değildir; onlardan, anlamlı bir anlatı dizisi oluşturabilmektir.”⁹⁷

Dolayısıyla unutmanın mümkün olduğu her zihinsel formda hatırlama vardır. Böylelikle bu iki karşıt anlamın diyalektik yapısı birbirlerini belirleyici kılan içerikleri anlamlandırır. Hatırlama ve unutma birbirlerinin zıddı olan kavramlar değil, daha ziyade birbirleri arasındaki etkileşim ile yeni üretimler sağlayan kavramlardır. Yani hatırlanan bilgiler, unutulmuş bilgilerle olumsuzlanmış olan geçmişin sentezidir. Paul Connerton’un ifade ettiği şekilde, *hatırlamak* kelimesi geçmişe atıf yapan bir içeriğe sahiptir.⁹⁸ Jan Assmann toplumsal belleğin işleyiş şekillerinden birinin kökensel hatırlama olduğunu ifade eder.⁹⁹ İşte bu noktada da toplumsal bellek arketipten yararlanır. Jung arketipleri kökensel bir imge olarak tanımlamış ve arketiplerin kişisel olmadığını vurgulamıştır.¹⁰⁰

Arketipin toplumda işlev kazanabilmesi için, söz konusu arketipin o toplumun belleğinde bulunan ana karakterin etkin rolünü iyi bir şekilde temsil etmesi gerekir. Bu temsil, bellekteki unsurun yorumlanabilmesi ve anlamlandırılabilmesi için bir araçtır. Böylelikle bellekteki bilgiler arketiplerde sembolleştirilerek yorumlanabilir ve toplumsal bir nitelik kazanır. Jung bir arketipin biçimsel olarak her toplumda var olduğunu, fakat bu biçimsel imgeye yaşanan deneyimlerin ürünü olarak ortaya çıkan genel kanıyla içerikler yüklendiğini ifade eder.¹⁰¹

⁹⁶ Anna Freud, **Ben ve Savunma Mekanizmaları**, Yeşim Erim (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2017, s.42.

⁹⁷ Connerton, s.49-50.

⁹⁸ Connerton, s.43.

⁹⁹ Assmann, **Kültürel Bellek**, s.60.

¹⁰⁰ Jung, **İnsan Ruhuna Yöneliş**, s.230.

¹⁰¹ Jung, **Dört Arketip**, s.21.

Arketip toplumsal hafızanın hikâyesinden beslenerek bugünün eyleminde canlanır. Dolayısıyla bugün tikelde gözlemlenebilen belirgin niteliklerin kat ettiği yol toplumsal hafızadan yola çıkan arketipik semboller aracılığıyla vücut bulan eylemlerin etkinliğidir. Bireyin bugün karşılaştığı ya da içinde bulunduğu bir durum karşısında hissettiği duygular ve verdiği tepkiler kolektif bilinç dışında o ana hitap eden bir arketipin etkisi ile meydana gelmektedir.

Başta da belirtildiği gibi ham halde bir bilginin varlığının mümkün olmayışı bireyin arka planda geçmişle sürekli bir bağlantı içinde olduğunu göstermektedir. Jung'a göre "insan zihninin kolektif düşünce şablonları da tıpkı içgüdüler gibi doğuştandır ve miras olarak edinilirler ve bunlar uygun bir durum oluştuğunda aşağı yukarı hepimizde aynı şekilde çalışırlar."¹⁰² Böylece bireysel düşüncenin ilk andan itibaren verili şablonlar dâhilinde var olduğu ve bu şablonlar niteliğinde gelişerek arketiplerin etkisinde deneyimler elde ettiği söylenebilir. Aslına bakılırsa bu düşünce John Locke'un *tabula rasa* benzetmesi ile çelişir. Zihni beyaz düz bir kâğıt gibi ele alan John Locke, bu kâğıdın nasıl doldurulduğu sorusuna deneyim cevabını vermiştir. Bilgilerin tümü deneyime dayanır. Fakat bu deneyimlerin bilgisi iç ve dış duyumlar ile meydana gelmektedir.¹⁰³ Locke'a göre birey bomboş bir zihinle dünyaya gelmekte ve yaşadıkça öznel anlamlar üretmektedir. Yani zihin birey dışı imgelerin etkisi ile bireysel çıkarımların bir ürünü haline gelir. Bu imgelere *ide* adını veren Locke deneyimlerin değiştireceğini düşündüğü için Platon'un *ideasından* ayrılmaktadır.¹⁰⁴ Buna karşın Jung'un arketip kavramı ise antik çağda bile kullanılan ve Platon'un ideasıyla eş anlamlı olan bir kavramdır¹⁰⁵ Bu açıdan Jung, Locke'un bilgi anlayışından ayrışırken Platoncu bir yaklaşım sergilemiştir. Platoncu yaklaşım bilgilere bir temel sağlama niteliğindedir. "*İdea*, Platon'da değişmez öz, şeylerin ilk örneğidir."¹⁰⁶ Bu bilgi daha önce de belirtildiği gibi ilksel imgeler olarak tasvir edilen arketiplerin Platon'un *idea* kavramına benzerliğini ortaya koymaktadır.

¹⁰² Carl Gustav Jung, **İnsan ve Sembolleri**, Hatice Mukaddes İlgün (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2018, s.71.

¹⁰³ John Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*, Meral Delikara Topçu (çev.), Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, s.134.

¹⁰⁴Filiz Zabcı, "Spinoza ve Locke Siyasal Özgürleşmeden Bireysel Özgürlüğe", Mehmet Ali Ağaoğulları(Ed.), **Batı'da Siyasal Düşünceler** içinde (457-504), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.482.

¹⁰⁵ Jung, *Dört Arketip*, s.17.

¹⁰⁶ Ayhan Yalçınkaya, "Platon'un 'Bilişi' ", Mehmet Ali Ağaoğulları(Ed.), **Batı'da Siyasal Düşünceler** içinde (91-123), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.94.

Sonuç olarak ilk imge olan arketiplerin bellekte baki bir yere sahip olduğunu ve geçmişin aktarılmasında belleği bir evren olarak kullandığını söylemek mümkündür. Bir nevi geçmişin taşıyıcısı olan arketipler, kolektif belleğin birer parçası olan bireysel bellekte en mikro hali ile yer almakta ve tam anlamıyla kolektif belleğin tutucu unsurları olarak tanımlanmaktadır. Toplumlar geçmişlerini tarih kayıtlarından ziyade yazılı olmayan, bir bilgi deposu olan kolektif bellek aracılığıyla saklı tutarlar. Toplumsal hatırlama ise tikelden tümele giden deneyimler bütünün yorumlanması Şeklinde meydana gelir. Bu sistemsel görünüş bir kısır döngüdür. Toplum, deneyimler ve bu esnada deneyimini geçmiş deneyimlerden beslenerek gerçekleştirir. Bu hatırlama bilinçli bir geri dönüş değil, aksine kolektif bilindişından gelen bir çağrının eylemidir. Toplumlar yaşar, deneyimler, saklı tutar, hatırlar ve aktarır.

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal ereve çizilerek hipotezin temel direği oluşturulmuştur. Güvenlik ihtiyacının nedenleri ve bir tehdit algılamak bunun bilindişından gelen sebeplerini anlayabilmek adına kullanılan kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde güvenlik ile ilişkilendirilen arketipler Yahudi Kutsal kitabı Tanah'tan faydalanılarak anlatılmaya çalışılacaktır.

2. GÜVENLİK TEMELLİ ARKETİPLERİN KEŞFİ

2.1 Güvenlik Anlayışını Etkileyen Arketipler: Sınır, Mekân, Ölüm, Sürgün, Düşman

Carl Gustav Jung'un kavramsallaştırdığı kolektif bilinçdışı ve arketip kavramlarından psikanaliz kurama yaptığı bir katkı olarak bahsetmek mümkündür. Çalışmanın analiz çerçevesi olarak belirlenen Jung'un kolektif bilinçdışı ve arketip kavramları vasıtasıyla Yahudi kolektif bilinçdışında güvenlik temelli niteliğe sahip arketipler belirlenecektir. Belirlenen arketipler sayesinde İsrail devletinin politik pratiğindeki etkileri incelenecektir. M. Emir İlhan'ın deyişiyle "toplumun ruhsal yapısını anlamak için arketip içeriklerine bakmak gerekecektir."¹⁰⁷ Bu çalışma Yahudi toplumunun sosyo-psikolojik yönünü dikkate alarak devletin güvenlik anlayışının kolektif bilinçdışında nasıl şekillendiğine ışık tutmasına yardım edecektir. Güvenlik temelli olarak belirlenen beş arketip (sınır, mekân, düşman, ölüm, sürgün) Yahudi halkının toplumsal ve gündelik hayat pratiklerini şekillendiren Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta yer alan anlatılar içerisinden yola çıkılarak temellendirilecektir. Nitekim Yahudi Kitabı-ı Mukaddes'i Yahudi zihniyetinin izidir, hayali kökenlerinin ve atalarının imgesidir.¹⁰⁸ Bu açıdan çalışmanın bu bölümü tarihsel çerçeveden kopmadan bugünü anlamlandırmak için bir bakış açısı sunmaya çalışacaktır.

Her kültürde düşünce, bir üslup ve modelleme stratejisi ile üretilir. Kültürün mensuplarınca anlaşılamayan ve bu yüzden de ideolojik olan düşünce ve hareket üretimi, toplumun daire-i imkânı olarak anabileceğimiz bir evrenin sınırları içerisinde gerçekleşir. Kolektif bilinçdışındaki geniş hacimli bilginin kendini tekrar eden deseni, bahsi geçen daire-i imkânın sınırlarını vermektedir. Yahudi toplumunun tarihsel deneyimlenişinin, günümüz politik pratiğinde de kendisini gösteren desenler içerdiği açıktır. Bu desenler kural koyucuların (policy makers) kararları üzerinde de egemenlik sürmektedir. Bu desenlerin tespitinde dini metinler, tarihteki gelişmelere verilen kolektif tepkiler, milli /dini kahramanların etkileri incelenerek hareket aksları belirlenecektir. Bu noktada

¹⁰⁷ M. Emir İlhan, **Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018, s. 86.

¹⁰⁸ Simon Schama, **Yahudilerin Tarihi**, Leyla Tonguç Basmacı (çev.), İstanbul: Alfa, 2019, s.23.

Yahudiliğin sadece bir din değil, aynı zamanda bir etnik kimlik olarak algılanmasından hareketle, dini anlatıdaki kişi ve olayların milli anlatılarla iç içe geçtiğini belirtmekte fayda vardır.

Kültür, tarihsel bir çerçevede gelişir. Aktarımı sağlanırken bilinçli bir yol izlendiği kadar, bilinçdışı kanallardan da faydalanılmaktadır.¹⁰⁹ Kültürün aktarım sürecinde sözlü ve yazılı anlatım etkili olmaktadır. Bu bilginin ışığında Yahudi kültürünün aktarımında da hem sözlü hem yazılı aktarımın etkili olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, Yahudi kültürünün ortaya çıkışında dinin ve dini ritüellerin rolü önemlidir. Her düşünce kültürel bir artalana sahiptir. Bu bağlamda bugün İsrail devleti her ne kadar seküler bir akılla kurulmuş olsa da devletin dini yok saymadığı, kural koyucuların Yahudi toplumunun dini değerlerini göz ardı etmediği görülmektedir.

Devlet kurma fikrinin öncüsü Theodor Herzl de Yahudi milletinin birlik ve beraberliğini diri tutan unsurun din olduğunu çoğu kez vurgulamıştır. Atalarının dini olan Yahudiliği birleştirici bir bağ olarak görmüş ve dini inancın bu bağın kopmamasında etkili olduğunu söylemiştir.¹¹⁰ Bu bakış açısı İsrail devletinin kuruluş zemininde dinin önemli bir yer kapladığını ortaya koymaktadır. *İnanç*, yersiz yurtsuzluktan bir devlet yapısına sahip olmaya kadar süren Yahudi varoluşunda birlik ve beraberliği sağlayan unsur olurken, varoluşun temel kıstası *özgürlük* ise Herzl'in ifadesiyle bilgelik ve bilginin gücü ile mümkün görülmüştür.¹¹¹ Din tüm Yahudiler için özellikle sürgün döneminde birleştirici bir karaktere sahiptir. Yahudiler antik dönemde tek ve her şeye hakim olan Tanrı anlayışını benimsedikleri için bu inanç farklılığı diğer uluslarla arasında önemli bir ayırım ortaya çıkarmıştır. Görüldüğü üzere din, Yahudi tarihi boyunca Yahudi kimliğini belirleyen önemli bir unsur olmuştur. Bu açıdan da Yahudi kolektif belleğini şekillendirmektedir.

Bu bölümde tarihin çok tanrılı bir anlayıştan tek tanrılı bir inanca doğru evrilmeye başladığı ve göçebe bir yaşamdan yerleşik yaşama geçişin tohumlarının atıldığı antik çağda Yahudi toplumunun bilinç yapısının nasıl oluştuğu üzerine durulacaktır. Daha

¹⁰⁹ Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, **Antropoloji Sözlüğü**, Birinci Basım, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s.522.

¹¹⁰ Theodor Herzl, **Yahudi Devleti**, Hakan Başak (çev.), 2. Basım, İstanbul: Sumer Kitabevi, 2018, s.123.

¹¹¹ Herzl, s.123-124.

sonra Yahudi kolektif belleğini besleyen ve temel metin olarak nitelendirilebilecek Tanah'ta yer alan anlatıların içerisinde güvenlik kavramıyla bağlantılı olarak belirlenen arketiplerin izleri sürülecektir. Elde edilen bilgiler ışığında Yahudi kolektif bilinçdışının dünü ve bugünü üzerine hermenötik yöntem kullanılarak bir analiz yapılmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Sınır Arketipi

Çalışmada yer alan sınır kavramı sadece uluslararası ilişkiler disiplinin bir terimi olarak ele alınmamıştır. Sınır kavramı pek çok yönden yoruma açıktır ve bundan ötürü felsefi bir terim olarak ele alınacaktır. Sınır sözlük anlamı itibariyle bir şeyi bir şeyden ayıran bir çizgi olarak ifade edilmektedir. Bu durumda sınır koyma motivasyonunun temelinde yatan sebep, ben ve öteki kavramının gelişmiş olmasıdır. Bu durumda sınır ötekiyle araya konan bir çizgi niteliğindedir. Kısaca sınır bir ayırma işlemidir.

Ayırmak, bir bütüne ya da çoğula uygulanabilecek eylemdir. Birden çok ve birbirinden farklı yapıların bir arada bulunuşuna yapılan müdahale ile *nelik* tanımlaması yapılmaktadır. Dolayısıyla ayırıştırma bir tanımlama çabasıdır. Ne olunduğunun ve ne olunmadığının belirlenmesi yeryüzünde varoluşun özel şartlarından biri olagelmiştir. Çoğu varoluşçu, örneğin Heidegger insanı kavramsallaştırıp ona *dasein*¹¹² diyerek diğer canlı ve cansız varlıklar arasına sınır çizmiştir. Jean Paul Sartre ise 'varoluşçuluk bir hümanizmadır'¹¹³ diyerek tüm insanları aynı yere toplamıştır. İnsanları birbirinden ayıran ve aynı zamanda bu ayırma muhtaç olduklarını ileri sürdüğü ironik sınırlar çizmiştir. Dolayısıyla sınır koyma, düzen tasarlama düşüncesinin önemli bir unsurudur.

Sınır kavramı felsefe, psikoloji ve sosyolojide pek çok durumun ve düşünce serüveninin eşik atlatan olgularından biridir. Bireyin bir olay karşısında nerede durması gerektiğinin bilinci gelişirken esasında bir sınır arayışı başlamış olmaktadır. Bu bilinç kendilik bilinci, yani diyalektik oluşta ötekinin belirlendiği ikinci aşamada

¹¹² Michael Inwood, **Heidegger**, Nursu Örgü (çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 2014, s.36.

¹¹³ Jean Paul Sartre, **Varoluşçuluk**, Asım Bezirci (çev.), İstanbul: Say Yayınları, 2018, s.101-103.

oluşmaktadır.¹¹⁴ Öteki belirlendiğinde birey kendi bütünlüğü etrafında sınırlarını belirlemiş olmaktadır. Bu açıdan kendilik ile ötekilik arasındaki fark, sadece basit bir ayırım niteliğinde değildir; bu sınır vasıtasıyla doğrudan varoluşsal süreçlerin anlam yaratımı sağlanmaktadır. Sınırlar, ayırttığı tüm bölgeler arasında homojenliği ortadan kaldırarak özleri çevrelemekte, çerçevenin dışı ve içinde ayrı birer mana zinciri meydana getirmektedir. Sınır kavramını zihnin tüm bölümlerine konuşlandırarak var olanı var olmayandan, kendini ötekenden, gerçek olanı sahtesinden ayırtırmak mümkün hale gelmektedir. Bu durum varlıkların görünmez sınırlar içinde yer aldıkları dünyalarında pratiklerinin şekillenmesini gözlemlemeyi ve anlamlandırmayı sağlayan önemli bir imkân sağlamaktadır.

Yahudi kolektif bilinçdışında sınır arketipi, Yaratılış anlatısında Tanrı'nın ışığı ve karanlığı birbirinden ayırmasıyla başlamaktadır: “Tanrı, ışık olsun diye buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı.”¹¹⁵ Tanrı'nın bu ayırma eylemi düalist kozmolojinin Yaratılış anlatısındaki ilk halidir. Tanah'ın Yaratılış bölümünde Tanrı karanlığın içinden ışığı ayırdıktan sonra yaptığı eylem ise *adlandırma* olmuştur. “Işığa gündüz, karanlığa gece adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu.”¹¹⁶ Yaratılış bölümünde ikinci günün oluşması da yine bir ayırma işleminden sonra oluşmaktadır.

“Tanrı, Suların ortasında bir kubbe olsun, suları birbirinden ayırsın diye buyurdu. Ve öyle oldu Tanrı gökkubbeyi yarattı. Kubbenin altındaki suları üstündeki sulardan ayırdı.”¹¹⁷ Tanrı gök kubbeyi yaratarak yer ve gök arasında bir sınır çizmiştir.

Tanrı'nın günleri yaratma eylemi bittikten sonra, kalan bir günü kutsayıp diğer günlerden ayırarak dinlenme günü olarak belirlemiştir: “Yedinci günü kutsadı. Onu kutsal bir gün olarak belirledi. Çünkü Tanrı o gün yaptığı, yarattığı bütün işi bitirip dinlendi.”¹¹⁸ Yaratılış bölümünde Tanrı'nın sınır koyucu özelliği tüm anlatı boyunca istisnasız devam etmektedir.

¹¹⁴ Selahattin Hilav, **Diyalektik Düşüncenin Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s.104.

¹¹⁵ **Kutsal Kitap**, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016, Yaratılış 1:3-4

¹¹⁶ Kutsal Kitap, Yaratılış, 1:5

¹¹⁷ Kutsal Kitap, Yaratılış, 1:6-7

¹¹⁸ Kutsal Kitap, Yaratılış, 2:3

Yaratılış bölümünde yer alan Tufan anlatısı, çoğalan insan soyunun yaptığı kötülüklerin artışıyla, Tanrı'nın insanı yarattığı için pişmanlık duymasını ve Nuh ve Nuh'un ailesi dışında kalanları yok edeceğini anlatmaktadır: “Yeryüzüne tufan göndereceğim. Göklerin altında soluk alan soluk alan bütün canlıları yok edeceğim. Yeryüzündeki her canlı ölecek.”¹¹⁹ Nuh diğer insanlar arasında Tanrı tarafından lütf bulmuş ve tufandan kurtulmuştur. Tanrı'nın su aracılığıyla temizleme edimi Tufan anlatısı içerisinde yer almaktadır. Lütf sahibi iyiyi temsil eden Nuh ve soyundan diğer tüm insanlığın kötülüğünü ayırmıştır. Kötülüğün ve kötülerin yok olması sınırın dışında Tanrı koruması altında olmayanın yok oluşunu temsil etmektedir.

Sınır arketipi Tanah'ın ilk bölümü olan Yaratılış kısmında kendini tekrarlamaktadır. Bu tekrar ediş bize sınır arketipi hakkında belli bir kalıp sunmaktadır. Sınırın niteliği konusunda pek çok argümanla karşılaşılmaktadır. Sınır arketipi hakkında bize bilgi veren bir diğer anlatı da Yaratılış bölümünde yer alan Babil Kulesi anlatısıdır: “Başlangıçta dünyadaki bütün insanlar aynı dili konuşur, aynı sözleri kullanırlardı.”¹²⁰ Babil Kulesi anlatısında aktarıldığı üzere insanların konuştuğu dilin bir olduğundan söz edilmektedir. İnsanlar kendilerine bir kent kurup içerisine bir kule inşa edip ün salmak ve dağılmamak istediklerini söylemektedirler. Bunun üzerine Tanrı “Gelin, aşağı inip dillerini karıştıralım ki, birbirlerini anlamasınlar”¹²¹ diyerek dilleri karıştırmıştır. Aslında tek bir dilden farklı diller çıkartarak dillerin arasına sınırlar koymuştur. Tanrı dilleri ayırarak insanları dağıtmıştır. Görüldüğü üzere sınır arketipinin izlerini dillerin ayrışması anlatısında da görmekteyiz.

Tanrı'nın insanların arasına bir ayırım, bir sınır koyması dillerin farklılaşmasıyla başlamıştır. Bu çerçevede Tora'da bahsi geçen Babil Kulesi anlatısını Kürşat Demirci İbranice *Balel* kelimesiyle yorumlamaktadır. Kelimenin karıştırmak anlamı üzerinden Babil uygarlığı bölgesel aktör olarak kötülüklerin simgesi olarak görülmektedir.

¹¹⁹ Kutsal Kitap, Yaratılış, 6:17

¹²⁰ Kutsal Kitap, Yaratılış, 11:1

¹²¹ Kutsal Kitap, Yaratılış, 11:7

Yahudilerin fiziksel sürgününe de neden olmaları sebebiyle diğer halklarla karışma ihtimalini doğurmaktadır.¹²²

Yahudi tarihi Yaratılış anlatısıyla başlamış olsa da, tam manasıyla Avram'ın İbrahim'e dönüşümü ve Tanrı ile yaptığı antlaşmayla özel kılınmaktadır: “ Seninle yaptığım antlaşma şudur. Birçok ulusun babası olacaksın. Artık adın Avram değil, İbrahim olacak. Çünkü seni birçok ulusun babası yapacağım.”¹²³ Böylece Tanrı İbrahim'e özel bir misyon biçerek onu diğer ulusların içinden ayırmıştır. Tanrı'nın İbrahim'le yaptığı antlaşmanın işareti olarak “Seninle ve soyunla yaptığım antlaşmanın koşulu şudur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet olmalısınız. Sünnet aranızdaki aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak”¹²⁴ diyerek diğer uluslardan ayıran antlaşmanın somut bir ifadesi olarak sünneti işaret etmektedir. Tanrı tarafından seçilmiş olmak Tanrı vaadiyle ve sünnet belirteciyle köklenmiştir: “Evinizde doğan ya da satın aldığınız her çocuk kesinlikle sünnet edilecek. Bedeninizdeki bu belirti sonsuza dek sürecek antlaşmamın simgesi olacak.”¹²⁵ Bu ritüelin günümüz inançlı Yahudileri arasında hala uygulandığı bilinmektedir. Yahudi halkı seçilmiş olma durumunu Tanrı'ya dayandırmaktadır. Tanrı ile İsrail halkı arasında kutsal bir bağın olduğuna inanmaktadırlar. Bu bağı anlatmak için de bazı sembolik ifadeler kullanılmaktadır. Bunların başında da Tanrı- has kavim, kral- tebaa, efendi- köle, çoban- sürü, baba-oğul, anne-çocuk, koca-karı veya damat-gelin gibi metaforlar gelmektedir.¹²⁶

Sözlü emirler daha sonraki süreçte Musa peygamber ile birlikte yazılı metinlere dönüşecektir. Bundan sonra Tanrı tarafından Musa peygambere verilen Yasa tüm ayırma ve sınır edimlerinin bütünü olarak algılanacaktır. Yaratılış bölümünde de bahsedildiği gibi Tanrı'nın altı günde dünyayı yaratıp yedinci gün dinlenme meselesi Musa peygamber ile yapılan antlaşmayla yeniden gündeme gelmiştir. Tanrı günlerin içinden Şabatı dinlenme günü olarak belirlemiştir. “Çünkü ben, RAB yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat gününü kutsadım ve kutsal

¹²² Kürşat Demirci, **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak**, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2013, s.89.

¹²³ Kutsal Kitap, Yaratılış, 17:4-5 (bkz: Avram: Yüce Baba anlamına gelir. İbrahim İbranice Avraham Çokların Babası anlamına gelmektedir.)

¹²⁴ Kutsal Kitap, Yaratılış, 17: 10-11

¹²⁵ Kutsal Kitap, Yaratılış, 17- 13

¹²⁶ Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik**, İstanbul: İsam Yayınları, 2018, s. 169.

bir gün olarak belirledim.”¹²⁷ Tanrı Şabat gününü diğer günlerden ayırarak Yahudi Yasasının önemli bir kuralı olarak sonsuza dek Yahudilerin uyması gereken bir kural olarak belirlemiştir. “Altı gün çalışılacak; ama yedinci gün Rabbe adanmış Şabattır, dinlenme günüdür. Şabat günü çalışan çalışan herkes kesinlikle öldürülmelidir. İsraililer, sonsuza dek sürecek bir antlaşma gereği olarak, Şabat gününü kuşaklar boyu kutlamaya özen gösterecekler. Bu İsraililerle benim aramda sürekli bir belirti olacaktır.”¹²⁸

Musa’ya Tanrı tarafından bildirilen ve taş levhaya yazılan yasa iyi ve kötü arasında bir sınır çizmektedir. Levililer bölümünde Yasanın yeme içmeyle ilgili belirttiği detaylar sınır arketipinin izlerinin sürüldüğü bu bölüme katkı sağlamaktadır. “RAB Musa’ya şöyle dedi: İsrail halkına de ki, ister sığır, ister koyun ya da keçi yağı olsun, hayvan yağı yemeyeceksiniz.”¹²⁹ Bahsi geçen bölümde tüm hayvanlar hakkında detaylı açıklama yapılmıştır. “Kirli olanı temizden, eti yenen eti yemeyenden ayırt edebilmeniz için hayvanlar, kuşlar, suda toplu halde yaşayan bütün canlılar ve küçük kara hayvanlarıyla ilgili yasa budur.”¹³⁰ Hayvanlar yaşadıkları yere göre tasnif edilerek aralarında hangisinin yenip hangisinin yemeyeceğine dair kurallar bulunmaktadır. Bunun dışında yenilmesi yasak olan başka şeyler hakkında da yasada bilgilendirmeler yapılmaktadır: “İsrail halkından ya da aralarında yaşayan yabancılardan kim kan yerse, ona öfkeyle bakacağım ve halkımın arasından atacağım.”¹³¹ Tanrı kurban hususunda da net bir ayırım yaparak hangi hayvanın kurban edileceğini söylemektedir: “sunusunun kabul edilmesi için kusursuz bir erkek sığır, koyun ya da keçi sunmalı. Kusurlu olanı sunmayacaksınız. Çünkü kabul edilmeyecektir.”¹³² Tanrı’ya sunulacak olan kurbanın en ideali ayrılır. Böylece sınır koyma Yasanın her aşamasında kendini tekrar eder.

Yasada toplumsal yaşama ilişkin kaideler de yer almaktadır. “Hiçbiriniz cinsel ilişkide bulunmak için yakın akrabasına yaklaşmayacak.”¹³³ Kimin kiminle evlenip kimlerle cinsel ilişkide bulunacağı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Tanrı sınır koymaya ve ayırmaya İsrail’in on iki kabilesi arasından Levilileri kendine ayırarak devam etmiştir.

¹²⁷ Kutsal Kitap, Mısır’dan Çıkış, 20:11

¹²⁸ Kutsal Kitap, Mısır’dan Çıkış, 31:15-17

¹²⁹ Kutsal Kitap, Levililer, 7:22-23

¹³⁰ Kutsal Kitap, Levililer, 11:46-47

¹³¹ Kutsal Kitap, Levililer, 17:10

¹³² Kutsal Kitap, Levililer, 22:19-20

¹³³ Kutsal Kitap, Levililer, 18:6

“Rab Musa’ya şöyle dedi: Levilileri İsraililerin arasından ayırıp dinsel açıdan arındır.”¹³⁴
“Levilileri öbür İsraililerin arasından bu şekilde ayıracaksın. Levililer benim olacak.”¹³⁵
Levilileri kahin olarak atayarak onlara diğer kabileler arasında önemli bir misyon yüklemiştir. Tanrının çizdiği sınır Musa peygambere atfedilen yasayla görünür kılınmaktadır. Böylece Yasa net ifadelerle toplumsal hayatın düzenleyicisi rolündedir. Yahudi halkıyla antlaşma yapan ve yasalarıyla sınır çizen Tanrı, buyruklarına uygun davranılması neticesinde Yahudileri ödüllendirecektir. Sınır arketipinin ayırma ve koruma rollerinden başka, düzenleme rolü de mevcuttur. Güvenlik temelli belirlenen arketiplerin içinde sınır arketipi kapsayıcılığı dolayısıyla şemsiye görevi görmektedir. Sınır her şeyin belirleyeni olarak mekânı, düşmanı, sürgünü, ölümü de şekillendirir.

2.1.2. Mekân Arketipi

Sınır arketipinden sonra mekân arketipini tanımlamak ve anlatılmak istenenin resmini çizmek daha kolay olacaktır. Çünkü en somut ifade ile mekânı meydana getirenin sınırlar olduğunu söylemek mümkündür. Sınırın tüm niteliksel işlevleri mekân olgusuna da sirayet etmekte ve sınırlı olanın korunaklı yapısını belirleyici kılmaya ve korumaya katkı sağlamaktadır. Mekân bir alandır. Şeylerin yer aldığı ve onlara özgü aidiyet çağrışımı yapan unsurlar ile meydana gelen alandır.

“Mekân kelimesi, Türkçeye Arapçadan geçmiş olup, herhangi bir varlığın şu veya bu şekilde bir yerde var olması anlamına gelen kevn (kefvav-nun) kökünden türemiştir. Dolayısıyla mekân, bir bakıma, varlığın herhangi bir formda var olduğu yerdir.”¹³⁶ Mekân sınırlar ile şekillenmiş bir alan olarak kapsadığı varlığı da şekillendirmektedir. Mekâna içrek olan insan, kimliğine ait motifleri mekân ile özdeşleştirmektedir. Dolayısıyla yaşamın tarihin bir parçası olan her kesitine mekânlar ev sahipliği yapmaktadır. Öze yönelik çıkarımlar mekânların okunması ile mümkün olmaktadır. Bütüncül bir yapının sınırlar ile ayrışarak kategorize edilmesi öznenin özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. Bu ayrıştırma sonucu öznenin özellikleri

¹³⁴ Kutsal Kitap, Çölde Sayım, 8:5-6

¹³⁵ Kutsal Kitap, Çölde Sayım, 8:14

¹³⁶ Henri Lefebvre, **Mekânın Üretimi**, Işık Ergüden (çev.), İstanbul: Sel Yayınları, 2014, s.7.

doğrultusunda meydana gelen yapılar mekânı üretmektedir. Burada özelliklerden kasıt dil, din, kültür unsurlarıdır. Bu unsurların her biri bir yapının özgü niteliklerini ortaya koymaktadır. Bir grubun ya da toplumun kılavuzu olan inanç, kültür ve dil toplumun kimliğini ortaya koymakta ve reflekslerini belirlemektedir. Bu reflekslerin ortaya koyulmasında mekân tutarlı bir düzen sağlamaktadır. Mekân mekanizması hem içerdiği bireyler etrafında hem de dışarıya karşı dinamik bir düzendir. Henri Lefebvre mekânı şöyle tanımlamaktadır:

“Ne yaşantının -bir tablonun çerçevesiyle karşılaştırılabilen- basit bir çerçevesidir, ne de sadece içine konulan şeyi neredeyse ilgisizce kabul etmek zorunda olan bir biçim ya da kapsayıcıdır. Mekân, toplumsal morfolojidir. Demek ki, işlevlere ve yapılara sıkı sıkıya bağlı biçim canlı organizma için neyse, yaşantı için de odur.”¹³⁷

Buna göre mekân bir yaşam modelinin görsel hali olurken aynı zamanda yaşam pratikleri ile meydana gelen bir oluştur. Mekânın çevre ile arasında önemli bir etkileşimi vardır. Toplumsal olan her olguya yüklenen anlamlar birer mekân inşası olurken bu süreç aynı zamanda bir üretim döngüsüne işaret etmektedir. Mekânın anlam inşası bireyin tekil faydasını doğururken sınırın dışında kalana yönelik de toplumun özniteliğini ortaya koymaktadır.¹³⁸ Nitekim Lefebvre mekânın tek başına bırakılamayacağını ve statik kalamayacağını belirtir. Ona göre mekân diyalektik bir hal alır. Üretimsel faaliyetler mekânın ekonomik ve toplumsal boyutunun göstergesidir.¹³⁹ Çoğu zaman sembolik anlamlar taşıyan mekânlar geçmişin hatırlanmasında ve tarih boyunca meydana gelmiş olayların ve neticelerin önemini korumasında araç rolündedir. Bir yapı görünenin ötesinde dönemine özgü bilgileri de her bir parçasında kendine özgü sergilenişi ile ifade edebilmektedir. Mekânın yapısında kullanılan bu soyut dil aracılığı ile tarihsel okumalar yapmak mümkün olmaktadır.

Mekân bazen bir an bazen uzun bir zaman olarak soyut sınırlar içerisinde yer edinen bir alan olabilmektedir. İçinde bulunuşta ve sonraya aktarımda söylemin önemli

¹³⁷ Lefebvre, s.118.

¹³⁸Sevcan Güleç Solak, “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 1, Cilt: 6, 2017, s.18-19.

¹³⁹ Lefebvre, s.24.

rol oynadığı mekân kavramsal olarak bir çatı rolündedir. Görünenin dile getirilmesi ve sözün resmedilmesi gibi soyutlama yolu ile mekân kavramına derinlemesine bir bakış geliştirmek mümkündür. Nitekim Lefebvre “Mekâna işaret etmeyen söylem ölümcül bir boşluktur, laf kalabalığıdır”¹⁴⁰ diyerek mekân ve söylem arasındaki tutarlı bir ifadenin çoğu zaman mana bulmanın anahtar işlevine vurgu yapmaktadır. Söylemi yaratan insan aynı zamanda gündelik hayatta mekânı dolduran insandır. İnsanı harekete geçiren her düşünce varoluşunun zaruri bir sonucudur. Bu bilgi ışığında Heidegger’in gündelik yaşam pratiklerini insanları yaşamsal araç gereçlerle fiziksel ve zihinsel olarak ilk temasa geçiren olgular olarak nitelemesi ¹⁴¹ mekânın şekillenişinde soyut düşünceden çok insanın somut adımlarının önemli bir rolü olduğu çıkarılmaktadır. Mekânı önemli kılan bireyin varlığı ya da bireyin var olabilme mücadelesidir. Bir yerde var olmak kadar o yerde olamamak ya da olmak için mücadele vermek mekânın önemi ve değerini ortaya koymaktadır.

Mekân pek çok açıdan sınırları belli bir alana işaret etmektedir. Mekânın bu sınırlı yapısı itibariyle sınırın dışında kalan *ötek*inden kendini soyutlayarak güvenli bir yer olarak belirlenmektedir. Güvenlik ihtiyacı insanlığın her zaman temel sorunu olagelmıştır. Doğanın karşısında güçsüz olan ilk insanlar doğaya karşı kendilerini koruma maksatlı bir alan belirlemişlerdir. Nitekim Mircea Eliade da kutsal mekân düşüncesinin mekâna bir sınır çizdiğini ve çevresindeki kutsal olmayan mekândan soyutladığını belirtir. Böylece kutsal yinelenerek tezahür etmiş (hiyerofani) olur. ¹⁴²

Mekân arketipi ilk olarak Yaratılış bölümünde karşımıza çıkmaktadır. “RAB Tanrı doğuda, Aden’de bir bahçe dikti. Yarattığı Âdem’i oraya koydu.”¹⁴³ Aden özel olarak Tanrı tarafından tasarlanmış bir mekân olarak anlatılmaktadır. Aden bahçesi içerisinde yaşayan Âdem ve Havva Tanrı tarafından yemeleri yasaklanmış iyiyle kötüyü bilme ağacının meyvesini yiyip günah işleyene kadar bu mekânda ikamet etmişlerdir. Aden bahçesinde pek çok şeyden izole bir yaşam sürmekteyken Tanrı’nın yasakladığı bir eylemi yaptıkları için ceza olarak Aden bahçesinden kovuldular. “Böylece RAB Tanrı,

¹⁴⁰ Lefebvre, s.153.

¹⁴¹ Adam Sharr, **Mimarlar İçin Heidegger**, Volkan Atmaca (çev.), İstanbul: Yem Yayınları, 2013, s.31.

¹⁴² Mircea Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, Lale Arslan (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2009, s. 356.

¹⁴³ Kutsal Kitap, Yaratılış, 2:8

yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Âdem'i Aden bahçesinden çıkardı.”¹⁴⁴ Âdem'in artık yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmesi için emek vermesi gerekmektedir. Bu anlatıdan yola çıkarak mekân arketipinin koruyucu, kapsayıcı bir niteliğı olduğu söylenebilir. Böylece Yahudi kolektif bilinç dışında mekân arketipinin önemi Tanrıyla beraber olunan Aden bahçesindeki günlere dönüş özlemi olarak da ele alınabilir. Bu doğrultuda Tanrı'nın İsrailoğullarına vaadi doğrultusunda verileceğı düşünölen topraklar Yahudilerin ebedi mekânı olacaktır. Tanrı'nın Avram ile yaptığı antlaşma Avram'a verilecek toprağın vaadiyle Avram'ın doğduğu, büyüdüğü topraklardan ayrılarak Kenan ülkesine gitmek üzere yola çıkmasına sebep olmuştur. “RAB Avram'a ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git dedi.”¹⁴⁵ Mekân Avram'a ve soyuna verilen toprak olarak anlatıda yer almaktadır. “RAB Avram'a görünerek, bu toprakları senin soyuna vereceğim dedi. Avram kendisine görünen RAB'be orada bir sunak yaptı.”¹⁴⁶ Tanrı Avram'a vereceğı toprakların sınırlarını Avram'a bildirmiştir. “Lut Avram'dan ayrıldıktan sonra, RAB Avram'a, bulunduğın yerden kuzeye, güneye, doğuya, batıya dikkatle bak dedi. Gördüğün bütün toprakları sonsuza dek sana ve soyuna vereceğim.”¹⁴⁷

İsrail halkıyla Tanrı arasında kurulan bu bağ Musa peygambere verilen Yasayla birlikte güçlenmiştir. Yaratılış bölümünde Tanrı nasıl Âdem ve Havva ile aynı bahçede yaşıyorsa şimdi İsrail ile birlikte onların arasında yaşayacağını beyan etmektedir: “Aralarında yaşamam için bana kutsal bir yer yapsınlar.”¹⁴⁸ Böylece İsrailoğullarını Mısır'dan çıkararak Tanrı onlarla beraber, onların arasında yaşayacaktır. “Toprak kutsaldır çünkü Tanrı onu seçmiştir çünkü orada yerleşmeyi ve varlığını orada yoğunlaştırmayı seçmiştir.”¹⁴⁹ Musa peygambere verilen yasayla birlikte yasaya uymak tüm Yahudilerin mutlak görevi olarak görölmektedir. Yazılı yasa artık vadin gerçekleşmesi için uyulması gereken yegâne kurallar bütünüdür. “Toprak, Yasa'nın her türlü uygulamasının ödölüdür.”¹⁵⁰ Mekân, İsrail halkı için Tanrı'nın da onlarla birlikte yaşadığı kutsal bir

¹⁴⁴ Kutsal Kitap, Yaratılış, 3:23

¹⁴⁵ Kutsal Kitap, Yaratılış, 12:1

¹⁴⁶ Kutsal Kitap, Yaratılış, 12:7

¹⁴⁷ Kutsal Kitap, Yaratılış, 13: 14-15

¹⁴⁸ Kutsal Kitap, Mısır'dan Çıkış, 25: 8

¹⁴⁹ Jean-Christophe Attias- Esther Benbassa, **Paylaşılmayan Kutsal Topraklar Ve İsrail**, Nihal Önol (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.78.

¹⁵⁰ Attias, Benbassa, s.71.

alandır. Mekân, Aden bahçesinden Tanrı tarafından kovulmadan önceki yaşama duyulan özlemin azalmasını sağlayan bir etkidir. Bu yüzden Yahudiler için toprak kurucu bir mitostur, toprağın varlığını devam ettirmesi ve umut edilen gelecek olması İsrail için mekânı saplantı derecesinde önemli kılmaktadır.¹⁵¹

Mekân arketipi Musa peygamberin önderliğinde Mısır'dan çıkış ve çölde yaşam sürecinde de kendini göstermektedir. İsrailoğulları'nın taşınabilir Tapınak ile birlikte hareket ettiği bilinmektedir. Musa peygambere verilen yasalardan sonra RAB İsrailoğulları'na şöyle buyurmaktadır: “Aralarında yaşamam için bana kutsal bir yer yapsınlar. Konutu ve eşyalarını sana göstereceğim örneğe tıpatıp uygun yapın.”¹⁵² Tanah'da buluşma çadırı için de tapınak için de detaylı tarif verilmiştir. Kutsal olanı inşa ederken gösterilen özen kozmosun yeniden kurulmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu yüzden göksel olanın yeryüzündeki gücünün temsili olan tapınak evrenin düzenine yardımda bulunmaktadır.¹⁵³ Gezici bir mekân arketipi olarak kutsalı barındıran bu Tapınak içine On Emir levhalarını da koydukları bilinmektedir.¹⁵⁴ Çölde göçebe halde dolaşırken bile kutsallarının barınacağı bir mekân inşa etmekten kaçınmamışlardır. Sadece Yahudilik özelinde değil diğer dinlerde de *hiyerofonik* alan olarak düşünülen tapınak kutsal olanla insanın bir araya geldiği bir yerdir.¹⁵⁵ Tanrı'nın konutu olarak kutsiyet atfedilen tapınak diğer deyişle buluşma çadırı mekân arketipinin birleşme, buluşma gibi özelliklerine vurgu yapmaktadır. Yahudilerin kralı Davut'un oğlu Süleyman döneminde inşa ettirilen tapınakla ilgili Tanrı “duanı ve yakarışını duydum. Adım sürekli orada bulunsun diye yaptığın bu tapınağı kutsal kıldım. Gözlerim onun üstünde, yüreğim her zaman orada olacaktır”¹⁵⁶ demiştir. Böylece Tanrı'nın sözüyle kutsanan tapınağın varlığını korumak önem arz etmektedir. Bugün bile Yahudiler Süleyman Mabedinden kaldığına inandıkları tek bir duvar (Ağlama Duvarı) vasıtasıyla Tanrı'ya dua etmektedirler.

¹⁵¹ Attias, Benbassa, s.199.

¹⁵² Kutsal Kitap, Mısır'dan Çıkış, 25:8-9

¹⁵³ Demirci, **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak**, s.82.

¹⁵⁴ Gürkan, **Yahudilik**, s.38.

¹⁵⁵ Demirci, **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak**, s.79.

¹⁵⁶ Kutsal Kitap, 1. Krallar, 9:3

Son tahlilde İsrail'in kurulmasıyla sürgünden dönen Yahudiler için azınlık olmadan yaşayacakları kendilerine ait bir ebedi mekân tasavvuru Yahudi kolektif bilinçdışından kaynaklanmaktadır.

2.1.3. Ölüm Arketipi

Ölüm kavramı pek çok disiplinde ortak çalışma alanı olmuştur. Kavrama uzanan düşünce haritasında zaman, varoluş, yabancılaşma, kimlik gibi kavramlar ele alınmaktadır. Varoluş felsefesi başlı başına ölüm kavramını da kapsamaktadır. Öte yandan Durkheim'in anomi kavramını kullanım şekli sosyolojik bağlamda soyut bir çöküşe, yok oluşa yani ölüme doğru uzanırken¹⁵⁷, kimlik kavramı üzerine yapılan her bir çalışma *ötekiyi* yine soyut bir düzlemde hiçlikle karşılaştırmaktadır. Ölüm bu irdelemeler arasında daimi olarak yer alan sonun temsilidir.

Yeryüzünde her varoluş bir başlangıç ve son arasında konumlanmaktadır. Tüm canlı varlıklar için yaşam lineer bir hat üzerindedir. Sıfır noktasından sona doğru ilerleyen bir zaman çizgisi üzerinde yaşam hikâyeleri meydana gelmekte, hikâyeler çoğalmakta, yeni anlamlar üretilmekte kimi zaman bir fikir diğerini çürütmekte ve sona varıldığında geriden gelene yüklü bir yaşam mirası bırakılmaktadır. Sonun kaçınılmaz olduğu bazen yeni bir başlangıç için zaruri olduğunu söylemek tarihsel perspektiften bakıldığında hemen hemen mümkün ve mantıklıdır. Bir sonun varlığı yeni başlangıç ya da yeni yaratım süreçleri için zamanın önemini kavramada büyük önem arz etmektedir. Zaman genel çerçevede sürekli ilerleyen dinamik bir olgu iken özne bu yapının belli bir kısmına aittir. Öznenin zaman ile alışverişi varoluşuna yansıyan son ile bitmektedir. Bu sonun genel tabiri ölüm iken kavram olarak ölüm edebiyattan sosyolojiye pek çok alanda farklı anlamları ile ele alınmıştır. Ölüm kavramını sadece bir son olarak varsaymak düşünceyi sığ bir alana sürükleyecektir.

Ölüm yeniden başlangıcın bir aracı olarak görülebileceği gibi zaman adına farkındalığı sürekli yineleyen bir döngüdür. Heidegger'in ölüm olgusuna yönelik birincil çıkarımı dinamizmin gerekliliği olmuştur. Ona göre eğer ölümün yani sonluluğun

¹⁵⁷ Jacques Coenen-Hunter, **Durkheim'ı Anlamak**, Serra Akyüz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.61-71.

olmayacağı bir düzen mevcut olsaydı birey sadece erteleyen bir varlık olacaktı.¹⁵⁸ Dolayısıyla ölüm anlamsal olarak durağan bir kavram gibi olsa da ölüm bilincinin varlığı özneyi hareketli kılmaktadır. Ölüm canlılığın kaçınılmaz bir sonucu olarak yaşamın her anında Heidegger'in değişiyle "tüm olasılıkları sonlandıran olasılık"¹⁵⁹ olarak vardır.

Ölüm konusuna getirilen en eski yaklaşımlardan biri de antik çağ filozofu Anaksimandros'a aittir. Var olma ile yok olma arasında dengeli bir düzen olduğunu vurgulayan Anaksimandros var oluşu sınırsız ve sonsuz bir maddeye bağlamaktadır. Zamanın bir şeye sirayet etmeden tek başına sınırsızlığı var olmanın özünde sonsuzluğu arattırmaktadır¹⁶⁰. Buna göre var oluş ile yok oluş arasındaki döngüyü "şeyler nelerden meydana gelmiş ise yok oluşları da zorunlu olarak onlara olmalıdır, çünkü onlar adaleti ve birbirlerine karşı adaletsizliği zamanın düzenine uygun olarak verirler"¹⁶¹ şeklinde ifade etmiştir. Dolayısıyla ölüm yeryüzündeki insanlara bir ceza olarak verilmiştir. Var olmanın bedeli olarak varlığın karşısında ölüm koyulmuştur. Dini öğretilerden öğrenileceği üzere bu dünya da var olmak bir suçun sonucu iken cezası yok olmaktadır.¹⁶² Başta Anaksimandros olmak üzere birçok filozof ölüm kavramına bu ve benzeri çeşitli bakış açılarıyla felsefi anlamlar kazandırmıştır.

Ölüm varlığın sona ermesi, izinin kaybolması olarak yorumlanabilir. Ölümden kavramsal olarak bazen aslına dönüş olarak da söz edilmektedir. Yahudi kolektif bilinç dışında ölümle ilk karşılaşılma Yaratılış bölümünde Âdem ve Hava anlatısı içerisinde karşımıza çıkmaktadır. "Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin."¹⁶³ Varlığın maddesel kaynağı olarak gösterilen toprak yaşamın sonunda ölümle birlikte kendini gösterecektir. Yaratılış bölümünün ölüm arketipiyle bağlantılı olan bu kısmında ölüm öze dönüş olarak açığa çıkmaktadır. Âdem ile Hava anlatısında Tanrı onları uyarmıştır. "Ama Tanrı, bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona

¹⁵⁸ Inwood, s.104.

¹⁵⁹ Inwood, s.103.

¹⁶⁰ Anaksimandros, **Fragmanlar**, Güvenç Şar, Y. Gurur Sev (Çev.), İstanbul: Pinhan Yayınları, 2019, s.55.

¹⁶¹ Anaksimandros, s.55.

¹⁶² Ömer Naci Soykan, "Varoluş Yolunun Ana Kavşağında: Korku ve Kaygı", Ankara: Doğu Batı Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 6 (Şubat Mart Nisan 1999), s.44.

¹⁶³ Kutsal Kitap, Yaratılış, 3:19

dokunmayın; yoksa ölürsünüz dedi.”¹⁶⁴ Burada Tanrı’nın bahsettiği fiziksel bir ölümse Âdem ve Hava’nın ölümünün varlığı hakkında bilgilerinin olması gerekmektedir. Düalist kozmolojinin farklı bir tezahürü olarak Âdem ve Hava’nın ölüm hakkında bilgisi yaşam ile ilgili bilgisiyle sınırlı olduğu çıkarımını yapmak mümkündür.

Düşmanların saldırısı sonucu gerçekleşecek olan ölümü Mircea Eliade bütünlüğün bozulması ve yıkılması¹⁶⁵ şeklinde ifade etmiştir. Eliade’ın yorumundan yola çıkılırsa Yaratılış bölümünde anlatılan Âdem ve Havva’nın Aden bahçesinden kovulma hadisesinin de bir nevi ölüm olduğunu söylemek mümkün hale gelir. Zira bu durum farklı bir yaşam biçimi olarak tasarlanan formun bozulmasına işaret etmektedir.

Yaratılış bölümü Aden bahçesinden çıkarılan Âdem ve Havva’nın oğulları olan Kabil (Kayin) ve Habil öyküsü ölüm arketipinin farklı bir tezahürü olarak Tanah’ta yer almaktadır. RAB’be sundukları sunulardan Habil’in sunusu kabul edilince Kabil’in öfkelenmesi ve ardından günaha düşmesi gerçekleşmiştir. “Kayin kardeşi Habil’e haydi, tarlaya gidelim dedi. Tarlada birlikteyken kardeşine saldırıp onu öldürdü”¹⁶⁶ Toprak kardeşinin kanıyla sulandığı için RAB’bin bereketinden yoksun bırakılmıştır. Ölüm arketipi açık bir biçimde öfke ve kıskançlığın ardından kendini göstermiştir.

Tanah boyunca ölüm Tanrı’nın yoldan çıkan insanlara bir cezası olarak devam etmektedir. Ölüm arketipi sınırları zorlayan, Musa’nın yasasını çiğneyen Yahudilerin karşılaşıacağı bir sonu ifade etmektedir. Yahudi kolektif bilinç dışında ölüm hem Tanrısal bir cezayı ifade ederken hem de varlığın farklı bir forma dönüşmesini anlatmaktadır.

2.1.4. Sürgün Arketipi

Sürgün kavramı tarihin en eski arkaik dönemlerinden geçen yüzyıla kadar Yahudi toplumsal yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak bütünleşmiştir. Sürgün edilmek Yahudi kolektif bilinç dışında her zaman var olmuş anlam ağıdır. Sürgün ait olunan yerden koparılma, dağılma, sınırların yok olması, erime gibi anlamları da içermektedir. Yahudi kolektif bilinç dışında sürgün arketipi oradan oraya göç etmenin dışında daha

¹⁶⁴ Kutsal Kitap, Yaratılış, 3:3

¹⁶⁵ Mircea Eliade, **İmgeler ve Simgeler**, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018, s.50.

¹⁶⁶ Kutsal Kitap, Yaratılış, 4:8

derin anlamları içermektedir. Şlomo Sand sürgün kavramının bir bitki gibi kökünden sökülen İsrail halkı için önemli olduğunu ve kültürel yaşam örüntüsünün içine yerleşen bir anlama sahip olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶⁷ Sürgün arketipinin işleyişi güvenli bölgeden kovulmayla başlamıştır. Kovulma, çıkarılma olayının tetikleyeni Tanrı'nın sözüne uymamak ve itaatsizliktir. Bu noktada Yahudi halkının bilinçdışında sürgün Tanrı sözünü çiğnedikleri için başlarına gelen bir felaket olarak yer almaktadır. Bu anlamda sürgün Tanrı ile ahitleşmenin ve Tanrı'nın seçtiği halk olarak verilen buyruklara uymamanın cezası olarak görülmüştür.¹⁶⁸

Sürgün arketipi Tanah'ın Yaratılış bölümünde kendini göstermektedir: “Böylece RAB Tanrı, yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Âdem'i Aden bahçesinden çıkardı. Onu kovdu.”¹⁶⁹ Âdem ve Havva Tanrı'nın uyarmasına rağmen yasak olan ağacın meyvesinden yedikleri için ceza olarak Aden bahçesinden sürgün edilmişlerdir. Bu sürgün kovulma, çıkarılma, düşüş gibi kavramlarla da adlandırılmaktadır. Sürgün kavramı içinde ayrılığı da barındırmaktadır. Yahudi geleneksel düşünce yapısında sürgün Tanrı tarafından vaat edilen anavatanın dışında olmaktan ziyade kutsal olandan uzaklaşmak olarak tasavvur edilmektedir. Bir diğer deyişle sürgün topraktan ayrı kalmaktan ziyade Tanrı lütfundan uzak kalmaya işaret etmektedir.¹⁷⁰ Tanrı tarafından sürgün ile cezalandırılan halk en nihayetinde Tanrı'nın buyruklarından da uzak kalacaktır. Ayette de görüldüğü üzere: “ RAB sizi dünyanın bir ucundan öbür ucuna, bütün halklar arasına dağıtacak. Orada sizin de atalarınızın da tanımadığı, ağaçtan ve taştan yapılmış başka ilahlara tapacaksınız.”¹⁷¹

Sürgün arketipi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bir günahtan ötürü kovulma, düşmana yenilgi sonucu zorla terk ettirilme gibi kutsalın yıkılışından sonra kaçınılmaz son olarak farklı görünüşleri mevcuttur. Sürgün arketipinin bir diğer açığa çıktığı anlatı İbrahim'in hikâyesidir. “ RAB Avram'a ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git dedi.”¹⁷² İbrahim Tanrı'nın buyruğuna uyarak

¹⁶⁷ Şlomo Sand, **Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi?**, Işık Ergüden (çev.), İstanbul: Doğan Kitap, 2011, s.163.

¹⁶⁸ Gürkan, s.44.

¹⁶⁹ Kutsal Kitap, Yaratılış, 3: 23-24

¹⁷⁰ Sand, 2011, s.170.

¹⁷¹ Kutsal Kitap, Yasa'nın Tekrarı, 28:64

¹⁷² Kutsal Kitap, Yaratılış, 12: 1

yaşadığı yeri terk ederek yola çıkar. Bu bir tür sınavdır ve İbrahim sürgüne boyun eğerek bu sınavı geçer.¹⁷³ Tanah'ta İbrahim'in hikâyesi içerisinde önemli olan çok Tanrılı inanan topluluğunu bırakıp inandığı tek Tanrı'nın gösterdiği yolda ilerlemesidir. Gönüllü bir sürgün olarak İbrahim'e özgü bir iman anlatısıdır. Sürgün özneyi alışılan düzenden kopartır ve yeni bir sürgün kimliğine mecbur bırakır. Sürgüne maruz kalan sürgün edildiği yerin hatırasını taşısa da bulunduğu yerle de bir aidiyet geliştirir.¹⁷⁴ İbrahim'in öyküsü gönüllü sürgünle başlayarak başta inanç sistemi olmak üzere tarihte pek çok şeyi değiştirmiştir. Yahudiler için tarih sahnesi İbrahim'in imanı ile başlamıştır. Bu durum İbrahim'den İsrail'e bir erginlenmeyi ifade etmektedir.¹⁷⁵ İbrahim atalarının yaşadığı toprakları bırakmasaydı bu gelişimi gösteremeyecekti. Tanrı tarafından imanını ölçmek için gitmesini istediği topraklar İbrahim'in yaşamının ve tarihin seyrini değiştirmiştir.

Babil sürgünü de Yahudiler için önemli bir deneyimdir. Bu sürgün deneyimi Yahudilerin değerler sistemini oturtup bir kimlik yaratmalarına katkı sağlamıştır. Merkezi bir anlam ifade eden tapınağın yıkılışı ve sürgün günlerinde Yahudileri bir arada tutan etken Yasa ve Tanrı ile yaptıkları ahittir.¹⁷⁶ İkinci Mabet'in yıkılmasıyla birlikte başlayan sürgün ise içinde geri dönüş umudunu barındırıyordu. Bu durumun Yahudi kültürel hayatının içine "gelecek yıl Kudüs'te" sözleriyle yerleştiği bilinmektedir.¹⁷⁷ Sürgünün Yahudi toplumsal hafızasıyla bütünleşik yapısı karar mekanizmaları üzerinde de etkin olmaktadır. Yeniden sürgünün getirdiği acıları yaşamamak için güvenliklerini tesis etme arayışına girişmişlerdir. Bu bağlamda Siyonizm Yahudilerin sürgünden ve ölümden korkmadan yaşayacakları bir devlet kurma ülküsüyle sürgünün sebebiyet verdiği travmatik olaylara son vermek adına bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla 1948'de kurulan İsrail devleti sürgünün bıraktığı izleri üzerinde taşımaktadır. Sürgün arketipi İsrail Devleti'ni kuran politik aklı etkilemektedir.

Sürgün kavramını siyasi konjonktürün gerekliliği olarak ele almak indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Sürgünün kültürel ve teolojik anlamlarını göz ardı etmemek

¹⁷³ Yolanda Gampel, "Sürgünün Figürleri Farklılığın Oluşumu, İçerme, Dışlama, Sürgün", Levent Mete (çev.), Ayça Gürdal Küey (Ed.), **Psikanaliz Buluşmaları 8 -Sürgün ve Psikanaliz** (43-52),İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2014, s.47.

¹⁷⁴ Yolanda Gampel, s.49.

¹⁷⁵ Kürşat Demirci, **Yahudilik ve Dini Çoğulculuk**, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2016, s.27.

¹⁷⁶ Demirci, **Yahudilik ve Dini Çoğulculuk**, s.37.

¹⁷⁷ Gürkan, **Yahudilik**, s.181.

gerekmektedir. Dindar Yahudilere göre sürgün Tanrı'nın sözünü dinlemeyen ve yasayı unutan, uygulamayan Yahudi halkı için bir ceza niteliği taşımaktadır.¹⁷⁸ Bu bağlamda sürgünün sona erebilmesi için Tanrı gözünde iyi olanı yapmak ve geri dönüşü mümkün kılacak cezayı çekmek gerekmektedir. Dindar Yahudilerden farklı bir perspektife sahip Siyonistlerin sürgüne bakış açısı ise tarih sahnesinden uzaklaşma, silikleşme, etkisizleşme olarak düşünülmektedir.¹⁷⁹ Sürgün Siyonist akılla gelişen toplum hafızasında ise daha kötü anlamlar içermektedir. İnsanlar arasında hor görülme, aşağılanma, korku, muğlaklık gibi durumlar sürgünle bağdaştırılmaktadır. Sürgün kötülüklerin mekânı olarak konumlandırılmaktadır.¹⁸⁰ Bu bağlamda sürgün arketipi ilksel bir imge olarak geçmişin konusuyken şimdide ve gelecekte de köklenmeye devam etmektedir.

2.1.5. Düşman Arketipi

Düşmanı belirlerken, *ben* ve *öteki* ayrımından yola çıkarak, *öteki* olanın düşman olarak nitelendirilmesinin sebeplerini ortaya koymak gerekmektedir. Düşmanın düşman olması için *benin* varoluşuna tehdit oluşturması gerekmektedir. Somut bir tehdit oluşmamış olsa bile gelebilecek düşmanlığı önlemek amacıyla *öteki* ile arasına bir sınır koymak istenci içine girilecektir. Gil Anidjar iki insanın da aynı şeyi arzuladığı takdirde birbirlerine düşman olacağını öne sürer¹⁸¹ Bu bağlamda düşman imgesinin farklı bir motivasyonu daha ortaya çıkmaktadır. Arzu edilenin paylaşılabilmesi da düşmanlığı tetiklemektedir. Varoluşa yönelik bir tehdit oluşturmasa bile arzulanan nesneyi paylaşmak istememek bir gün tehdit oluşturabilme potansiyelini içinde barındırır. Carl Schmitt düşman kavramını ötekinin varoluşunun irdelenmesi olarak yorumlamaktadır. Devletin politik anlamda varoluşu düşman ve dost kavramlarıyla pekişmektedir.¹⁸² Dolayısıyla düşmanın arketipsel izleri sürülürken varoluşun doğasına karşı bir tehdit oluşturduğu ön kabulünden yola çıkılacaktır.

¹⁷⁸ Yakov M. Rabkin, **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, Şahika Tokel (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.48.

¹⁷⁹ Attias, Benbassa, s.226.

¹⁸⁰ Attias, Benbassa, s.235.

¹⁸¹ Gil Anidjar, **Düşmanın Tarihi**, Timuçin Binder (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, s.120.

¹⁸² Murat Ertan Kardeş, **“Carl Schmitt’in Politik Felsefesi Üzerine Bir İnceleme”**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), S.65-66.

Düşman kavramsallaştırması yapılırken Yahudi kutsal kitabı Tanah üzerinden ilksel düşmanların tespiti yapılacaktır. Yahudiler için ilk düşmanı tespit etmek bu noktada önemlidir. Çünkü düşmanın kimliği siyasal arenada olayların akışına göre değişse bile ilk düşman imgelemiyile benzer nitelikler taşıdığı gösterilecektir. Yahudi için düşman sınırlarını ve kurallarını tehdit eden öteki halklardı. Düşman hem öteki hem de Tanrı'nın sözünü dinlenemeyen kendi halkıydı.

Yaratılış bölümünde bahsi geçen yılan insanoğlunun Aden bahçesinden kovulmasına neden olmuştur: “ Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek. Sen onun topuğuna saldıracaksın.”¹⁸³ Yaratılış bölümünün bu ayetinde görüldüğü üzere yılan düşman arketipi olarak yer almaktadır. Yılan yoldan çıkararak, Tanrı'nın bahçesinden kovulmalarına sebep olan kötülüğün ilksel halidir. Âdem'i ve Havva'yı tuzağa düşürerek Tanrı'nın insanı Aden bahçesinden çıkarmasına neden olmuştur. Yılanın manipülasyon kullanarak verdiği bu savaş Ademoğlunu kutsal mekandan sürgün ettirmiştir. Yılan, insan soyunun varoluşuna karşı gerçekleştirdiği bu eylemle ilksel düşman konumuna yükselmektedir. Düşman arketipiyle ilk karşılaşma esnasında yılanın nerde olduğu net değildir. Aden bahçesinin içinde mi yoksa farklı bir formda mı Havva ile iletişime geçtiği bilgisi verilmemiştir. Yahudi kolektif bilinçdışında yılanın nerede bulunduğu muamması, düşmanlığın nereden geleceğini kestirememeye durumu düşman arketipine karşı daima tetikte beklemeyi gerektirmektedir.

Yılanın Tanrı benzerliğinde yaratılan insana yönelik bu tutumu aslında Tanrı'nın düzenine karşı yapılmış bir düşmanlıktır. Anidjar'a göre ilk düşman olan Şeytan kutsal metinleri savunma mekanizmasına dönüştürmüştür.¹⁸⁴ Şeytan ilk düşman olarak hem insanın hem Tanrı'nın karşısında konumlandırılmıştır. Böylece arketipsel düşmanın manipüle eden, düzen bozan, sınırların içinde mi dışında mı belli olmayan tehlikeli bir nitelendirmesi yapılabilmektedir.

Sembolik anlamın dışında Tora'nın Yaratılış bölümü 14. ayette geçen Avram'ın Lut'u ve mallarını kurtarmak için giriştiği mücadeleyi Gil Anidjar kutsal metinsel savaşın

¹⁸³ Kutsal Kitap, Yaratılış, 3:15

¹⁸⁴ Anidjar, s.114.

ilk örneği olarak nitelendirmektedir. Bu ilk savaş toprak için verilen mücadelenin bir örneğidir. Anidjar'ın ifadesiyle bu *ilk İbrahimsel patlamadır*.¹⁸⁵ Yaratılış 14. Ayette İbrahim henüz Avram olarak anılmaktadır. Fakat Yaratılış 17. ayette yani bu yaşanan olaydan sonra Avram (Yüce Baba) Avraham'a (Çokların Babası) dönüşmüştür. İbrahimsel patlama benlikten bizliğe bir geçiş süreci yaşatmıştır. Düşman arketipi Avram'ın bizzat kendisini olmasa bile akrabası olan Lut'un malına ve canına tehditte bulunmuştur. Avram onu güvenliğini sağlamak için topladığı adamlarla birlikte düşmanla mücadeleye girişmiştir. Yahudi kolektif bilinçdışında yer alan ilksel düşmanın bugünkü izdüşümleri *benliğe* yönelik tehditten *bizliğe* yönelik tehdide dönüşmüştür. Yahudi tarihi göz önüne alınarak dönüşen bu biz duygusu Avram'ın İbrahim'e (İbranice Avraham) dönüşümüyle tamamlanmaktadır. “ Artık adın Avram değil, İbrahim olacak. Çünkü seni birçok ulusun babası yapacağım.”¹⁸⁶ Artık düşman bireysel olarak değil tüm İsrailoğullarının düşmanıdır.

Düşmanın tasviri Tanah'ın ilerleyen bölümlerinde görüldüğü üzere yılan, timsah gibi hayvanlarla özdeşleştirilmiştir. Yeşaya kitabında bahsi geçen deniz canavarı olarak da bilinen Livyatan düşman arketipinin Tanah içinde yer alan başka bir formudur. “O gün RAB Livyatan'ı, o kaçan yılanı, Evet Livyatan'ı, o kıvrıla kıvrıla giden yılanı Acımasız, kocaman, güçlü kılıcıyla cezalandıracak, denizdeki canavarı öldürecek.”¹⁸⁷ Deniz içinde yaşayan bu canavar insanın bilinçdışını simgeleyen suyun egemenidir. Bilinçdışında köklenmiş korkuların tasviri olarak yorumlamak mümkündür. Kolektif bilinçdışında yer alan korkulardan kurtulmak için Yahudi halkının bu deniz canavarıyla mücadele etmesi gerekmektedir.

Düşman arketipi olan yılan kıskançlığı, manipüle etme yeteneğini, ikna kabiliyetini de simgelemektedir. Düşman yılan, timsal, kartal gibi çeşitli hayvanlar üzerinden sembolleştirilmiştir. Hoşea bölümünde düşman kartal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ayetin asıl dikkat çeken kısmı ise düşmanın evin üzerinde tehdit olarak dolaşmasıdır. Mekân arketipinden de yola çıkılarak düşman koruyan, kapsayan yuvayı

¹⁸⁵ Anidjar, s.105.

¹⁸⁶ Kutsal Kitap, Yaratılış, 17:5 (Bkz. İbrahim İbranice Avraham Çokların Babası anlamına gelmektedir.)

¹⁸⁷ Kutsal Kitap, Yeşaya, 27:1

tehdit etmektedir. “Boru çalmaya hazırlan! Düşman kartal gibi dolaşiyor evimin üzerinde; Çünkü İsrail antlaşmaya uymadı, Yasama karşı çıktılar.”¹⁸⁸

Tanah'ta yer alan düşman imgeleri içinde Tanrı'nın gazabına uğrayıp tamamen yok olmasına neden olacak bir halk olan Amalekliler kutsal kitap anlatısı içerisinde çok özel bir yere sahiptirler. Çünkü İsrailoğulları'nın Tanrısı “RAB Musa'ya, bunu anı olarak kayda geç dedi, Yeşu'ya da söyle, Amalekliler'in adını yeryüzünden büsbütün sileceğim”¹⁸⁹ diyerek Yahudi halkının varoluşuna tehdit oluşturan bu halka gerekeni yapacaktır. “ Tanrınız RAB mülk edinmek için miras olarak size vereceği ülkede sizi çevrenizdeki bütün düşmanlardan kurtarıp rahat kavuşturunca, Amalekliler'in anısını göklerden altından sileceksiniz. Bunu unutmayın.”¹⁹⁰ Tanrı'nın verdiği söz düşmanları olan öteki halklardan seçmiş olduğu halkı izole etmektir. Fakat Tanrı özel olarak Amaleklilerden bahsederek onları hiç hatırlanmamayı uygun görür. Tanah'ta bahsi geçen Amalekliler ezeli düşman olarak konumlandırılmaktadır. Amaleklilerle yapılan savaşta Tanrı Amaleklileri tüm sahip olduklarıyla beraber yok edilmesi gerektiğini söylemiştir. “ Şimdi git, Amaleklilere saldır. Onlara ait her şeyi tümüyle yok et, hiçbir şeyi esirgeme. Kadın erkek, çoluk çocuk, öküz, koyun, deve, eşek hepsini öldür.”¹⁹¹ Düşman arketipi aynı toprağı arzulayan diğer halklar olabildiği gibi her türlü sınırı zorlayan, mekânlarını tehdit eden, varoluşu yokluğa çevirmek istencine sahip özneler olabilir. Bazen düşman dindar Yahudiler için Siyonistler, Siyonistler için ise tarihe dâhil olamayan, cezası bir türlü bitmeyen, rasyonel akıldan uzak dindarlardır. Bu bağlamda Yahudi düşmanı içinde taşımaktadır. Siyonizm dindar Yahudiler için Mesih çağı başlamadan kutsal topraklara dönme fikrini ortaya attığı için tehlikeli ve bir o kadar da düşmanca bir fikir olarak görülmüştür.¹⁹² Bunun daha da ötesinde haham Wasserman Siyonist hareketin takipçilerini değil, liderlerini ve ideologlarını, İsrail'in arketip düşmanı Amalek'e benzetmişti.”¹⁹³

¹⁸⁸ Kutsal Kitap, Hoşea, 8:1

¹⁸⁹ Kutsal Kitap, Mısır'dan Çıkış, 17:14

¹⁹⁰ Kutsal Kitap, Yasa'nın Tekrarı, 25:19

¹⁹¹ Kutsal Kitap, 1. Samuel, 15:3

¹⁹² Rabkin, s.221.

¹⁹³ Elhanan Bunim, Wasserman, Yalkut maamarim u-mikhtavim, Brooklyn, NY, y.y., 1986, s.3 Aktaran Yakov M. Rabkin, **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, Şahika Tokel (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.233.

3. İSRAİL DEVLETİ'NİN GÜVENLİK ANLAYIŞININ ARKETİPSEL İZLERİ: YASA-SÖYLEM-EYLEM ÜÇLÜBİRLİĞİ

3.1 İsrail'in Yahudi Devleti Olarak Kuruluşu

Bu çalışmanın son bölümünde İsrail Devleti'nin güvenlik anlayışı örneklemeler üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda İsrail Devleti'nin modern anlamda bir ulus devlet olarak kurulmasına kadar geçen süreçten kısaca bahsetmek gerekmektedir. Tanah Yahudi kutsal kitabının bütününe verilen isimdir. Musa peygambere atfedilen ilk beş kitap Tora (Tevrat) olarak adlandırılmaktadır. Yahudilerin tarih sahnesinde ortaya çıkışları ve Filistin bölgesinde yaşadıkları olaylar Tanah'ta yer almaktadır. Bu bağlamda Tanah'ın tarihsel bir yönünün de olduğu görülmektedir.

Yahudilerin devlet deneyimi sürgün ile uzun süreli kesintiye uğramış olsa da antik çağda bu deneyimi yaşamışlardır. Tanah'ın Yaratılış bölümünde bahsi geçen İbrahim peygamber Yahudi toplumunun atası kabul edilmektedir.¹⁹⁴ İsrailoğulları İbrahim peygamberin torunu olan Yakup peygamberin on iki oğlunun soyundan gelmektedir.¹⁹⁵ Yakup peygamberin on iki oğlundan biri olan Yusuf'un hikâyesi Tora'nın Yaratılış bölümünde anlatılmaktadır. Babası tarafından çok sevilen bu yüzden kardeşlerinin nefretini alan Yusuf peygamber kardeşlerinin tuzağına düşmüştür. Kardeşleri Yusuf peygamberi kuyuya atmış ve sonra Yusuf peygamber köle olarak Mısır'a satılmıştır.¹⁹⁶ Devam eden süreçte Yusuf peygamber yetenekleri ve Tanrı'nın yardımı sayesinde Mısır'da mevki kazanmıştır.¹⁹⁷ Yaşanacak bir kıtlık olayını önceden bilerek önlemler alan Yusuf peygamber Mısır'a yardım talebi için gelen kardeşleriyle karşılaşmıştır.¹⁹⁸ Bu olaydan sonra kardeşleri ve onların aileleri ayrıca Yusuf peygamberi öldü sanan babasını da Mısır'a gelmiştir.¹⁹⁹ Böylece İsrailoğulları'nın Mısır'da yaklaşık 400 yıl sürecek serüveni başlamıştır.²⁰⁰

¹⁹⁴ Kutsal Kitap, Yaratılış 11:27-32

¹⁹⁵ Kutsal Kitap, Yaratılış 35:23-26

¹⁹⁶ Kutsal Kitap, Yaratılış 37

¹⁹⁷ Kutsal Kitap, Yaratılış 41:40

¹⁹⁸ Kutsal Kitap, Yaratılış 42

¹⁹⁹ Kutsal Kitap, Yaratılış 46

²⁰⁰ Gürkan, **Yahudilik**, s.36.

Mısır'da Yusuf peygamberden sonra bir süre iyi durumda yaşayan İsrailoğulları yeni firavunlar tarafından köleleştirilmiştir.²⁰¹ Bu duruma son veren kişi ise Yahudi tarihinde önemli bir niteliğe sahip olan Musa peygamberdir. Musa peygamber Mısır'da köle halde bulunan Yahudileri mucizevi bir şekilde firavunun zulmünden kurtarmış ve Mısır'dan çıkarmıştır.²⁰² Paul Johnson Mısır'dan çıkış olayını siyasi ve zulme karşı direniş olarak görmektedir. Ayrıca yadsınamaz bir şekilde dini bir olay olduğunu söylemektedir. Bunun sebebi Mısır'ın çok Tanrılı din anlayışına karşı Yahudilerin tek Tanrı anlayışına sahip olması ve onların aynı zamanda manevi anlamda da köle olduklarını ifade etmektedir.²⁰³ Mısır'dan mucizevi bir şekilde çıktıktan sonra Sina dağında gerçekleşen Musa peygamberin Tanrı ile bir ahitleşmesi ve Tora'yı (Tevrat) alması Yahudi tarihi açısından oldukça önemlidir.²⁰⁴ Tanrı tarafından aldıkları On Emir Levhaları Yahudilerin yasası niteliği taşımaktadır. Tanrı ile seçtiği halk arasındaki ilişkilere yönelik kurallar bütünüdür.²⁰⁵ Yahudi Kutsal Kitabı Tanah'ta Hâkimler dönemi olarak bahsedilen ayrı bir bölüm yer almaktadır. Bahsi geçen Hâkim herhangi bir Yahudi kabilesinin lideri olabilmektedir. İsrailoğulları'nın karşılaştığı bir sorun durumunda başa geçerek sorunun çözümü için uğraşır.²⁰⁶

Kralın olmamasından doğan sorunlar Tanah'ın Hâkimler bölümünde şu şekilde ifade edilmektedir: “ O dönemde İsrail'de kral yoktu. Herkes kendince doğru olanı yapıyordu.”²⁰⁷ Bu sebeple Tanrı İsrailoğulları'nın isteği uyarınca onlara bir kral sağlamıştır. İsrailoğulları'nın tarihi içinde Hâkimler dönemi M.Ö 12. yüzyılın ilk yarısından M.Ö 11. Yüzyılın ilk yarısını kapsamaktadır.²⁰⁸ Daha sonraki süreçte çevredeki diğer halklar tarafından baskı altına alınan ve tehdit edilen İsrailoğulları dönemin ruhani lideri olarak anılan Samuel'den yardım talep ettiler. Samuel İsrailoğulları'na bir kral seçilmesini sağlamıştır.²⁰⁹ Samuel Tanrı'dan aldığı buyruğa göre Benyamin kabilesine mensup Saul'u kral olarak seçmiştir.²¹⁰ Saul'un krallığı çevredeki

²⁰¹ Gürkan, **Yahudilik**, s.37

²⁰² Kutsal Kitap, Mısır'dan Çıkış 14

²⁰³ Paul Johnson, **Yahudi Tarihi**, Filiz Orman (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2000, s.33.

²⁰⁴ Gürkan, **Yahudilik**, s.37.

²⁰⁵ Johnson, **Yahudi Tarihi**, s. 37.

²⁰⁶ Yusuf Besalel, **Yahudi Tarihi**, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Ve Yayın A.Ş, 2003, s.41.

²⁰⁷ Kutsal Kitap, Hâkimler 17:6

²⁰⁸ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.41-42.

²⁰⁹ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.42.

²¹⁰ Gürkan, **Yahudilik**, s. 39.

diğer halklarla Moav, Ammon, Edom, Sova kralları ve Filistliler'e savaş halinde geçmiştir.²¹¹ Saul'un krallığının kırılma noktası olarak Amaleklilerle yapılan savaşın etkisi bilinmektedir. Bunun nedeni ise Tanrı'nın Amalekliler'in tümünün yok edilmesi buyruğuna uymaması olduğu bilinmektedir.²¹² Bazı savaş ganimetlerini yok etmeyerek Tanrı'ya kurban olarak sunmayı yeğlemiştir. Böylece Tanrı Saul'u kral olarak atadığı için pişman olduğunu söylemiştir.²¹³ Saul'un ardından kral olarak seçilen Davut kralın hizmetinde çalışan paralı bir askerdi ve Filistliler'in devi olarak bilinen Golyat'ı basit bir sapan yardımıyla yenmiştir.²¹⁴ Böylece Davut halkın gözünden kahraman olmuştur. Davut'un krallığı döneminde Kudüs ele geçirilerek başkent yapılmıştır. Ayrıca Ahit sandığı olarak bilinen Yahudiler için kutsal olarak bilinen nesne Kudüs'e getirilmiştir.²¹⁵ Kudüs'ün ele geçirilmesi sayesinde kuzeydeki İsrail ve güneydeki Yahuda kabileleri merkezi bir yönetimle yönetilmeye başlanmıştır.²¹⁶ Tanrı için kutsal bir mabet yapmak isteyen kral Davut savaşçı ve kan döktüğü gerekçesiyle Tanrı tarafından bu görevden men edilmiştir.²¹⁷

Kral Davut'un oğlu Süleyman İsrail krallığının üçüncü kralı olarak krallığın mali anlamda büyümesine katkı sağlamıştır.²¹⁸ Kral Süleyman tek Tanrı dininin bir simgesi niteliğinde kutsal bir mabet inşa ettirmiştir.²¹⁹ Süleyman peygamber tarafından inşa ettirilen mabedin Babilliler tarafından yıkılmasına kadar geçen dönem Birinci Tapınak dönemi olarak adlandırılmaktadır.²²⁰ İsrail dini inancında İsrailoğulları'nın on iki kabilesinin dışında olan yabancı bir kadınla evlilik yapmak yasaklanmaktadır. Süleyman peygamberin Sayda ve Ammon'a mensup kadınlarla yapmış olduğu evlilik Tanrı'yı kızdırmıştır. Bu sebeple Süleyman peygamber döneminden sonra krallığın ikiye bölünmesi Tanrı tarafından bir ceza olarak verilmiştir.²²¹ Birleşik Krallar dönemi olarak adlandırılan dönemden sonra devlet Kuzey ve Güney krallıkları olmak üzere ikiye bölünmüştür. İsrail'in kuzeyinde bulunan İsrail Krallığı ve güneyinde yer alan Yahuda

²¹¹ Kutsal Kitap, 1. Samuel 14-47

²¹² 1. Samuel 15:9

²¹³ 1. Samuel 15:11

²¹⁴ Johnson, **Yahudi Tarihi**, s. 55.

²¹⁵ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.43.

²¹⁶ Gürkan, **Yahudilik**, s.40.

²¹⁷ 1. Tarihler 28:3

²¹⁸ Şeyma Ay Arçın, **İsrail ve Yahuda Krallıkları Tarihi**, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2016, s.42.

²¹⁹ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.46.

²²⁰ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.51.

²²¹ Ay Arçın, **İsrail ve Yahuda Krallıkları Tarihi**, s.47.

Krallığı olarak ikiye ayrılmıştır.²²² İsrail Krallığı M.Ö 720 yılında Asur kralı 2. Sargon tarafından son bulmuştur.²²³

Şeyma Ay Arçın'a göre yaşanan bu göç Yahudiler arasındaki bağı arttırmıştır. Arçın bu oluşan bağın güvenlik ihtiyacından doğduğunu ifade etmektedir.²²⁴ Babil istilasının sebep olduğu sürgün Yahudi halkının ulusal kimliğinin oluşmasına neden olmuştur.²²⁵ Babil'in Persler tarafından alınmasıyla birlikte Pers kralı Kiros Yahudilere topraklarına geri dönme hakkı tanımıştır. Böylece 2. Tapınak dönemi olarak anılan dönem başlamıştır.²²⁶ Bu dönemde Pers kralı Kiros Yahudilere tapınağın yeniden inşa edilmesi konusunda teşvik vermiştir.²²⁷

Pers egemenliğinin akabinde Makedonya Kralı olan Büyük İskender bölgeyi fethetmiştir. Böylece Filistin bölgesinde Grek kültürü de görülmeye başlanmıştır.²²⁸ Büyük İskender'in ölümü sonrası toprakları generaller tarafından paylaşılır. Yahudi halkı önce Prolemi ve Selevkos krallıkları tarafından yönetilmiştir. Grek Selevkos kralı 4. Antiyok döneminde Yahudiler çok tanrılı dine Grek dinine dönmeye zorlanmış Yahve dini olan tek Tanrı idaresindeki kendi dini etkinlikleri unutturulmaya başlanmıştır.²²⁹ Yahudilerin kutsal tapınağına Zeus heykelinin dikilmesi gibi Yahudi dinine karşı yapılan hakaretler sonucunda Yahudiler arasında isyan sesleri çıkmaya başlamıştır. Böylece Yahudi Haşmonay ailesinden Makabi yönetimi ele geçirmiş ve kutsal tapınağı putlardan arındırmıştır. Bu olay Hanuka bayramı olarak Yahudiler arasında kutlanmaktadır.²³⁰

Romalıların Filistin bölgesini ele geçirmesi ile Roma hâkimiyetine geçilmiştir.²³¹ Romalıların baskıcı yönetim anlayışı ve Yahudi dini hayatına yapılan müdahaleler neticesinde M.S 66 ve 70 tarihleri arasında büyük isyana neden olmuştur.²³² M.S 70 yılında tapınak kuşatılmış ve üç duvarı yıkılmıştır.²³³ M.S 70 yılından itibaren

²²² Ay Arçın, s.48.

²²³ Ay Arçın, s. 66.

²²⁴ Ay Arçın, s 90.

²²⁵ J.M.Roberts, **Dünya Tarihi 1**, İdem Erman (çev.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2011, s.264.

²²⁶ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s. 262.

²²⁷ Johnson, **Yahudi Tarihi**, s.85.

²²⁸ Gürkan, **Yahudilik**, s.49.

²²⁹ Gürkan, **Yahudilik**, s.49-50

²³⁰ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.60.

²³¹ Gürkan, **Yahudilik**, s.54.

²³² Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.64.

²³³ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.64.

dünyanın birçok bölgesinde dağılmış olan Yahudiler büyük bir sürgün deneyiminin içinde yüzyıllarca kalmışlardır. Bu durumu değiştirecek tarihsel olayları İsrail'in devlet olarak kurulmasına kadar geçen süreci anlatmak çalışmanın tarihsel perspektiften kopmaması açısından önemli görülmektedir.

Yahudiler Roma sürgününden tapınağın yıkılışından (M.S 70) 1948 yılına kadar dağılmış olduğu bölgelerdeki devletlerin altında azınlık olarak yaşamışlardır. İsrail Devleti kurulana kadar geçen süreçte sürgünde yaşamı deneyimlemişlerdir.

Yahudiler sürgünde yaşadığı süreçte günlük dua ritüellerinde eski vatanlarına dönme duası etmişlerdir. Bu onların ideal düzen olarak yüreklerinde besledikleri arzuyu göstermektedir. Zaman zaman yaşanan antisemitizm kaynaklı olaylara rağmen eski vatanlarına dönmekle ilgili herhangi bir girişimleri olmamıştır. 19. Yüzyılda Siyonist fikrin gelişmesiyle bu durum değişmeye başlamıştır.²³⁴

12. ve 19. Yüzyıl arası yaşanan Yahudilere yönelik şiddet, ötekileştirme ve katliamlar sırasında önemli bir ihtiyaç haline gelen güvenliğin önemi daha belirgin hale gelmiştir. Avrupa'da yaşanan Rönesans ve insan hakları hareketleri Yahudi toplumunda da etkisini göstermiştir. Yahudi aydınlanması olarak da bilinen Haskala²³⁵ bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yahudiler için güvenli bir yurt arayışı çağın fikri akımı olan milliyetçilik ideolojisinden ziyade güvenlik sebebiyle gelişmiştir.²³⁶

Yahudilere yönelik tutumu, antisemitizm kavramını Bernard Lewis kısaca Yahudi ırkının varoluşuna yönelik nefret olarak açıklanabileceğini söylemektedir.²³⁷ Antisemitizm 19. yüzyılın sonlarında yaşanan Holokost'la zirveye ulaşmıştır.²³⁸

²³⁴ Anita Shapira, **Israel A History**, Brandeis University Press, 2012, s.5.

²³⁵ Yahudilerde başlayan Aydınlanma hareketi ve ideolojisi için kullanılan terim. Azriel Shochat ve Judith R. Baskin, "Haskalah", **Encyclopedia Judaica 8**, Fred Skolnik (Ed.), Michigan: Thomson Gale, 2007, s.434.

²³⁶ Zafer Balpınar, "**İsrail'in Devlet Kurgusu Güvenli Bir Yahudi Yurdu mu? Yoksa Güvenlikçi Bir Yahudi Devleti mi?**", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl: 13, Sayı: 26, 2017, s.154.

²³⁷ Bernard Lewis, **Semitizm ve Anti-Semitizm**, Hür Güldü (çev.), İstanbul: Everest Yayınları, 2004, s.80.

²³⁸ Steven Beller, **Antisemitism: A Very Short Introduction**, Oxford University Press, 2007, s.1.

Siyonizm fikrine 1. Dünya Savaşı'na kadar pek çok haham karşı olmuştur. Dindar Yahudiler bu dönüşün Tanrı'nın planı ve Mesih'in katkısıyla olacağını düşünmekteydiler.²³⁹

Siyonizm öncesi Yahudiler için çözüm arayışına giren Yehuda Alkalay, Zvi Hirsch Kalischer ve Moses Hess gibi düşünürlerin Siyonizm fikrinin temeli niteliğinde sayılabilecek fikirlere sahip olduğu bilinmektedir.²⁴⁰ Boşnak bir haham olan Yehuda Alkalay zamanla Siyonizm olarak adlandırılacak ideolojinin tohumlarını atmıştır. Haham Alkalay Yahudilerin Filistin bölgesinde Mesih'in gelişini beklemeden toplanmaları gerektiğini savunmuştur.²⁴¹

Yahudilerin varlıklarına yönelik şiddet içeren eylemlerin artışıyla bu konuda tezler üretilmiştir. Leo Pinsker'ın yazdığı risalede Yahudilere yönelik antisemitizmin Avrupa toplumunun içinde mevcut olduğunu, Batı Avrupa'da yaşanan insan hakları ve eşitlik gibi kavramların gelişmesine rağmen diğer halklarla eşit olarak görülemeyeceklerini savunmuştur.²⁴² Rusya'da yaşanan Yahudilere yönelik şiddet içeren eylemlerin ardından Modern siyasal Siyonizm ortaya çıkmıştır. Yaşanan pogromların²⁴³ neticesinde Yahudilerin Filistin'de güvenli bir şekilde yerleşmelerine yardım etmek amacıyla 1884 yılında Siyon Aşıkları adı altında toplanmışlardır.²⁴⁴

Pogromların şiddetinin artmasıyla Filistin bölgesine göçler başlamıştır. Bu göçlere literatürde Aliya denmektedir. Aliya kavramı özellikle modern dönem Yahudilerinin tarihsel olarak anavatan olarak adlandırdıkları İsrail topraklarına göçünü ifade etmektedir. Genel anlamda beş ana Aliya ayırt edilmiştir. İlk Aliya 1882-1903 yılları arasında Rusya'da yaşanan pogromlardan sonra, ikinci Aliya 1904-14 1.Siyonist kongreden sonra, üçüncü Aliya 1919-23, dördüncü Aliya 1924-28 ve beşinci Aliya 1929-

²³⁹ Johnson, **Yahudi Tarihi**, s.373.

²⁴⁰ Anita Shapira, **Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1948**, California: Stanford University Press, 1999, s.5.

²⁴¹ Lewis, **Semitizm ve Anti-Semitizm**, s.6.

²⁴² William L.Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2015, s.268.

²⁴³ Pogrom kelimesi saldırı anlamına gelen Rusça bir kelimedir. Toplumun bir kesimi tarafından diğerine karşı uygulanan yıkım, mülklerinin yağmalanması, cinayet ve tecavüz gibi şiddet eylemlerinin genel adıdır. Rusya'da yaşayan Yahudilere yönelik bu tür eylemler için kullanılan uluslararası bir terimdir. Yehuda Slutsky, "Pogroms", *Encyclopedia Judaica* 16, Fred Skolnik(Ed.), Michigan: Thomson Gale, 2007, s.279.

²⁴⁴ Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, s.267.

39 Holokot sonrası gerçekleşmiştir.²⁴⁵ Birinci Aliya ile Filistin'e gelen Yahudiler bölgenin halkı olan Arapları bir tehdit olarak görmemekteydiler.²⁴⁶

Siyonizm'in fikri temelleri atılmaya başlandıktan sonra Theodor Herzl Siyonizm ideolojisini uluslararası bir hareket haline getirdi. Siyonizm fikrinin ideolojik temellerini Yahudi Devleti isimli kitabında dile getirmiştir.²⁴⁷ Herzl Yahudilerin sorunlarının ekonomik ve dini değil siyasi olduğunu düşünmüştür. Sorunun çözümünün üzerinde egemenlik kurabilecekleri bir devlete sahip olarak çözüleceğini söylemiştir.²⁴⁸

Dreyfus davası olarak bilinen Fransız bir asker olan Yahudi asıllı Alfred Dreyfus askeri bilgileri Almanya'ya satmakla suçlanmıştır. 1894 yılında suçlu bulunur. Davanın uzun seyri sonunda 1906 yılında Dreyfus aklanmıştır.²⁴⁹ Dreyfus'un yaşadığı bu durum Fransız vatandaşı olsa dahi Yahudi kökeninden dolayı suçlamaların odağında olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir. Böylece Siyonist ideoloji Yahudi varlığının güvenliği için harekete geçmiştir. Siyonist hareket 1897 yılında Basel'de bir kongrede toplanmıştır. Bu kongrede belirlenen hedefin Filistin bölgesinde Yahudiler için hukuken tanınan ve güvenli bir bölge sağlama olduğu bilinmektedir.²⁵⁰

1917 yılına gelindiğinde Osmanlı yönetimi altındaki Kudüs İngiliz birliklerinin işgali altına girmiştir.²⁵¹ 1. Dünya Savaşı esnasında İngiltere Filistin'i işgal etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalamasıyla Filistin bölgesinin idaresini tamamen kaybetmiştir. Savaşın bitimiyle yapılan Paris Barış Konferansı'nda bölgenin manda yönetimi olarak İngiltere'ye verilmesi uygun görülmüştür.²⁵² İngiliz hükümeti tarafından 2 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu yayınlanmıştır. Dışişleri Bakanı Arthur Balfour bu deklarasyona ismini vermiştir. İngiliz hükümeti Filistin'de Yahudiler için ulusal bir yurt kurulmasını desteklediklerini açıklamıştır.²⁵³ Balfour

²⁴⁵ Misha Louvish ve Fred Skolnik, "Aliyah", **Encyclopedia Judaica 1**, Fred Skolnik (Ed.), Michigan: Thomson Gale, 2007, s.660-661.

²⁴⁶ Tuğçe Ersoy Ceylan, **İsrail'de Çatışan Kimlikler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2020, s.129.

²⁴⁷ Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, s.268.

²⁴⁸ Lewis, **Semitizm ve Anti-Semitizm**, s.68.

²⁴⁹ Lewis, **Semitizm ve Anti-Semitizm**, s. 67.

²⁵⁰ Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, s.269.

²⁵¹ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s. 264.

²⁵² Tuğçe Ersoy, "Filistin/ İsrail", Hasan Öztürk(Ed.), **Modern Orta Doğu Siyasi Tarihi** içinde (55-82), İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2016, s.64.

²⁵³ Baruch Kimmerling, **The Invention and Decline of Israeliness**, California: University of California Press, 2001, s.28.

Deklarasyonunun akabinde Yahudiler bölgede daha etkin olmaya başlamışlardır. Hem bölge halkı Filistinlilerle hem de İngiltere ile gergin olaylar meydana gelmiştir. Bu durum İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar devam etmiştir.²⁵⁴ Yahudiler tarafından 1920 yılında kurulan Haganah isimli örgütün ilk başlardaki amacı kibbutzlarda yaşayan Yahudileri korumak olduğu bilinmektedir. 1929 olaylarının ardından sayıca çoğalarak Yahudi ordusunun temeli olmuştur.²⁵⁵

İngiltere'nin manda yönetimi altında Yahudiler ve Filistinliler arasında oluşan şiddet eylemleri sonucunda bir komisyon toplanması kararlaştırılmıştır. 1937 yılında toplanan komisyon Peel Planı adında kararlar almıştır. Bu kararlar neticesinde Manda yönetiminin sonlandırılıp bölgenin Filistinliler ve Yahudiler arasında pay edilmesini önerilmiştir. Bu paylaşım planı şiddeti arttırmış kutuplaşmanın derinleşmesine neden olmuştur.²⁵⁶ Şiddetin ve her iki halkın kaybının artması birlikte her iki halkı yatıştırmak adına İngiliz hükümeti 17 Mayıs 1939'da Beyaz Belge isimli bir raporda yayınlamıştır. Bu belgede Filistin'in bir Yahudi devleti olmasının yer almadığını bildirmişlerdir.²⁵⁷ İngiltere'nin yayınladığı Beyaz Belge adlı belgede Filistin'e Yahudi göçünün sınırlandırılması gerektiği söylenmiştir. Bu belge Almanya'da yaşanan Hitler'in Yahudilere yönelik zulmü ve Yahudilerin bu zulümden kaçtıkları zamanlara denk gelmiş olması Yahudi toplumunda tepki toplamıştır.²⁵⁸

Almanya'da yükselen faşizm ve Hitler'in iktidarı Yahudiler'in Filistin bölgesine göç etme oranını arttırmıştır. Kitleler halinde Filistin'e göçen Yahudiler bölge halkı olan Filistinli Araplar için bir tehdit niteliği taşımaktadır.²⁵⁹ Nazi idaresindeki Almanya'yı yöneten Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi gaddarca tutumlarıyla bilinmekteydiler. Yahudiler bu gaddarlığın kurbanı olmuşlardır. Bu vahşi ideolojiye çingeneler, eşcinseller, kronik hastalar, akıl hastaları, bedensel engelli bireyler ve daha birçok insan maruz kalmıştır.²⁶⁰

²⁵⁴ Zafer Balpınar, "İsrail'in Devlet Kurgusu Güvenli Bir Yahudi Yurdu mu? Yoksa Güvenlikçi Bir Yahudi Devleti mi?", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 26, 2017, s.156.

²⁵⁵ Ersoy, "Filistin/ İsrail", s.65.

²⁵⁶ Ersoy, "Filistin/ İsrail", s.66.

²⁵⁷ Baruch Kimmerling, *The Invention and Decline of Israeliness*, s.36.

²⁵⁸ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, s. 288-289.

²⁵⁹ Ersoy, "Filistin/ İsrail", s.6.

²⁶⁰ David Engel, *The Holocaust: The Third Reich and the Jews*, New York: Routledge, 2021, s.5.

David Ben Gurion tarafından 14 Mayıs 1948 yılında Tel Aviv müzesinde İsrail Devleti'nin kurulduğu ilan edilmiştir.²⁶¹ İsrail kurulumu kurulmaz çevresinde bulunan Arap ülkeleri İsrail Devleti'ne savaş açmıştır.²⁶² David Ben-Gurion devletin kuruluşunun ayrılmaz bir parçası olarak askeri gücün varlığını savunmuştur. Siyasi hedeflere ulaşmak için fiziksel güç kullanımını Siyonist hareketin bir aracı haline gelmiştir.²⁶³

İsrail Devlet'i kurulduktan sonra Tanah'ta yer alan anlatı üzerinden bugünü şekillendirmek önemli hale gelmiştir. David Ben-Gurion devlet kurulmadan önce Tanah'ta yer alan hikâyeleri referans göstermezken devletin kurulmasıyla bu anlatıdan yararlanmıştı.²⁶⁴ Arkeoloji devletin geçmişini topraklarda köklendirmek için çalışmalar yapmıştır. Yahudilerin Filistin topraklarındaki tarihsel sürekliliğini doğrulamaya çabalayan çalışmalar yapılmıştır.²⁶⁵

Birinci Arap İsrail Savaşı Yahudiler lehine sonlanmıştı. Fakat bu durum yeni kurulan İsrail Devleti'nin çözmesi gereken sorunları yok etmemektedir. İsrail Devleti'ne göç eden Yahudilerin yerleşim problemi de söz konusuydu.²⁶⁶

3.2 İsrail Güvenlik Anlayışını Disiplinlerarası Yaklaşımla İncelemek

İsrail'in ulus devlet olarak vücuda gelmesine kadar geçen süreçte çok sayıda Yahudi, dünyanın pek çok bölgesinden kadim anavatan olarak gördükleri topraklara göç etmişlerdir. Doğudan ve Batıdan, farklı dünya görüşüne sahip birçok Yahudi'nin ortak paydası güvenliği tesis edilmiş bir bölgede yurt arayışıydı. Bu çalışmada farklılıklar göz ardı edilmeyeceği gibi bu farklı dünya görüşlerine sahip etno-dini topluluğu bir arada yaşamaya iten sebeplerden biri olarak görülen güvenlik arayışına odaklanılacaktır. 14 Mayıs 1948 yılında kurulan İsrail güvenliğini bu denli önemsiyor oluşunu sadece korkuya bağlamak indirgemeci bir yaklaşım olur. Çünkü İsrail için güvenliğin tesis edilmesi

²⁶¹ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.116.

²⁶² Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.116.

²⁶³ Anita Shapira, **Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1948**, California: Stanford University Press, 1999, s.354.

²⁶⁴ Anita Shapira, **Israel A History**, Brandeis University Press, 2012, s.260.

²⁶⁵ Shapira, **Israel A History**, s. 260.

²⁶⁶ Besalel, **Yahudi Tarihi**, s.117.

dünyaya başka pencereden bakan tüm vatandaşlarını ortak paydada buluşturan önemli bir olaydır. Güvenlik problemi tam anlamıyla çözülsün yani devletin tehdit olarak nitelendirdiği düşmanlar ortadan kalksa bile güvenlik göz ardı edilmeyecektir. Çünkü tüm Yahudileri dünyanın dört bir yanından sürgünden geri döndüren motivasyon güvenli bir yurt arayışı düşüncesidir. Bir nevi güvenli yurt sembolik olarak Yahudi halkını bir arada tutan tutkal özelliği göstermektedir. İsrail içerisinde yaşayan dindar Yahudi gruplar için güvenli bir yurdun tam anlamıyla tesis edilmesi için Tanrı'nın planına uyulması, Mesih'in önderliğinde devletin kurulmasının gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu yüzden her ne kadar devletin tüm sistemleri çalışır olsa dahi bir gün yok olabilme ihtimalini içinde barındırmaktadır. Dindar, milliyetçi, seküler, liberal fark etmeksizin dünyaya hangi pencereden bakarsa baksın Yahudiler aynı kültürel artalana sahiptirler.

Arketipsel düşman imgelemi her pencereden aynı görünmektedir. Düşmanın silueti değişse de ilksel imge değişmemektedir. Bilincin yüzeyine çıkmış olmasa bile güvenliği tehdit eden, sınırları zorlayan, mekânsız bırakan, sürgüne gönderen, ölüme sebebiyet veren güvenlik arketipleri Yahudi bilincinin dışında bir yerlerde durmaktadır. Bilinçdışı tetikleyen bir olay sonucunda meydana çıkacağı günü beklemektedir. Dreyfus davasıyla başlayan devlet kurma motivasyonu Yahudi kolektif bilinçdışında her zaman var olanı meydana çıkarmıştır. Holokost ise büyük bir travma olarak kolektif hafızaya kazınmıştır.

Güvenlik temelli arketipler belirlenirken öznenin, diğer bir ifadeyle aktörün değişen duruma, olaylara ve zamanın ruhuna göre şekillenmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının da şekillenmesine neden olan olayların güvenlik algısının odak noktasını değiştirdiği bilinmektedir. Yaşanan olaylara cevap veremeyen ya da yetersiz kalan her teorinin yerine alternatif teori oluşturulmuş anlam arayışına farklı boyutlar katılmıştır. Bu çerçevede güvenliğe ilişkin değişim, siyasi konjonktürün gerekliliği olarak güvenlik algılamalarıdır. Güvenlik temelli arketipi algılama biçimi değişmeyecektir.

Bu çalışma içerisinde değişim göz ardı edilmemekle birlikte güvenlik ihtiyacını şekillendiren ilksel imgeler belirlenen üç örneklem (Temel Yasa İsrail Yahudi Ulus Yasası, Batı Şeria Duvarı, "Never Again" ve "Masada Shall not Fall Again" söylemleri)

üzerinden incelenecektir. Bu üç örneklem ise devletin düşünme ve hareket tarzının anlaşılması için akıl, söylem ve eylem üçgeninde belirlenmiştir. Öte yandan bu çalışmada devlet bir beden bütünü olarak sembolize edilmiştir. Buradan yola çıkarak devletin aklı olarak yasası, söylemi ise toplumda karşılık bulmuş söz ve sloganları, eylem ise devletin aklının ve söylemlerinin sonucu olarak uygulanan somut gerçeklikleri olarak kurgulanmıştır. Bu bağlamda İsrail örneğinde üç örneklem olarak akıl, söylem ve eylem üçlüsünün akıl bölümü 2018 yılında yürürlüğe giren “Temel Yasa: İsrail Yahudilerin Ulus Devleti Yasası”, söylem bölümü ise toplumda karşılık bulmuş kolektif hafızayı besleyen (Never Again, Masada Shall not Fall Again) sloganlar, eylem ise Batı Şeria (Ayrım) Duvarı olarak belirlenmiştir.

Her devlet bir ideolojik altyapıyla kurulmaktadır. İsrail’in kurulmasında da Siyonizm ideolojisi etkili olmuştur. Siyonist düşünce Mesih beklentisi içerisindeki Yahudilerin aksine bir nevi kaderin yönetimini Tanrı’nın elinden alarak Mesih’ten önce devletin kurulmasına katkı sağlamıştır. Böylece Tanrısal müdahale askıya alınmış, Yahudi toplumunun sürgün sürecini bitirecek fikirsel oluşum Siyonistler tarafından oluşturulmuştur. Siyonist fikrin öncüsü Theodor Herzl, İsrail’in önce fikirsel anlamda kurulduğunu söylemiştir. Eyleme geçmeden önce, sürgünde trajik olaylar yaşayan Yahudiler için çözüm üreten Theodor Herzl ülkeyi bedene benzetmektedir. Toprak sahibi olmayı ülkenin kemiği ve ülkenin halkını ruh olarak görmektedir.²⁶⁷ Kurulacak olan Yahudi devletini sürülme ve düşman korkusundan arındırılmış olarak tasarlayan Herzl her ülkenin sahip olduğu kadar düşmanlarının olacağını fakat toprak sahibi olan halkın geçmişteki gibi trajik olaylarla karşılaşmayacağını söylemiştir.²⁶⁸

Herzl’in bu düşünsel altyapısıyla oluşan İsrail’in kurulma süreci diğer devletlerden farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma içinde bir çelişki yaratmaktadır. Dünyanın belli bölgelerinden göç ederek İsrail Devleti’nde birleşen Yahudiler sürgünde bulunduğu süre boyunca yaşadığı ülkenin içerisinde kültürel kimliğini korumayı başarmış hem de yaşadığı ülkenin vatandaşı olarak uyum sağlamıştır. Öte yandan Dindar Yahudiler Siyonist akılla kurulmuş devletin Mesihî çağı beklemeden kurulması dolayısıyla bir gün

²⁶⁷ Theodor Herzl, **Yahudi Devleti**, s.114.

²⁶⁸ Herzl, s.132.

yok olacağı fikrini taşımaktadırlar. Bu endişe dindar olmayan Yahudilerin kolektif bilinç dışında da yer almaktadır. Dindar Yahudiler bu Tanrısal tehdidin varlığını her zaman hatırlatmaktadır. Yasalar ve sistem şu an için çalışır durumda olursa olsun modern İsrail Devleti bu tehdidi içinde taşımaktadır.

“İsraililerin toplumsal hafızasında yeniden dağılma ve sürgün edilme korkusunun hala çok güçlü olması ve ülkenin komşularıyla sürekli bir barış sağlayamamış olması güvenliğe ve dolayısıyla orduya verilen önemi artırmıştır. Bu güvenlik paranoyası İsrail ordusunun sadece savunma amaçlı olmaması, bütün halkın saldırı yeteneği kazanması gerektiğine inancını beslemiş ve bütün halkın orduya katılmasını ve ordunun eylemlerini meşrulaştırmasını sağlayan etken olmuştur.”²⁶⁹

İsrail bugün kurulmuş olduğu bölge itibarıyla farklı dini ve etnik kökene sahip bir bölgenin ortasında bulunmaktadır. Kurulduğu günden beri bölgenin diğer devletleri tarafından tehdit olarak görülmektedir. Bölgedeki diğer devletlerin hissettiği tehdit algısı dolayısıyla İsrail Ortadoğu'nun istenmeyen çocuğuna dönüşmüştür. Arap-İsrail savaşlarıyla bu gerilim artarak sürmüştür. 1967 yılında yaşanan 6 Gün Savaşı sonrası İsrail güvenliği öncelik haline getirerek önlemler almaktadır. Bu önlemler uluslararası arenada sert ve yayılcı bir tutum olarak görülmektedir.

Güvenliğin tesisi için oluşturulan güç bölgedeki Yahudi varlığının devamı ve kabul görme açısından önemlidir. Yahudi politik aklında tarihin hiçbir döneminde kendinden olmayanı kendine dönüştürme diğer bir deyişle Yahudileştirme çabası görülmemiştir. Bu bağlamda değerlendirme yapan Zafer Balpınar kullanılan gücün ötekini yok etmek amacıyla olduğunu söylemektedir.²⁷⁰ Bu bakış açısıyla İsrail yaşayan Filistinli Araplar içerdeki öteki olarak dışardaki düşman Arapların varoluşsal yarısıdır.

²⁶⁹ Louis D. Williams, *Israel Defense Forces: A People's Army* (Tel Aviv: Ministry of Defense Publishing House, 2000), s.33. Aktaran: Ufuk Ulutaş, Selin M. Bölme, Gülşah Neslihan Demir, Furkan Torlak ve Saliha Ziya, “**İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu**”, SETA Rapor, Ankara: SETA, Aralık 2012, s.156-157.

²⁷⁰ Zafer Balpınar, “**Yahudi Milliyetçiliğinin Güç Kullanımı Üzerinden İsrail'in Güvenlik Anlayışına Olan Etkisi**”, Akademik ORTA DOĞU, Cilt: 7, Sayı:1, 2012, s.90.

Bu yüzden de güven çerperinde bir adım geride yer almaktadırlar.²⁷¹ Yahudilerin İsrail vatandaşı Araplara karşı önyargısının nedeni onların bölgesel düşmanları olan duvarın ardındaki *öteki*'nin bir yansıması olmasıdır. Diğer bir deyişle düzeni bozan, sınırları zorlayan düşman arketipiyle benzerliği bulunmasından kaynaklanmaktadır.

3.3 “Temel Yasa: İsrail Yahudilerin Ulus Devleti” Yasasını Güvenlik Arketipleriyle Yeniden Okumak

Devlet ve yasa, örnekleme de açıklandığı şekliyle beden ve akıllı temsil etmektedir. Bu temsil bağlamında ulus devletin yasa o devlet düşünce yapısını ortaya koyan önemli bir kaynaktır. Bir devletin temel yasasına bakıldığında o devlete ilişkin bilgiler bulmak mümkündür. İsrail Devleti bugüne kadar yazılı bir anayasaya sahip olmamıştır. Devlet kurulduğundan bugüne, temel yasa niteliğinde anayasa statüsüne sahip olmayan metinler üzerinden kurallarını belirlemektedir. Temel yasalar oluşturulurken meclisin oylamasına sunulmaktadır. Oluşturulan temel yasa daha sonra tekrar oylamaya girip revize edilebilmektedir. 19 Temmuz 2018 yılında yürürlüğe giren “Temel Yasa: İsrail Yahudilerin Ulus Devleti”²⁷² yasa bize İsrail Devleti'nin düşünce yapısında güvenlik temelli arketiplerin nasıl çalıştığını gösterecektir. Yasa'nın güvenlikle olan ilişkisi sınır arketipiyle bağlantılı olarak açıklanacaktır. Temel yasalarını oluştururken modern İsrail politik sahada herhangi bir devletten ayıran hareket aksları devletin kolektif bilinçdışından kaynaklanmaktadır. Kolektif bilinçdışı oluşurken ilk bölümde de bahsedildiği üzere arketiplerden yararlanmaktadır. Yahudilerin ulus devlet yasa maddeleri güvenlik arketipi üzerinden okunacaktır.

Yasa'nın ilk maddesinde yer alan “İsrail Devleti'nin kurulduğu Eretz İsrail, Yahudi toplumunun tarihi anavatanıdır”²⁷³ ifadesinde dikkat çeken husus “*tarihi*” vurgusudur. Mekân arketipiyle bağlantılı olarak okunacak bu madde de Tanah'ın tarihsel olay anlatısından beslenerek Yahudi toplumunun kökleri bu topraklara taşınmaktadır. Böylece devlet Yahudi toplumu için güvenli bir mekân, sınırları belirli bir yuva ve daha

²⁷¹ Yunus Can, Polat, “ ‘Öteki’ nin Güvenikleştirilmesi ve “Kendi” nin Güvenliği: İsrail Filistin Meselesine Güvenlik Kavramı Bağlamında Bir Bakış”, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:5, Sayı:26, Ağustos 2018, s.275.

²⁷² Full text of Basic Law: Israel as the Nation State of the Jewish People, 2018, https://main.knesset.gov.il/en/News/PressReleases/Pages/Pr13978_pg.aspx (19 Mayıs 2021)

²⁷³ Ferit Belder, “Daha Fazla Yahudi, Daha Az Demokratik: “İsrail-Yahudilerin Ulus Devleti” Yasası”, Ordaf, 2018, <https://ordaf.org/daha-fazla-yahudi-daha-az-demokratik-israil-yahudilerin-ulus-devleti-yasasi/> (19 Mayıs 2021)

da ötesinde tarihten beslenen bir vaattir. Daha sonraki fıkra kendi kaderini tayin etme hakkının Yahudi toplumunun elinde olduğunu söylemektedir. Yahudi halkının bugüne kadar geçirdiği diaspora sürecinden dolayı başka devletlerin vatandaşı olarak azınlık statüsünde yaşamışlardır. Artık devletin varlığı ve yasanın da hükmüyle *self determinasyon* hakkı Yahudi toplumuna verilmiştir. Böylece geleceklerinin güvenliği başka devletlerin, insanların inisiyatifinde değildir. Yahudi toplumuna ibaresi kimlik sınırı da koymaktadır. Yahudi kimliğinin güvenliğini sağlamak amacıyla bu vurgu yapılmıştır. Bu noktada ulus devletin kimi Yahudi saydığı net olarak açıklanmadığı için tartışmaya açık bir maddedir.

Temel Yasa'da Kudüs birleşik ve bütün bir şekilde İsrail Devleti'nin başkenti olarak yer almaktadır. Sınırlarını belirlenirken güvenlik kapsamında tarihsel argümanlarla varlıklarını temellendirmeye çalışan İsrail Devleti'nin kolektif bilinç dışında "...gözün akı, Yahudi olmayanların yaşadığı yer, iris, İsrail toprağı, gözbebeğı ise Kudüs'tür."²⁷⁴ Kudüs'e atfedilen bu benzetme Kudüs'ün stratejik öneminden daha çok dini ve kültürel değerinden kaynaklanmaktadır. Bugün başkent konusundaki ısrarcı tutum, Filistinliler ve İsrail arasındaki yaşanan çatışmalar, yerleşim problemleri kutsiyetin yarattığı çözülmesi güç olan bir problem ağıdır. Kudüs Yahudi kolektif bilinç dışında bir zamanlar Tanrı'nın nurunun tecelli ettiği tapınağı da içinde barındırdığından merkezileştirilmiştir. Kudüs'ün merkezileştirilmesi ve başkent olarak seçilme ısrarının altında mekân arketipi yer almaktadır. Mekân arketipinin koruyup kollayıcı ve güvenliği sağlayıcı işlevi sayesinde Kudüs'te Tanrı güvenliği sağlayacak ve orayı konut edinecektir. Kudüs Davut ve Süleyman krallıkları dönemindeki parçalanmamış, bütünlük içinde ki yapısına yükseltilecektir. Böylece Yahudi ulusunun güvenliğini sağlanmış olacaktır.

Temel Yasa'da en çok tartışılan konu dil meselesidir. Arapçanın resmi dil statüsünden özel statüye indirilmesi tartışma yaratmıştır. Devletin dili İbranice olarak belirtilmiştir. Arapça ile ilgili olarak diğer fıkrada Arap diline sağlanan statüye zarar verilemeyeceği vurgusu yer almaktadır. Temel Yasanın bu maddesini dil güvenliği

²⁷⁴ Berakha Zak, "R. Moise Cordovero'ya Göre İsrail Toprağı", M Hhallamish ve A. Ravitsky (der.) İsrail Toprağı, a.g.e, s.320-341, Aktaran: Jean-Christophe Attias- Esther Benbassa, **Paylaşılmayan Kutsal Topraklar Ve İsrail**, Nihal Önal (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.95.

bağlamında incelemek gerekmektedir. Dil konusunda Tanah'ta Tanrı her zaman dillerini korumalarını gerektiğini ifade etmiştir. Başka milletlerle karışmamalarına da önem vermektedir. Bu konuda Tanrı'nın tavrı nettir. Diğer uluslarda evlilikler İsrailoğullarına felaket getirecektir. İncin ve dilini unutan Yahudi Tanrı'dan uzaklaşacak ve cezalandırılacaktır. Yahudi kolektif bilinç dışında dilin karışması sınır arketipiyle ilişkilendirdiğimiz Babil kulesi anlatısıyla da desteklenmektedir. Tanrı dillere sınır çekerek onların dillerini karıştırmıştır. Dillerin karışması Tanrı'nın bir cezası niteliğindedir. Bilindiği üzere modern İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Eliezer Ben Yehuda'nın katkılarıyla İbranice yeniden canlandırılmıştır. Kutsal kitap dili olan İbranice modernleştirilerek günlük yaşama entegre edilmiştir. Dünyanın dört bir yanından göç ederek gelen, yüzyıllarca diasporada kalmış bir topluluğu bir arada tutacak, iletişimi güçlendirecek ve yaşamı kolaylaştıracak olan dildir. Bunun farkındalığı içinde olan devlet adamları bu konuda hassas davranmışlardır. İbranice'nin temel yasada devletin resmi dili olması ulus devlet olarak kurulmuş bir devlet için anormal değildir.

Temel Yasa'nın bir diğer maddesi "Devlet Yahudi göçüne ve sürgünden toplanmaya açık olacaktır"²⁷⁵ şeklinde düzenlenmiştir. Bu madde hala diasporada yaşayan diğer Yahudilere kapı açmaktadır. Sürgün arketipiyle ilişkili olan bu madde diasporada yaşayan her Yahudi'nin Tanrı'dan ayrı düşen Âdem gibi dünyanın kötülüğüne açık olacağı düşüncesini taşımaktadır. Diasporada yaşam deneyimine sahip olan ve kolektif hafızalarında taşıdıkları bu deneyimi canlı tutan İsrail bu konuya önem vermiştir.

Temel Yasa diasporayı üç fıkrada açıklamaktadır.²⁷⁶ Buna göre devlet Yahudiliklerinden ve vatandaşlıklarından dolayı yaşanacak zor durumlara karşı Yahudilerin güvenliğini korumayı görev haline getirmektedir. Ayrıca devlet kültürel, dini, tarihi mirasın diaspora Yahudilerinin arasında korunmasını görevini de üstlenmektedir. Yahudi kolektif bilinç dışında koruyan ve gözeten esas unsur Tanrı'dır. Tanrı seçtiği halkını korumaktadır ve korunabilmeleri için onlara Musa'ya verdiği yasaya uymalarını söylemektedir. Eğer yasaya bağlı kalırlarsa dini, kültürel değerlerine de bağlı

²⁷⁵ Full text of Basic Law: Israel as the Nation State of the Jewish People, 2018, https://main.knesset.gov.il/en/News/PressReleases/Pages/Pr13978_pg.aspx (19 Mayıs 2021)

²⁷⁶ Full text of Basic Law: Israel as the Nation State of the Jewish People, 2018, https://main.knesset.gov.il/en/News/PressReleases/Pages/Pr13978_pg.aspx (19 Mayıs 2021)

kalmış olacaktırlar. Yahudi ulus yasası Yahudilerin güvenliğinin ve refahının sağlayıcısı niteliğindedir.

Yasa'nın bir diğer maddesi yerleşim sorunuyla ilgilidir. "Devlet, Yahudi yerleşiminin gelişimini ulusal bir değer olarak görür, onların kurulması ve güçlendirilmesinin teşviki ve geliştirilmesi için çalışacaktır."²⁷⁷ Batı Şeria'daki yerleşimlerin ulusal bir değer olarak görülmesini ve teşvik edilmesini içeren bu madde bölgede yaşayan Arapların tepkisine neden olmuştur. Ayrıca yasa oylamasında bu maddeye çıkan merkez sol ve liberal ana akım partiler karşı çıkmışlardır.²⁷⁸ İsrail Devleti 1967 yılında gerçekleşen Altı Gün Savaşı'nın kazanımı olarak elinde tuttuğu Batı Şeria bölgesini askeri işgal altında tutmaktaydı. Devletin 1967-77 yılları arasında uyguladığı yerleşim politikası daha kısıtlıydı. 1977 yılındaki seçimlerden sonra sonuçlar sağ kanadın lehine olunca yerleşim politikası konusunda daha tavizsiz davranıldı. Bu tarihsel akışı da göz önünde bulundurarak yasada yer alan "ulusal değer" vurgusuyla tarihsel bir ifade katılmaya çalışılmıştır. İsrail Batı Şeria bölgesini Tanah'ta yer alan ismiyle Yahudiye ve Samiriye (Judea ve Samaria) olarak adlandırılmaktadır.²⁷⁹ Ulusal değer ifadesinin tarihsel kökleri Tanah'tan gelmektedir. Dikkat çekici bir diğer husus ise Tanah boyunca Samiriye'den defalarca kez bahsedilmiş olmasıdır. İsrail'de yerleşim meselesi reel politikanın konusudur ve mevcut hükümetin siyasi görüşüne göre şekillenebilecek bir meseledir. Yasa'nın yerleşim hareketini ulusal değer olarak görmesi ve yerleşimcileri yüreklendirici bir alt metni olması bölgenin Yahudi kolektif bilinçdışında verilen değerin bir göstergesidir.

3.4 "Never Again" ve "Masada Shall not Fall Again" Söylemlerinde Güvenlik Temelli Arketiplerin İzleri

Tarihsel tecrübelerden, kahramanlıklardan yani ulusu biçimlendiren her türlü olaydan yola çıkarak oluşturulan söylem devletin aklı ve eylemi arasında bağlayıcı niteliktedir. Aklın yasa, söylemin ise devletin sözü olduğu düşünölmektedir. Buna göre

²⁷⁷ Ferit Belder, "Daha Fazla Yahudi, Daha Az Demokratik: "İsrail-Yahudilerin Ulus Devleti" Yasası", Ordaf, 2018, <https://ordaf.org/daha-fazla-yahudi-daha-az-demokratik-israil-yahudilerin-ulus-devleti-yasasi/> (19 Mayıs 2021

²⁷⁸ Ferit 0, "Daha Fazla Yahudi, Daha Az Demokratik: "İsrail-Yahudilerin Ulus Devleti" Yasası", Ordaf, 2018, <https://ordaf.org/daha-fazla-yahudi-daha-az-demokratik-israil-yahudilerin-ulus-devleti-yasasi/> (26 Temmuz 2018), s.8.

²⁷⁹ Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, s.403.

“Söz öneylem olarak ele alınırsa genellikle eylemin hazırlayıcısı ve başlatıcısıdır.”²⁸⁰ Anlaşıldığı üzere söylemin işlevi arasında eylemin tetikleyicisi olma özelliği de vardır. Devletin tek bedende üç düşünce biçiminin sacayağından biri olan söylem kolektif hafızayı tazelemekte hatta yeniden üretmektedir.

Söylemin basit bir sözden çıkıp söyleme dönüşmesi içerdiği mesajın ulaştığı yerde bir karşılığının, ilişkisinin olması gerekmektedir. “Söylem içinde ideolojiyi barındırır, ideoloji de söylem oluşumundaki çerçeve olarak görülebilir. Söylem, ideolojilerin yeniden üretiminde ve günlük ifadelerde vazgeçilmez bir rol oynar.”²⁸¹ Bu bağlamda söylem ideolojinin sesidir. Söylem her tekrar edişte yeniden üretilmektedir. Fakat kolektif bilinçdışı ideolojilere göre şekil almaz siyasi stratejilere göre değişmez. Kolektif bilinçdışı ideolojilere şekil verir ve bir toplumun karar mekanizmalarının temelini oluşturur. Bu açıdan kolektif bilinçdışı söylemin kölesi değil efendisidir.

“İnsan bilincinin ilk olarak ortaya çıkması ve değişimi insanın bedensel eylemine dayanırken, artık bilinç ideolojik söylem tarafından değiştirilebilir hale gelmiştir.”²⁸² Bu çerçevede bilinç ideolojik söylemin manipülasyonuna uğrar. Bu çalışmada bilincin hüküm sürdüğü görünen ve değişen olgular değil kolektif bilinçdışının köklendiği arketiplerle açığa çıkan olgular ele alınmaktadır. Yahudi kolektif bilinçdışının arketipler aracılığıyla düşünmesinden kaynaklı bu arketiplerin toplumun yaşam pratiklerinde kendini göstermesi kaçınılmazdır. Bu arketiplerin izleri İsrail Devleti ve Yahudi halkı tarafından karşılığı olan Bir Daha Asla (Never Again) ve Masada Bir Daha Düşmeyecek (Masada Shall not Fall Again) söylemleriyle takip edilecektir. Örneklem olarak seçilen “Never Again” ve devamı niteliğindeki “Masada Shall not Fall Again” söylemleri ideolojik olarak bir anlam içermektedir. Fakat bu söylemlerde tüm ideolojilerin ötesinde kolektif bilinçdışından izler taşımaktadır.

“Never Again” ve “Masada Shall not Fall Again” söylemlerinin tarihsel kökenleşleri çok eskiye dayanmamaktadır. “Never Again” tekrar yaşanmasını istemedikleri Holokost deneyiminde köklenmektedir. Yahudiler Holokostla onlara karşı

²⁸⁰ Barış Çoban, “Söylem ve Eylem”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 12, 2002, s. 831.

²⁸¹ Sibel Karaduman, “Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı Ve Sunduğu Perspektif”, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2017, 4(2), s. 36 (31-46)

²⁸² Çoban, s.835.

oluşan nefretin nesnesi konumuna gelmişlerdir. Yahudiler tarihsel tecrübelerinde düzen bozan, kötülüğün temsiliyeti olan düşman arketipiyle özdeşleştirilmişler bunun sonucu olarak Holokost yaşanmıştır. Holokost antisemitizmin trajik bir sonucudur. Bernard Lewis'e göre anti-Semitizmin arzusu düşmanını azaltmak, öldürmek ve nihai olarak da ortadan kaldırmaktır.”²⁸³ Antisemitizmin dinsel bağlantısı hakkında Bernard Lewis derin ve köklü bir düşmanlık barındırdığını söylemektedir. İsa peygamberin Yahudiler tarafından reddedilmesi ve hatta öldürülmesine giden süreçte oynadıkları rol antisemitizmin kökenine ilişkin bir bakış açısı sunmaktadır.²⁸⁴ İsa peygamber bir Yahudi olmasına rağmen ve hatta Yeni Ahit'te çarmıhta ölüme giderken Yahudiler için “Baba, onları bağışla. Çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar”²⁸⁵ diyerek Tanrı'dan onlar için bağışlanma talep etmiştir. Bu bağlamda din temelli olduğu düşünülen antisemitizmin İsa peygamberden ve onun dinsel mesajından kaynaklı olmadığı görülmektedir.

“Never Again” sloganı içinde Holokost'un mirasını taşıdığı gibi ölüm, sürgün ve düşman arketiplerinin izlerini de taşımaktadır. Sürgün edilmiş sürgün de yaşamı deneyimlemiş Yahudi halkı Tanrı'dan ve anavatanından uzakta güvenliğini ve yaşam hakkını kendi tayin edemeyecek durumda kalmıştır. Sürgün sürecinde sınır arketipinin tek bağlayıcısı olarak görülen Tanrı'nın verdiği Yasa Yahudilerin elinde kalan son sınırdır. Yahudi kolektif bilinç dışında Holokost güvenliğe ilişkin tüm arketiplerle yüzleşmelerine sebep olmuştur. Holokost ölüm arketipini tetiklemiştir. Ölüm kutsal kitap boyunca bir cezanın sonucunda kendini göstermiştir. Tanrı'nın koyduğu sınırları aşan, Yasa'yı çiğneyen, yoldan çıkan Yahudiler bir düşman aracılığıyla ölümle cezalandırılmışlardır. Holokost kolektif bilinç dışında ceza ve ölüm konusunda kendilerini suçlamalarına neden olmuştur. Sınırın dışında, koruyucu mekânından uzakta, düşmanlaştırılmış olarak düşmanlarının arasında, sürgünü ve ölümü deneyimleyen Yahudiler “bir daha asla” bu deneyimi yaşamamak için bu sloganı tekrarlayarak kolektif hafızada hatıralarını beslemektedirler. “Bir daha asla” ölüm ve düşmanın egemenliğine girmemeyi yinelemektedirler. Çünkü ölüm bireysel bir Yahudi ölümü değil kitlesel ve sistemli şekilde Yahudi varoluşuna yöneliktir.

²⁸³ Lewis, **Semitizm ve Anti-Semitizm**, s.15.

²⁸⁴ Lewis, s.81

²⁸⁵ Kutsal Kitap, Luka, 23:34

İsrail Devleti'nin bugün düşmanı varlığını tehdit eden her şey olarak görmesi düşman arketipinin düzen bozan, Aden bahçesinden sürgününe sebep olan, manipüle eden, yoldan çıkaran kötücül özelliklerini bölgede bulunan Filistinliler üzerinden yeniden inşa etmeye çalışmaktadır.

“İsrail’de kararlılık ve zafer için Romalıların Masada kalesi kuşatması, 1941-45 Nazi Almanya’sı döneminde uygulanan Holokost gibi Yahudi tarihindeki trajik olaylar hep gündeme taşınarak İran, Hamas ve Hizbullah gibi düşmanların üçüncü tapınak döneminin sonunu hazırlamaya çalışan varoluşsal tehditler oldukları propagandası yapılmaktadır.²⁸⁶”

İsrail’in Arap ve Müslüman devletlerin ortasında bulunmasını İsrail’in ilk başbakanı David Ben Gurion Nazi benzeri bir düşmanlıkla eş değer tutmaktadır. Düşman ülkelerin ortasında bulunan İsrail kurban olarak tasvir etmektedir. Bu algıdan dolayı da Holokost’un yarattığı etki güvenliği varoluşsal bir perspektife sürüklemektedir.²⁸⁷

“Masada Shall not Fall Again” söylemi “Never Again” ile aynı şeyi yineliyor gibi görünse de bu iki söylemin kolektif bilinçdışındaki arketipsel temsili farklılık içeriyor. “ Never Again” ölüm ve düşman arketipinin söylemsel olarak dışavurumudur. “Masada Shall not Fall Again” söyleminin anlaşılması için ise anlatının tarihine bakmak gerekecektir.

Masada Kalesi anlatısı M.S 66 yılında Yahudi gruplardan Zealot’ların ve Sicarii’lerin Romalılara karşı başlattığı daha sonra Masada kalesini ele geçirip direnmesinin hikâyesidir. İsyanlılar M.S 70 yılında kutsal tapınağın Romalılar tarafından yıkılmasından üç yıl sonra kaleyi kuşatan Romalılara karşı gücünü yitirmiştir. Masada

²⁸⁶ M. Mustafa Kulu, “İsrail Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin Temel İlkeleri”, Veysel Kurt (Ed.), **Ortadoğu’da Ulusal Güvenlik Stratejileri** içinde (63-101), İstanbul: SETA Kitapları, 2018, s.81.

²⁸⁷ Nurlan Muminov, “**Holokost Anlatısının İsrail Devlet Kimliği İnşasındaki Rolü ve Arap Ülkelerine Yönelik Dış Politikasına Etkisi**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), s.151.

kalesinin düşeceğini anlayan isyancıların teslim olmak yerine intihar ettiği bilinmektedir.²⁸⁸

Masada Kalesi'ni Yahudiler için sadece basit bir kale olmaktan çıkaran kutsal tapınağın yıkılmasından sonra ellerinde kalan tek mekânın burası olmasıdır. Mekân arketipi üzerinden Masada onları koruyan sığındıkları son kaleleridir. Masada kaleyi savunan Yahudiler için güvenliklerini sağlayan ev, vatan, kendilerine ait olan son toprağı simgelemektedir. Mekân arketipinin kaybıyla yüzleşmek istememelerinin sebebi Yahudilerin kolektif bilinçdışında bu kaybın sonucunda sürgün ve ölümün kaçınılmaz olmasıdır. Bundan dolayı da kendi ölümlerine sebebiyet vermeyi göze almışlardır.

Yahudi dininde ruhun korunması prensibinden dolayı intihar eleştirilir. İsrail kurulmadan önce ve kurulduğu ilk yıllarında Masada olayı yaşanan intihar olayları “şehitlik” olarak tanımlanmıştır. Bu tarihsel kahramanlık anlatısı acı bir sonla sonuçlanmıştır İsrail bu olayı sloganlarda kahramanlaştırırken Masada'da yaşanan intihar anlatısını Yahudi kolektif bilinçdışına itmiştir.²⁸⁹

Kolektif bilinçdışı söylemin içinde yer alır ve ideolojilerden, reel politikadan etkilenmez. Hatta ideolojilerin kökenine ilişkin bilgi verebilir. “Masada Shall not Fall Again” söylemi de bir ideoloji tarafından üretilmiş olsa da kökenine baktığımızda kolektif bilinçdışından çıkmamış olması imkânsızdır. Özcü bir arayışla Yahudi kolektif bilinçdışının kökenine dair yapılacak inceleme ile söylemin sadece bir ideolojiden kaynaklanmadığı görülecektir.

İsrail kurucu akli olan Siyonist hareket pek çok açıdan tarihi sembolleri kullanmıştır. Özellikle Romalılara karşı M.S 66-73 yılları arasındaki isyanda Masada kalesinde yaşanan trajik olay, direnen son isyancıların intihar niteliğindeki ölümü ve Masada kalesinin düşüşü modern İsrail Devleti için önemli bir anlatıdır. İsrail Savunma Kuvvetleri birimlerinde “Masada bir daha asla düşmeyecek.” sloganı söylenmektedir.

²⁸⁸ Nachman Ben-Yehuda, **The Masada Myth Collective Memory and Mythmaking in Israel**, The University of Wisconsin Press, Madison: 1995, s.9.

²⁸⁹ Yael Zerubavel, "**The Death of Memory and the Memory of Death: Masada and the Holocaust as Historical Metaphors.**", Representations, University of California Press, no. 45, 1994 (72-100), s.77.

Siyonist değerlere entegre edilen bu söylem Yahudi ulusunun hafızasında yerini almaktadır.²⁹⁰

Siyonist değerlerle bütünleştirilmeye çalışılan Masada Kalesi anlatısı ile ilgili Paul Connerton toplumların anımsama ve hatırlama pratikleri ile ilgili yazdığı kitabında Masada kültüründen bahsetmektedir. Connerton, Masada kültürünün haham geleneğinde bulunmadığı halde bugün İsrail’de askeri kahramanlıklarının hatırlanması için gündeme getirildiğini söylemektedir.²⁹¹ Kahramanlık anlatıları üzerinden Yahudi kimliğinin pekiştirilmesi ve bu anlatıların askeri törenlerde kullanılması kolektif hafızayı beslemektedir.

“Yahudi askeri gücünün bir ideoloğunun, kör edilip kendini öldüren ve düşmanlarını da kendisiyle beraber ölüme sürükleyen Samson’un hikâyesine dayalı bir edebi çalışma kaleme alması son derece açıklayıcıdır. İsrail Devleti’nin kurucularının gençliğe aşlamaya çabaladığı işte bu kahramanlık ruhuydu. Benzer biçimde, İsrail Savunma Kuvvetleri (İSK) subayları, devlete yeminlerini Roma döneminde kitlesel bir Yahudi intiharı eyleminin gerçekleştiği Masada’da edeceklerdir.”²⁹²

“Masada Shall not Fall Again” söylemi ulusal törenlerde, eğitim literatüründe Yitzhak Lamdan’ın şiirinden alıntılar sık sık yer almaktadır. Bu edebi eserin tarihi bir olayın anlatılmasında merkez rolünün göstergesidir.²⁹³ Söylem edebi eserlerden, kahramanların sözlerinden, halk hikâyelerinden kısacası toplumun kültürel artalanından beslenmektedir. Kolektif bilinçdışı da kültürün çıkış rotasının başlangıcında yer almaktadır.

Masada kalesi anlatısı düşmanın eline düşmektense son çare ölümü seçen az sayıdaki Yahudi direnişçinin hikâyesini anlatmaktadır. Bu anlatı Yahudi kolektif

²⁹⁰ Allon Gal, “Historical Ethno-Symbols in The Emergence of The State of Israel”, **Nationalism and Ethnosymbolism History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations**, Athena S. Leoussi ve Steven Grosby(Ed.), Edinburgh University Press, Edinburgh: 2007, s.225.

²⁹¹ Connerton, **Toplumlar Nasıl Anımsar?**, s.91.

²⁹² Rabkin, s.101.

²⁹³ Yael Zerubavel, **Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition**, University of Chicago Press, London: 1995, s.116.

bilinçdışındaki ölüm arketipinin yani tüm sınırların bozulup dağılması, varlığının boyutunun değişmesini köleliğe ve sürgüne tercih ettiklerini göstermektedir. Yahudi yasasında öldürmek ve intihar yasaklanmasına rağmen bu eylemi gerçekleştirmek zorunda kalan direnişçiler için son umut ölüm arketipine sığınmak olmuştur. Güvenliklerini ölüm ile sağlamışlardır. Bugün İsrail Savunma Kuvvetleri de dâhil olmak üzere toplumsal düzlemde Masada anlatısına yapılan atıf trajik bir sonun kahramanlığa dönüşmesinin ideolojik boyutudur. Kolektif bilinçdışında yer alan ölüm arketipini ters yüz ederek Tanrı'dan gelen ceza olan ölümü Tanrı'nın elinden alarak kendileri yerine getirmiştir. Masada'nın bir daha düşmeyecek olması ölümü ve sürgünü Tanrı'nın elinden alarak kendi güvenliklerini tesis eden İsrail Devleti'nin kurucu fikriyle örtüşmektedir.

3.5 Batı Şeria Duvarı'nın Arketipsel Temelleri

Eylem aklın verdiği emir ve sözlerin yarattığı güçle eyleme dönüşür. Devlet bir karar alırken bu karar kolektif bilinçdışından izler taşımaktadır. Söylemin kolektif hafızadan beslenerek oluşan sloganları benimsemesi ve kullanması eylemin motivasyonunu oluşturur. Bu bakış açısıyla eylem aklın ve söylemin sonucudur. Bu kavramsallaştırmalar devletin bedenini oluşturmaktadır. İsrail Devleti'nin güvenlik anlayışını anlayabilmemiz için bu üçlü birliğin eylemlerine bakmak gerekmektedir. Çalışmanın eylemsel örnekleme olarak belirlenen Batı Şeria Duvarı, İsrail güvenlik çerçevesinde gerçekleştirdiği en somut örnektir. Güvenlik sebebiyle geliştirilen hava savunma sistemleri de örneklem olarak inceleme kapsamına alınabilirdi. Fakat hava savunma sistemi herhangi bir füze atılmadığı takdirde çalışmayacağından veya tehdidin tamamen ortadan kalkacağı durumlarda duvar kadar somut bir örneklem olmayacaktı. Batı Şeria duvarı kaskatı bir şekilde olabilecek en somut haliyle durduğu için örneklem olarak belirlenmiştir. Batı Şeria Duvarı'nın yapılmasına giden süreçten biraz bahsetmek gerekecektir.

Duvar ve sınır çekme sembolik anlamda ilk olarak Revizyonist görüşün temsilcisi Vladimir Jabotinsky tarafından demir duvar kavramsallaştırmasıyla ortaya atılmıştır. Filistinli Araplarla yaşanacak çatışmanın kaçınılmaz olduğunu düşünen Jabotinsky sorunu bu demir duvarla çözebileceklerini söyledi. Sembolik olarak bu duvar *öteki* ile araya konulacak mesafeyi anlatmaktadır. “Demir duvar” ötekenden yalıtılmış

bölgede her türlü güvenlik önlemiyle donatılmış güçlü bir Yahudi devleti tasarımıydı. Demir duvarın amacı gücü tek bir bölgede yoğunlaştırmak ve saldırıya hazırlanan Filistinlilere yönelik askeri bir güç oluşturmaktı.²⁹⁴ Jabotinsky devletin kurucu aklına bu teorisiyle duvar ve ayırma fikrinin tohumlarını atmıştır. Siyasi konjonktür gereği bu fikrin ete kemiğe bürünüp yaratılması zaman almıştır. Yitzhak Rabin tarafından 1995'te Doğu Kudüs'te dâhil olmak üzere Batı Şeria hattı boyunca bir duvar inşa edilmesi önerilmiştir. Yahudi yerleşimcilerin ilerlemeci tavırlarından kaynaklı tepki toplamak istemedikleri için bu projeden vazgeçilmiştir.²⁹⁵ Batı Şeria Duvar'ı inşasına kadar fiziksel duvar önerilse de gerçekleşmesi 2002 yılına dek sürmüştür.

İsrail Filistin'in direniş eylemlerine karşı koymak amacıyla güvenlik duvarını inşa ettiğini söylemektedir. Filistin tarafından İsrail'e yöneltilen şiddet içeren eylemlerin önünü kesebilmek için güvenlik gerekçesiyle inşa edildiği iddia edilen duvarın bir diğer amacı Filistin halkıyla arasına bir sınır koyarak duvarın coğrafi bir sınır olması amaçlanmaktadır.²⁹⁶ İki toplum arasında oluşturulan bu coğrafi sınıra bir taraf ayrılıkçı ve düşmanca anlamlar yüklerken diğer taraf olan Yahudi kolektif bilinç dışında ise bu sınırlar pek çok açıdan güvenliği sağlamaktadır. Çizilen tarihsel çerçeveden faydalanarak duvarın İsrail tarafından güvenlik gerekçesiyle yapıldığı iddia edilmektedir. Güvenlik motivasyonu yapılmış olsa bile bu ayırım duvarının toplumsal ve sosyal hayat üzerinde zorlaştırıcı etkisi göz ardı edilemez. Sadece bu duvarın Filistinlilerin ekonomik ve sosyal faaliyetlerini, hareketlerini, insan ilişkilerini kısıtladığını söylemektedir.²⁹⁷

Batı Şeria duvarı üzerinden İsrail güvenlik anlayışını anlayabilmek için sınır arketipinin işlevine bakılması gerekmektedir. Sınırın ayırma ve öteki yaratma işlevi Tanah'ın Yaratılış anlatısından başlayarak tüm metin boyunca kendini tekrar etmiştir. Bir önceki bölümden edinilen bilgiler ışığında sınır arketipi Yahudi kolektif bilinç dışının en kapsayıcı imgesidir. Yahudi kolektif bilinç dışında her şey sınırla başlamış,

²⁹⁴ Zafer Balpınar, "Vladimir Ze'ev Jabotinsky'nin Demir Duvar Doktrinini Anlamak", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:16, Sayı:36, 2020, s.746-747.

²⁹⁵ Said Saddiki, "Israel and the Fencing Policy: A Barrier On Every Seam Line", Research Paper, Arab Center for Research and Policy Studies, 2015, [https://www.dohainstitute.org/en/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Israel and the Fencing Policy A Barrier On Every Seam Line.pdf](https://www.dohainstitute.org/en/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Israel%20and%20the%20Fencing%20Policy%20A%20Barrier%20On%20Every%20Seam%20Line.pdf) (3 Mayıs 2021) s.3.

²⁹⁶ Abdallatif Yadak, "İsrail Güvenlik Politikası ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:3, Sayı:9, Kış 2014, s.172.

²⁹⁷ Saddiki, s.9.

sınırlandırılmış ve bazen de sınır dışı edilmiştir. Tanrı tüm sınırların belirleyicisi konumundadır. Tanrı tüm yaratılışa sınır koymuş ve tüm yaratılandan insanı kendi benzerliğinde yaratarak ayırmıştır. İnsanlardan da Yahudileri sınırlamış onları diğerlerinden ayırmıştır. Bunu yaparken de onlara Yasa vererek bu yasa kapsamında hareket etmelerini istemiştir. Görüldüğü üzere sınır arketipi ayırma edimiyle seçilmiş Yahudi halkı için aslında bir ödüldür. Sınırların kalkması ya da sınırın dışına sürgüne gönderilmesi Tanrı'nın Yahudilere verdiği bir ceza niteliği taşımaktadır. Batı Şeria Duvarı Yahudi kolektif bilinçdışının bugüne kadar ortaya çıkan en somut dışavurumudur. Çünkü Yahudi kolektif bilinçdışında ayırmak, sınırlandırmak güvenlik bağlamında kötü değildir hatta koruyucu bir özelliği de vardır.

SONUÇ

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeve çizilmiş bu sayede ikinci bölümde güvenliğe ilişkin temel arketipler keşfedilirken teorik bilgiler ışığında ilerleme sağlanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde İsrail Devleti'nin güvenlik anlayışını örneklemeler üzerinden okumadan önce İsrail Devleti'nin tarihsel perspektiften anlatımı yapılmıştır. Üçüncü bölümde keşfedilen arketiplerin özellikleri kolektif bilinçdışında bugünü aydınlatmaya yardım etmiştir.

Bu çalışmada Yahudi kolektif bilinçdışını anlayabilmek için Tanah'tan yararlanılmıştır. Kolektif bilinçdışını anlayabilmek adına masallardan, edebi eserlerden, geleneklerden ve daha birçok kültürü içeren öğelerden yararlanılabildi. Çalışmada temel metin olarak ele alınan Tanah çalışmanın sınırlılığını da oluşturmaktadır.

İsrail Devleti'nin güvenliğinin disiplinlerarası boyutunun anlaşılabilmesi için analitik psikolojinin kurucusu C.G.Jung'un kolektif bilinçdışı kavramı ve arketip kavramı analiz çerçevesi olarak belirlenmiştir. Bu teorik çerçeveden sonra Yahudi kolektif bilinçdışında güvenliğin ne ifade ettiğini keşfedebilmek için güvenlik temelli arketipler belirlenmiştir. Çalışmanın bulguları arasında güvenlik temelli arketipler sınır, mekân, ölüm, sürgün ve düşman arketipleri yer almaktadır. Belirlenen güvenlik temelli arketipler Yahudi kolektif bilinçdışını etkileyen Tanah'ın mitsel anlatıları üzerinden incelenmiştir.

Sınır arketipi güvenlik temelli diğer arketiplerin içinde şemsiye arketip görevi görmektedir. Bunun nedeni Yahudi kolektif bilinç dışında sınırın Tanrı'dan gelen bir anlamının olmasıdır. Çünkü Tanrı bütün sınırların belirleyicisidir. Musa döneminde ise Yahudilere Yasa vererek onlarla olan ilişkisini bu Yasa ile pekiştirmiştir. Yahudi kolektif bilinç dışında Yasa Tanrı'nın koyduğu tüm sınırların en somut halidir. Özellikle Yahudilerin sürgün dönemlerinde Yasa ellerinde kalan tek şeydir. Bu nedenle sınır ve yasa güvenliğin yani Tanrı'nın korumasının belirleyici unsurudur. Mekân arketipinin güvenlik ile ilişkisi sınırları belli ve birine ait olması dolayısıyla koruyan, kapsayan bir niteliği vardır. Sınır arketipinin daha somut tezahürü olarak da adlandırılabilir. Yahudi kolektif bilinç dışında mekân arketipi Aden bahçesi, buluşma çadırı, tapınak gibi yerlerde görülmektedir. Mekân arketipi Tanrı'nın da içinde bulunduğu kutsal olan yer dolayısıyla en güvenli bölge olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda mekân arketipi sınır arketipinin içinde yer almaktadır. Ölüm arketipi Yahudi kutsal kitabı Tanah boyunca Tanrı'dan uzaklaşma, bütünlüğün bozulması, yaşam formunun değişmesi, suçun bedeli gibi durumlarda kök salmıştır. Tora'nın ilk kitabı olan Yaratılış bölümünde Yahudi kolektif bilinç dışını besleyen birçok mitsel anlatı mevcuttur. Bu anlatılar içerisinde sürgün arketipi Âdem ve Havva'nın Aden bahçesinden kovulmasıyla başlamaktadır. Bu sürgün ediliş Tanrı'nın koyduğu yasağı çiğnemenin sonucunda bir ceza niteliği taşımaktadır. Söz gelimi sürgün arketipi Yahudi kolektif bilinç dışında sınırların ve mekânın kaybedilmesi gibi anlamlar içermektedir. Güvenlik temelli belirlenen arketiplerin sonucusu olan düşman arketipinin Tanah'ta birçok tasviri bulunmaktadır. Özellikle Aden bahçesinden kovulmalarına sebebiyet veren yılan sembolü düşmanla birebir ilişkilendirilmektir. Deniz canavarı Livyatan, Amalek ve diğer uluslar düşman arketipinin değişik silüetleri olarak anlatı içinde yer almaktadır.

Çalışmanın son bölümünde belirlenen örneklem “Temel Yasa: İsrail Yahudi Ulus Devlet” yasının güvenliğe ilişkin ipuçları barındıran maddeleri incelenmiştir. Bu temel yasa üzerinden elde edilen bulgular yasanın sınır arketipinin dışavurumu olarak her türlü sınırı desteklemesidir. İbranice'nin resmi dil olarak devam etmesine rağmen Arapça'nın resmi dil statüsünden düşürülmesi İbranice'nin hâkim dil, egemen dil olarak sınırını korumaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Tanrı Tanah boyunca dil konusunda ve yabancılarla evlenme konusunda Yahudi'leri defalarca kez uyarmıştır. Yahudi kolektif

bilinçdışında karışmak, sınırların kalkması tehlikeli bir durumdur. Yasa'da mekân ve sınır arketipinin dışavurumu olarak Eretz İsrail için Yahudi toplumunun tarihi anavatanıdır denilmektedir. Bu "tarihi" ifadesini gerek arkeolojik bulgularla gerek tarihi argümanlarla desteklemeye çalışmaktadırlar. Yahudi kolektif bilinçdışında mekânın koruyucu, kapsayıcı, Tanrı'nın da içinde bulunduğu kutsal yer, ev, yurt gibi anlamları bulunduğu için Eretz Israel Yahudiler için önemlidir. Yasa'da yapılan bu vurgular o topraklara sonradan gelmelerine rağmen mekânın kendilerine ait olduğuna ve Tanrı tarafından desteklendiklerine ilişkin bir ön kabulün yansımasıdır. Aynı şekilde Kudüs birleşik ve bütün olarak başkenttir vurgusu da mekân arketipi olarak Kudüs'ün Tanrı'nın tapınağını içinde barındıran önemiyle ilişkilidir. Çünkü Yahudi kolektif bilinçdışında Kudüs Tel Aviv'den Yafa'dan ya da herhangi bir İsrail toprağından daha değerlidir. Tanrı'nın güvenliği tesis edeceği mekân arketipinin önemli bir tezahürüdür. Yasa hala diasporada bulunan Yahudilerin güvenliğine ilişkin teminata da bulunmaktadır. Ayrıca diasporada olsun veya olmasın Tanrı'nın seçtiği, diğer halklardan ayırdığı Yahudiler sınır arketipinin tüm izlerini üzerinde taşımaktadırlar. Bu yüzden güvenliğini sağlamak İsrail Devleti'nin görevi niteliğindedir.

İkinci örneklem olan "Never Again" ve "Masada Shall not Fall Again" söylemlerinin ideolojik bir ardalanı olsa da kolektif bilinçdışının ideolojiden etkilenmediği hatta onlara yön verdiği bulgusuna ulaşılmıştır. "Never Again" söylemi Holokost'un yaşattığı acıların kolektif hafızada yinelenmesine katkı sağlamaktadır. Holokost ölüm arketipiyle yeniden karşılaşmalarına sebebiyet vermiştir. Güvenliklerine ilişkin tedirginlikleri sürülmüş olmanın gerçekliğini hatırlatmıştır. Sürgün arketipi Aden'den çıkarılmanın sonucunda yaşanan zorlukları hatırlatır. Yahudiler "Bir daha asla" ölmeyecek, sınırsız ve mekânsız kalmayacak, sürgünün acılarını ve düşmanın kötülüğünü unutmayacaklardır.

"Masada Shall not Fall Again" söylemi bir şairin şiirinden ilhamla oluşturulmuş ve İsrail Devleti'nin kahramanlık anlatısı olarak sloganlaşmıştır. Tarihsel olarak Masada Kalesi anlatısı incelendiğinde trajik bir ölümle karşılaşmaktadır. Bu söylem kurulurken ölüm arketipi ters yüz edilmiştir. Ölüm arketipi güvenliği sağlamak için son umut olarak görülmüştür.

Bu çalışmanın son örnekleme olarak Batı Şeria Duvarı seçilmiştir. Batı Şeria duvarı İsrail Devleti'nin güvenliğe bakışının somut bir halidir. Batı Şeria Duvarı bu çalışmanın bulguları olarak keşfedilen güvenlik temelli arketiplerin tümünü içinde barındırmaktadır. Güvenlik kapsamında yapıldığı söylenen duvar sınırı ve mekânı belirlemiştir. Bu duvar Yahudi kolektif bilinç dışında ölümü engelleyen ve sürülmenin önündeki bir settir. Düşman arketipiyle araya çekilen bu duvar güvenliği sağlamak için önemli bir araçtır.

Yorumbilim yöntemiyle elde edilen bulgular gösteriyor ki İsrail Devleti Yahudi kolektif bilinç dışından bağımsız hareket etmemektedir. Siyonist bir kurucu akla sahip olması bu durumun önünde engel değildir. Yasalarında, söylemlerinde ve eylemlerinde güvenlik anlayışını etkileyen arketipler mevcuttur. Bu çerçevede ulus devlet Yahudi kimdir sorusuna henüz net bir cevap veremese de Yahudi kimliği kolektif bilinç dışından bağımsız değildir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ağaoğulları, Mehmet Ali (Ed.). **Batı'da Siyasal Düşünceler**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Anaksimandros, **Fragmanlar**. Güvenç Şar, Y. Gurur Sev (çev.), İstanbul: Pinhan Yayınları, 2019.
- Anidjar, Gil. **Düşmanın Tarihi**, Timuçin Binder (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Assmann, Jan. **Kültürel Bellek**. Ayşe Tekin (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Attias, Jean-Christophe – Benbassa, Esther, **Paylaşılamayan Kutsal Topraklar Ve İsrail**, Nihal Önel (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Ay Arçın, Şeyma. **İsrail ve Yahuda Krallıkları Tarihi**, İstanbul: Ayıışıği Kitapları, 2016.
- Beller, Steven. **Antisemitizm: A Very Short Introduction**, Oxford University Press, 2007.
- Ben-Yehuda, Nachman. **The Masada Myth Collective Memory and Mythmaking in Israel**, The University of Wisconsin Press, Madison: 1995, s.9.
- Besalel, Yusuf. **Yahudi Tarihi**, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Ve Yayın A.Ş, 2003.
- Bilen, Osman. **Çağdaş Yorum Bilim Kuramları**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Bollas, Christopher. **Freudyen An**, Ali Aşgın Köşkdere, Zeynep Özlem Tuncay, Suzi Mizrahi, Nesrin Koçal (çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2012.
- Cevizci, Ahmet. **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Charrier, Jean Paul. **Bilinçdışı ve İnsan**, Hüseyin Portakal (çev.). İstanbul: Cem Yayınevi, 2012.
- Cleveland, William L. **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmancı (çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2015.

- Connerton, Paul. **Toplumlar Nasıl Anımsar?**, Alâeddin Şenel (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Dedeoğlu, Beril. **Uluslararası Güvenlik Ve Strateji**, İstanbul: Derin Yayınları, 2003.
- Demir, Ömer, Acar, Mustafa, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Konya: Vadi Yayınları, 1997.
- Demirci, Kürşat. **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak**, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2013.
- Demirci, Kürşat. **Yahudilik ve Dini Çoğulculuk**, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2016.
- Eliade, Mircea, **Dinler Tarihine Giriş**, Lale Arslan (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2009.
- Eliade, Mircea, **İmgeler ve Simgeler**, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.
- Emiroğlu, Kudret. Aydın Suavi. **Antropoloji Sözlüğü**, Birinci Basım, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Engel, David. **The Holocaust: The Third Reich and the Jews**, New York: Routledge, 2021.
- Ersoy Ceylan, Tuğçe. **İsrail’de Çatışan Kimlikler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2020.
- Freud, Anna. **Ben ve Savunma Mekanizmaları**, Yeşim Erim (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Freud, Sigmund. **Hz. Musa ve Tektanrıcılık**, Kamuran Şipal (çev.). İstanbul: Cem Yayınevi, 2012.
- Gal, Allon. “Historical Ethno-Symbols in The Emergence of The State of Israel”, Nationalism and Ethnosymbolism History, **Culture and Ethnicity in the Formation of Nations** içinde, Athena S. Leoussi ve Steven Grosby(Ed.), Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- Gampel, Yolanda. “Sürgünün Figürleri Farklılığın Oluşumu, İçe Alma, Dışlama, Sürgün”, Levent Mete (çev.), Ayça Gürdal Küey(Ed.), **Psikanaliz Buluşmaları 8 -Sürgün ve Psikanaliz** içinde (43-52), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2014.
- Geçtan, Engin. **Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
- Gürkan, Salime Leyla. **Yahudilik**, İstanbul: İsam Yayınları, 2018.
- Gürol, Ender. **Analitik Psikoloji ve C.G.Jung**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991.

- Halbwachs, Maurice. **Kolektif Bellek**, Zuhâl Karagöz(çev.), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Herzl, Theodor. **Yahudi Devleti**, Hakan Başak (çev.), 2. Basım. İstanbul: Sümer Kitabevi, 2018.
- Hilav, Selahattin, **Diyalektik Düşüncenin Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Hunter, Jacques Coenen. **Durkheim'ı Anlamak**, Serra Akyüz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Inwood, Michael, **Heidegger**, Nursu Örgе (çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 2014.
- İlhan, M. Emir, **Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.
- Johnson, Paul. **Yahudi Tarihi**, Filiz Orman (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2000.
- Jung, Carl Gustav. **Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri**, Kâmuran Şipal (çev.), İstanbul: Cem Yayınevi, 1998.
- Jung, Carl Gustav. **Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme**, İsmail Hakkı Yılmaz (çev.), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.
- Jung, Carl Gustav. **Dört Arketip**, Zehra Aksu Yılmaz (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Jung, Carl Gustav. **İnsan Ruhuna Yöneliş**, Engin Büyükinâl (çev.), İstanbul: Say Yayınları, 2001.
- Jung, Carl Gustav. **İnsan ve Sembolleri**, Hatice Mukaddes İlgün (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2018.
- Kierkegaard, Soren. **Kaygı Kavramı**, Türker Armaner (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Kimmerling, Baruch. **The Invention and Decline of Israeliness**, California: University of California Press, 2001.
- Kojeve, Alexandre. **Hegel Felsefesine Giriş**, Selahaddin Hilav (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Kulu, M. Mustafa. "İsrail Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin Temel İlkeleri", Veysel Kurt (Ed.), **Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri** içinde, İstanbul: SETA Kitapları, 2018. (63-101)

- Kutsal Kitap**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul:2016.
- Lacan, Jacques. **Benim Öğrettiklerim**, Murat Erşen (çev.), İstanbul: Monokl Yayınları, 2012.
- Lacan, Jacques. **Psikanalizin Dört Temel Kavramı**, Nilüfer Erdem (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Lefebvre, Henri, **Mekânın Üretimi**, Işık Ergüden (çev.), İstanbul: Sel Yayınları, 2014.
- Lewis, Bernard. **Semitizm ve Anti-Semitizm**, Hür Güldü (çev.), İstanbul: Everest Yayınları, 2004.
- Locke, John. **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Meral Delikara Topçu (çev.), Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- Matsumoto, David (Ed.), **The Cambridge Dictionary Of Psychology**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- McSweeney, Bill. **Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Öztürk, Hasan (Ed.). **Modern Ortadoğu Siyasi Tarihi**, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2016.
- Phillips, Adam. **Hep Vaat Hep Vaat-Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine Denemeler**, Ferit Burak Aydar (çev.) , İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Rabkin, Yakov M. **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, Şahika Tokel (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014
- Rigel, Nurdoğan (Ed.). **Kadife Karanlık**, İstanbul: Su Yayınları,2003.
- Roberts, J.M. **Dünya Tarihi 1**, İdem Erman(çev.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2011.
- Sand, Şlomo. **Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi?**. Işık Ergüden (çev.), İstanbul: Doğan Kitap, 2011
- Sartre, Jean Paul, **Varoluşçuluk**, Asım Bezirci (çev.), İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Saydam, M. Bilgin. **Deli Dumrul'un Bilinci – Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi**, İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Schama, Simon. **Yahudilerin Tarihi**, Leyla Tonguç Basmacı (çev.), İstanbul: Alfa, 2019.
- Shapira, Anita. **Israel A History**, Waltham: Brandeis University Press, 2012.
- Shapira, Anita. **Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1948**, California: Stanford University Press, 1999.

- Sharr, Adam, **Mimarlar İçin Heidegger**, Volkan Atmaca (çev.), İstanbul: Yem Yayınları, 2013.
- Skolnik, Fred (Ed.). **Encyclopedia Judaica 16**, Michigan: Thomson Gale, 2007.
- Skolnik, Fred (Ed.). **Encyclopedia Judaica 1**, Michigan: Thomson Gale, 2007.
- Skolnik, Fred (Ed.). **Encyclopedia Judaica 8**, Michigan: Thomson Gale, 2007.
- Sözen, Edibe. **Söylem**, İstanbul: Profil Kitap, 2017.
- Stevens, Anthony. **Jung**, Nursu Öрге (çev.). Ankara: Dost Kitabevi, 2014.
- Tura, Saffet Murat. **Freud'dan Lacan'a Psikanaliz**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1989.
- Wolfers, Arnold. **Discord and Collaboration: Essays on International Politics**, Baltimore: JohnsHopkins Press, 1962.
- Zerubavel, Yael. **Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition**, University of Chicago Press, London: 1995.
- Zizek, Slavoj. **İdeolojinin Yüce Nesnesi**, Tuncay Birkan (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 2015.

Makale ve Süreli Yayınlar

- Balpınar, Zafer. “İsrail’in Devlet Kurgusu Güvenli Bir Yahudi Yurdu mu? Yoksa Güvenlikçi Bir Yahudi Devleti mi?”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 26, 2017.
- Balpınar, Zafer. “Vladimir Ze’ev Jabotinsky’nin Demir Duvar Doktrinini Anlamak”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:16, Sayı:36, 2020.
- Balpınar, Zafer. “Yahudi Milliyetçiliğinin Güç Kullanımı Üzerinden İsrail’in Güvenlik Anlayışına Olan Etkisi”, Akademik ORTA DOĞU, Cilt: 7, Sayı:1, 2012.
- Brown, Jeffrey M., Hannigan, Terence P.. **An Emprical Test Of Carl Juns’s Collective Unconscious(archetypal) Memory**, Journal of Border Educational Research, Volume 5, Fall 2006.

- Çoban, Barış. **“Söylem ve Eylem”**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Sayı 12. 2002.
- Güleç Solak, Sevcan, **“Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”**, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 1, Cilt: 6, 2017.
- Jeffrey K, Olick, **“Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür”**, Meral Güneşdoğmuş (çev.), Moment Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, Cilt: 1, Sayı:2, 2014.
- Jung, Carl Gustav. **Kişisel Bîlînçdışı Ve Ortak Bilinçdışı**, Afşar Timuçin, Mehmet Sert (çev.), İstanbul: Felsefe Dergisi, Sayı:1, Kavram Yayınları, (Ekim-Kasım-Aralık 1977)
- Karaduman, Sibel. **“Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı Ve Sunduğu Perspektif”**, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 4(2), 2017.
- Kurt, Ali Osman. **“İki Kral - İki Hikâye: Kral Saul ve Kral Davut, -Tarih ve Mitoloji Işığında Bir Okuma”**, Milel ve Nihal Dergisi, Cilt: 6, Sayı:1, 2009.
- Nora, Pierre. **“Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”** Representations, no. 26, 1989.
- Polat, Yunus Can. **“‘Öteki’nin Güvenlikleştirilmesi ve ‘Kendi’nin Güvenliği: İsrail Filistin Meselesine Güvenlik Kavramı Bağlamında Bir Bakış”**, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:5, Sayı:26, Ağustos 2018.
- Rumelili, Bahar. Adısönmez, Umut Can. **“Uluslararası İlişkilerde Kimlik-Güvenlik İlişkisine Dair Yeni bir Paradigma: Ontolojik Güvenlik Teorisi”**, Uluslararası İlişkiler, Cilt:17, Sayı: 66, 2020.
- Soykan, Ömer Naci, **“Varoluş Yolunun Ana Kavşağında: Korku ve Kaygı”**, Doğu Batı Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 6 (Şubat Mart Nisan 1999)
- Şeker, Şadi Evren. **“Maslow’un İhtiyaçlar Piramiti”**, YBS Ansiklopedisi, Cilt:1, Sayı:1, Eylül 2014.
- Yadak, Abdallatif. **“İsrail Güvenlik Politikası ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri”**, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Eğitim bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:3, Sayı:9, Kış 2014.
- Zerubavel, Yael. **“The Death of Memory and the Memory of Death: Masada and the Holocaust as Historical Metaphors.”**, Representations, University of California Press, no. 45, 1994.

Raporlar

Ulutaş, Ufuk. Bölme, Selin M. Demir, Gülşah Neslihan. Torlak, Furkan ve Ziya, Saliha. **“İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu”**, SETA Rapor. Ankara: SETA, Aralık 2012.

İnternet Kaynakları

Ferit Belder, **“Daha Fazla Yahudi, Daha Az Demokratik: “İsrail-Yahudilerin Ulus Devleti” Yasası”**, Ordaf, 2018, <https://ordaf.org/daha-fazla-yahudi-daha-az-demokratik-israil-yahudilerin-ulus-devleti-yasasi/> (20 Mayıs 2021)

Full text of Basic Law: Israel as the Nation State of the Jewish People, 2018, https://main.knesset.gov.il/en/News/PressReleases/Pages/Pr13978_pg.aspx (19 Mayıs 2021)

Saddiki, Said. **“Israel and the Fencing Policy: A Barrier On Every Seam Line”**, Research Paper, Arab Center for Research and Policy Studies, 2015. [https://www.dohainstitute.org/en/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Israel and the Fencing Policy A Barrier On Every Seam Line.pdf](https://www.dohainstitute.org/en/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Israel%20and%20the%20Fencing%20Policy%20A%20Barrier%20On%20Every%20Seam%20Line.pdf) (3 Mayıs 2021)

Tezler

Muminov, Nurlan, **“Holokost Anlatısının İsrail Devlet Kimliği İnşasındaki Rolü ve Arap Ülkelerine Yönelik Dış Politikasına Etkisi”**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.)

Murat Ertan Kardeş, **“Carl Schmitt’in Politik Felsefesi Üzerine Bir İnceleme”**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012)